

271
H 88

Horváth

József:

VÖRÖSBERÉNY TÖRTÉNETE

Horváth József

VÖRÖSBERÉNY TÖRTÉNETE

1979. Vörösb~~er~~ény

Előszó

Vörösberény római katolikus műemléktemplomát 1779 október 15-én szentelték fel.

A kétszázéves évfordulóra az Országos Műemléki Felügyelőség kívülről is tataroztatta a templomot, melynek freskóit, oltárait, berendezési tárgyait több, mint egy évtizedes munkával nagy művészi hozzáértéssel és gondossággal restaurálták.

Erre a jubileumra nyujtom át a falu történetét jelen munkámban.

Régi adósságot óhajtok ezzel törleszteni. 1846-ban a falu akkori plébánosa Beke Kristóf azt jelentette püspökének, hogy "ha a kegyes isteni gondviselés életünknek kedvez, oklevelekben alapuló adatokkal ellátott és hitelesített történetét szándékozom elkészíteni ezen plébániának. Jelenleg - a kutforrások nem lévén kezennél - rövidesen ezeket jegyezhetem fel ..." és 30-40 sorban összefoglalja a falu s a templom történetét.

Beke Kristóf megírta a veszprémi püspökök történetét, alapos levéltári kutatásokra támaszkodva - bár latinnyelvű műve sajnálatos módon mindnáiig csak kéziratban áll a kutatók rendelkezésére - de Vörösberény története sohasem készült el.

Most pótolom ezt a mulasztást, mint késői utód.

De őszintén be kell vallanom, hogy munkám nem teljes.

Egyrészt egy falu monográfiáját soha sem lehet "befejezni", mert további levéltári kutatások mindig újabb és újabb adatokat tárhatnak fel. Ahogy most is sokszor vak véletlen adott kezembe rendkívül értékes forrásanyagot. Másrészt a kerek évforduló eleve meghatározta az anyaggyűjtés és feldolgozás lehetőségeit, idejét.

Legyen ez mentségemre a hiányosságok miatt.

Vörösberény, 1979. október 15.

Horváth József
plébános

A község fekvése, neve, római kori emlékek

A régészeti kutatások alapján joggal állíthatjuk, hogy a Balaton közvetlen környéke ősidők óta lakott táj volt.

Minden idők emberének szüksége volt a vízre. És ha a víz még halban is bővelkedett, a környező erdők eredményes vadászatot ígértek, érthető, hogy mágnesként vonzotta a letelepedésre minden kor emberét.

Ma már a táj szépségét is figyelmeztet, aki akár állandó, akár ideiglenes otthont akar valahol létesíteni. Nos, a Balaton környéke ma még fokozottabb vonzerőt jelent.

Bárhonnan közelíti meg az idegen e csodás tájat, az első találkozás mindig lenyűgöző. Különösen, ha a főváros irányából jön az utas, akár vonaton, akár országúton. Az akarattjai magasparkoknál kitárulkozó, szinte végtelenségig tűnő víztükrök csak úgy megbabonázza a szemlélőt, mint a Balatonfüzfő felé beforduló országúti vándort az esti fényben ragyogó Balatonalmádi hegnek kuszó lámpasorai.

Joggal nevezte e vidéket Lóczy Lajos, a kiváló földrajztudós és Balaton-kutató Balatoni Rivierának.

A tótól 1-2 km távolságban húzódó 250-350 m magas dombor megvédi a lankákon megtelepült községeket az északi szélétől, a mediterrán jellegű éghajlat alatt eszményi üdülőtérület alakult ki az utóbbi évtizedek alatt.

Itt, a balaton északkeleti csücskében, a megye székvárosától, Veszprémtől 10 km-re, a 305 m magas Megyehegy, a 278 m magas Várhegy és a 43 m magas Sátorhegytől védett lankán, a festői Malomvölgy kezdeténél fekszik Vörösbény ősi községe. Az a falu, melynek régi nevét már 990 táján oklevél rögzítette.

A Magyar Országos Levéltár óriási iratanyagának legrégibb hiteles oklevele az 1109-ből származó görög és latinnyelvű adománylevél, melyet Kálmán király bocsátott ki a veszprémi apácakolostor részére. Amint az alábbiakban látni fogjuk, az oklevél egy régebbi alapítólevél átirata, melynek keletkezését a 990-es évek teszik tudósaink egy része.

Ez az oklevél említi először falunkat, a görög szövegben Zagarbrüen, a latin megerősítő záradékban pedig Zaarberin formában.

Pais Dezső nyelvészeti elemzése szerint a két tagból összetevődő falunév török eredetű. /1/

A zagar-zaar-szár előtag jelentése sárga, vöröses, vörhenyes sárga. Ezt igazolja a későbbi és mai Vörösbény elnevezés is. Nyilvánvaló, hogy a környéket jellemző permii vörös homokkő és vörös agyag miatt kapta az ismeretlen múlt homályába vesző első telepeseiktől ezt a nevet.

A második - berény - tag ugyancsak turk-oszmán-kirgiz-kun eredetű. A birik=egyesülni, egygéválni szóból fejlődött ki. Általános vélemény szerint a Berény szó törzsnevet jelzett s ezt alkalmazták helynévnek a "közösség"-községnek megjelölésére.

Ezt bizonyítja az a tény is, hogy a környéken számos "Berény" névvel találkozunk. Somogy megyében Kis- és Nagyberény, Balatonberény, Vörösbény közelében Berenhyda-Berhida, távolabb Csákberény, Lovasberény.

Természetesen még számos Berény nevű község van az ország más részén is.

Köztudott, hogy a Balatonfelvidék már a legősibb idők óta lakott

hely volt. A települések nyomait szinte mindenütt megtalálhatjuk, így községünkben is. /2/

A környék őskori és római-kori lakótelepeit a régészeti kutatások eléggé feltárták. Az ismert leletekkel bőséges irodalom foglalkozik. Ehhez hozzátenni mit sem tudunk, s ezek elemzése nem is a mi célunk, vagy feladatunk. Ezért itt csak a tájékoztatás kedvéért rögzítjük le azt, amit Magyarország Régészeti Topográfiája nyilvánosságra hozott. /Veszprém Megye Régészeti Topográfiája. Veszprémi járás. Budapest. 1969. 262-264./"

A Vöröshegy keleti szegélyén, teraszos domboldal élén s a lejtőn folatokban őskori és középkori cserepeket gyűjtöttünk. A lelőhelyet keletről mély völgy határolja. Az őskori cserepek között pelyvával soványított anyagu neolitikus és ivelten kihajló peremű, valamint bűtykös későbronzkori töredékek találhatók.

A Lokhegyen 1903-ban IV. századi csontvázak és edénymellékletek kerültek elő. 1911-ben Plank K. telkén római sirra akadtak. A benne fekvő csontváz jobb kézfeje. i. 8 db bronzpénz: Valens, Valerianus és Gratianus veretei. A fej mellett egy kis üvegedény cserepei heverték. A szomszédos Bodor-telken építkezés közben falakat találtak. Innen került elő egy IV. sz-i vörös homokkőből faragott leveles oszlopfő, amelynek négy oldalán maszkos emberfő helyezkedik el. Az egyik oldalán az emberfőtől balra egy kutya és egy nyul domborműves alakja látható.

A Lokhegyen előkerült sírok mind IV. századiak, így feltételezhetjük, hogy a IV. században nagy kiterjedésű római temető feküdt itt, amely szorosan a településhez kapcsolódott.

1911-ben a Plank-féle telken előkerült római kori temető felett Laczkó Dezső kb. 80 cm mélyen öt, nyújtott csontvázas, Ny-K-i tájolású sirt tárt fel, melyeket a kővér és kővecses agyagu talajban vágtak.

Az előkerült bronzmellékletek az ásátó szerint "avar-tipusúak". A szerzeményi napló szerint ez alkalommal bekerült "népvándorláskori szímlékletek: sodrott ujj- és halántékgyűrű, 1 bronz félhold alakú csüngő," melyből a X-XI. századra keltezhető, fonatosan csavart gyűrű és a félhold alakú bronzcsüngő maradt fenn.

A magtár környékén 1956-ban Kovács G. telkén római falakat tártak fel. Az egyik fal mellett egy faragott, pontkörös disztítésű, egyik végén átlukasztott csontlemezt került elő. Ugyanott a kertben 70 cm mélyen 3 m hosszan megmaradt vízvezetékcsöveket itottak ki. A terület tele van peremestéglá- és kötőrmelékkel, a keramiatöredék rendkívül kevés. Egy barnamázás, több sorban rovátkolt disztítésű tál töredéke késő-római.

A Szilfa-dűlőben a Balaton melletti meredek domb fennsíkján, szétszórta, jellegtelen őskori cserepek között néhány, anyaga alapján talán a későbronzkorba sorolható töredék és két kelta, grafitos cserép is volt.

A Várhegy nyugati oldalán 150-200 m hosszú, nagyjából É-D-i irányú sánc figyelhető meg. A lejtős oldalán árokkal ellátott sánc az É-i végén 0,5-1 m magassága D felé fokozatosan csökken. Véleményünk szerint a sánc egy félbehagyott földvár-építkezés emléke, a nehezen védhető hegy fennsíkja helyett, 500 m-re Ny-ra egy már Szentkirályszabadja határába eső helyet erősítettek meg.

A vasuti bevágás Balatonra lejtő lankás domboldalának aljában ifj. Hol-lósi I. 1908-ban bronzkori és római kori edényeket gyűjtött. A kis ur-

nát, bögréket a veszprémi csoportra jellemző mészbetét díszíti, egy töredékes bögre nyakán széles mészbetétssávot találunk." Ennyit árulnak el az eddig feltárt beszédes emlékek községünk régmúltjáról.

Honfoglalás és a magyar kereszténység kezdetei

Tudjuk, hogy az új hazában a magyar törzsek ősi települési szokásaikhoz híven, külön-külön szálltak meg egy-egy nagyobb területet. Krónikásaink és az ősi falunévek alapján elég pontosan körülhatárolható egy-egy törzs szállásbirtoka.

Veszprém környékének Jutas, Fajsz, Ősi, Tevel, majd a későbbi Szentkirályszabadja, Királyszentistván falunévei beszédesen igazolják, hogy községünket a fejedelmi törzs szállta meg. /3/

A törzs központja a mocsaraktól védett Fehérvár mellett a sziklabércre épült, biztonságot nyújtó veszprémi vár lett.

És máris eljutottunk községünk régmúltjának sokat vitatott problémájához, Vörösbereány hajdani birtokosának, a veszprémvölgyi apácamonostornak kérdéséhez.

Ha meg tudnánk szólaltatni a néma romokat, melyek a veszprémi vártól nyugatra kanyargó Séd patak völgyében - Betekints völgyben - némileg konzerválva máig is állnak, sok történelmi rejtélyre találnák feleletet. De így csak töredékesen fennmaradt és sokszor hibásan értelmezett irások emlékeire vagyunk utalva.

Számtalan könyv, tanulmány foglalkozott már szinte századok óta a vele kapcsolatos történelmi és nyelvészeti nehézségek kibogozásával. A veszprémi egyházmegye történészeinek, dr. Gutheil Jenőnek szellemes kifejezése szerint "nagy keresztje volt történettudósainknak immáron kétszáz éven át a veszprémvölgyi görög apácázárda. Hogy miért éppen ezzel verejtékeztek annyit, annak megértéséhez röviden át kell tekintenünk a magyarság megtérésének történetét." /4/

Ma már általánosan elfogadott az a tétel, - korábbi felfogásunkkal szemben - hogy a pogány magyarság először nem a Géza fejedelem, illetve Szent István király által nyugatról behívott papok révén jutott kapcsolatba a kereszténységgel, hanem jóval korábban, már a honfoglalás előtti időkben jártak közöttük Bizánc megbízásából hittérítők.

Egyenesen a meotiszai őshazában történt térítési kísérletről értesít a VI. századi Joannes Malalas krónikája. Justinianus keletrómai császár uralkodásának első évében /527/ a krími Bosporos környékén tanyázó "hunok" fejedelme Godras Bizáncban megkeresztelkedik. Maga a császár lett a keresztapja s visszaküldi hazájában, hogy mint keresztény védje a bizánci birodalom fontos erősségét a Bosporost a barbárok támadása ellen. Ez a Bosporos a mai Kercs.

A "hun" népnév éppúgy, mint a "türk", vagy "bolgár" gyűjtőnév volt, amely jelentette ezeknek a népeknek uralma alatt élő kisebb népeket is. A pogány papok elleneszegültek Gordas térítő tevékenységének és egyetértve testvéreivel Muagerissel, megölték. Muageris nevében kutatóink egyértelműen a "magyar" népvét látják. Tehát két olyan fejedelmről van itt szó, akik a magyarságon, vagy a magyarságot is magábanfoglaló törzsszövetségen uralkodtak.

Ezek szerint a magyarság már a VI. században ki volt téve a bizánci térítő tevékenység hatásának

A VII. században Attila egyik fiának, Imriknek ivadéka Kurt /Kuvrat/ egy-egyisít bolgár fejedelemségében a magyarság meotiszi őshazáját is magában foglaló Kaukázus-vidék népeit. Előzőleg Kurt hosszabb időt tölt Konstantinápolyban, s ott 619-ben megkeresztelkedett. Hazájába visszatérve a hun-nak nevezett bolgár és ugor népet részben keresztény hitre térítette s ezek Mihály szir pátriárka szerint keresztények is maradtak, amíg 680 táján kazár uralom alá nem kerültek. Ebbe a bolgár birodalomba beletartoztak a magyarok is. A bizánci kereszténység a következő századokban is folytatja térítő tevékenységét a Meotisz-part lakói között.

A magyarokat a IX. században a besenyők kiszorítják a meotiszi őshazából s a Don és a Dnyeper közötti Lebediában telepsznek meg. Ebben az időben, 861-ben történik, hogy egy Krimben felbukkanó magyar csapat Cherson közelében összetalálkozik a szlávok későbbi nagy apostolával Szent Cirillel. Amint életirója előadja, Cirill kíséretével megpihenve imádkozott, amikor a magyarok rájuk rohantak. De amint látták, hogy a szent nyugodtan tovább imádkozik, megszelídültek, tisztelettel meghajoltak előtte és társaival együtt békességben elbocsátották.

Bizánc a magyarok honfoglalása után sem szűnt meg térítésükön fáradozni, hogy ezzel is érdekkörébe vonja őket. A X. századi görög források alapján dolgozó Joannes Skylitzes történeti munkája, melynek hitelességét ó-orosz és egyéb források is alátámasztják, elmondja, hogy a "türkök" /magyarok/ mindaddig dulták a bizánciak területeit, míg egyik vezérük, Bulcsu, Konstantinápolyba nem ment, s ott fel nem vette a keresztiséget. Maga Konstantinos császár lett a keresztapja, aki gazdag ajándékkal kocsátotta vissza hazájába. Nem sokkal utóbb a császári városba ment Gyula is, szintén a türkök fejedelme és ugyancsak megkeresztelkedett. Hazatérve magával vitte Hierotheost, akit Theophilaktos pátriárka Turkia /Magyarország/ püspükévé szentelt.

Hierotheos működése nyomán terjedt a kereszténység Magyarországon mintegy husz éven át, mindaddig, amíg Géza fejedelem nyugati térítőket nem hív az országba.

Ennek a bizánci térítő munkának eredménye az az öt monostor, amelyben a Szent Vazul /329-379/ által alapított bazilita szerzetesek élet és működtek.

Ilyen görög monostort találunk Ajtony székhelyén, Marosvárott, melyet Ajtony legyőzése után Csanád vezér Oroszlánosra telepít át. Görög monostor állott Visegrádon és Szávaszentdemeteren, görög apácázárda Dupapentelén és Veszprémben. /5/

A hazai görög monostorok úgy látszik a XIII. század folyamán pusztulásnak indultak és nyugati szerzetesek kezébe mentek át. Ennek okát nem csak abban kell látnunk, hogy a bizánci birodalom XII. századi fénykorra után súlyos megrázkódtatásoknak volt kitéve és hanyatlásnak indult, hanem talán még inkább abban, hogy a baziliták hazánkban nem tudtak igazán meggyökeresedni s helyüket egyre inkább nyugati, bencés szerzetesek foglalták el. De a magyar kereszténység kezdeti feltétlenül Bizánc és a görög kereszténység térítő buzgóságára vezethető vissza. /7/

A veszprémi apácakolostor alapítása és rövid története.

Bizánc térítő törekvéseinek egyik munkálója a veszprémi apácakolostor volt.

Eredeti görögnyelvű alapítólevele elveszett. De amint már fentebb említettük, 1100-ban Kálmán király átíratta a görög szöveget és latin nyelvű záradékot fűzött hozzá. Ez az oklevél az apácák kihaltával, birtokaikkal együtt a XVII. században a győri jezsuita kolostorba került. A rend XVIII. századi feloszlása után a kamarai, majd az országos levéltárban helyezték el.

Az oklevél két példányban maradt reánk, az egyiket egy ideig az országos levéltárban őrizték OP /Országos Levéltári Pékárny/ jelzéssel s ezt tartották hitelesebbnek, mert rajta van Kálmán király eredeti viasz függőpecsétje. A másik példány 1895-ben a Nemzeti Múzeum levéltárába került. /Jelzése MP - muzeumi példány/ Ujabbán mindkettőt az Országos Levéltárban őrzik a Mohács előtti Gyűjtemény DL 11. jelzet alatt.

Az oklevél hitelességét csak Karácsonyi János vitatta /8./, de meg főleg Hóman Bálint elemzése nyomán az elfogadott tudományos vélemény az, hogy az u.n. Muzeumi Pékárny az eredeti, az u.n. Levéltári Pékárny azonban 1280 és 1295 között hamisították azzal a célzattal, hogy a veszprémi püspök joghatósága alól az apácák mentesítsék magukat./9 /

Lássuk most az oklevél görög szövegét magyar fordításban: " Az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek nevében. Én, István /hivő/ keresztény s az egész Hungria királya, miután létesítettem, szerveztem és berendeztem a szentséges Istenanya veszprémi, érseki monostorát s összegyűjtöttem benne apácák seregét a magam lelkiudvosságáért nűm és gyermekeimmel egyetemben s egész Pannóniáért, rendelen /ezennel/. Ajándékozok ennek a monostornak kilenc falut földestől együtt. Ezen falvak nevei a következők: először Szárberény, negyvennyolc tűzhellyel és hat halással, aztán egy másik falu, Szántó, harminc családdal, - ez a Dunánál van - továbbá /ajándékozok/ husz családot a szentséges Istenanya beiktatásakor, ugyancsak a szombóti-révet hét révesszel, hasonlóan a vásárvánost is, valamint lovas szolgát hatvanat, halászt a Dunán, tizenkettőt, ácsot háromat, kovácsot kettőt, kádárt egyet, esztergályost egyet, /van aztán/ Palóznakban egy birtokrészes vincellér s Faddon is egy vincellér, melegdi, s hogy ilyene is legyen, járulékul /ajándékozom/ a Szentháromság szigetét. Az összes falunévek együttesen ezek: először Szárberény, aztán Mára, aztán Sándor, aztán Kenese, aztán Csütény, aztán Szántó, aztán Padrag, aztán Zaléski, aztán Gölöncsér. S több más egyebet is ajándékozok a szentséges Istenanyának, az érseki monostornak, hogy a monostoré legyen amíg csak ég és föld áll. De szabad rendelkezési joggal is fölruházm ezt a monostort, avégből, hogy azokat, akik nem akarnak a monostor főnnhatósága alatt lakni, a fejedelmesszony és a nővérek rendelete nélkül, üzzék ki arról a helyről, kedvük és akaratuk ellenére. Ha pedig valakit azon kapnának, hogy abból, amit én a monostornak adtam, elszakítana, vagy elidegenítene valamit, legyen az az én nemzetségemből vagy bárki más, akár király, akár főúr, akár hadvezér, akár püspök, akár más valaki, átok szálljon rá az Atyától, a Fiutól és a Szentlélektől, a dicsőséges Asszonyunktól, az Istenanya s örökké szűz Máriától, a dicsőséges Apostoloktól, a háromszáztizennyolc Atyától és minden szentektől, s tőlem bűnöstől."

A görög szöveget Gyomlay Gyula és Czebe Gyula elemezte. /10./ Utóbbi azt igyekezett bizonyítani, hogy írója nem bizánci, hanem szicíliai görög volt. Ma már általánosan elfogadott Szentpétery Imre véleménye e kérdésben: "Az oklevél primitív szerkezete és vulgarizmusokkal telt görög nyelve délgörög balkáni hatásra mutat és analógiáit az akkori balkáni magánoklevelek közt kereshetjük. Aki ezt az oklevelet szerkesztette és írta, az tudott görögül és ismerte a korabeli délgörög, balkáni okleveleket, sőt láthatott bizánci császári oklevelet is. Egyházi ember volt.

Nem volt egészen műveletlen ember, ezt az oklevél primitív formájából és vulgáris nyelvéből sem szabad következtetni, de semmi esetre sem bírt szervezett kancelláriában szerzett gyakorlattal."/11/

És máris felmerül a nagy kérdés, amin - Gutheilt idézve - évtizedekig "verejték" történetészeink.

Miért alapított Szent István király görög - bazilita - kolostort, görög alapítólevéllel feleségének, Gizella királynénak városában, amikor Gizella tudvalevőleg a bajorországi Gandersheimben bencés apácának készült?

De magában a Kálmán féle latin nyelvű megerősítésben is szerepel egy figyelemreméltó kifejezés: "a kolostor alapítójának görög nyelve szerint", Szent Istvánt, vagy Gizellát igazán nem lehet görög nyelvűnek mondani.

Felesleges itt sorra venni a régebbi történészek különféle magyarázatait, ahogy e fogas kérdést meg akarták oldani.

Figyelemreméltó szempont, hogy az oklevél görög szövege két ízben is "érseki monostornak" mondja az alapítást. Már pedig a veszprémi püspökség székhelyén csak úgy képzelhető el "érseki" monostor alapítása, ha a monostor korábban létesült, mint a püspökség.

Ma az általános felfogás szerint a veszprémi püspökség már 1001 előtt fennállt. A veszprémi egyházmegye történésze, Gutheil Jenő pedig újabb levéltári kutatások során előkerült, eddig ismeretlen oklevelet tanúsága szerint az alapítást Géza fejedelem utolsó éveire, 990, és 997 közé teszi. /12./

Győrffy György legújabb művében Gutheil nézetét így módosítja: "Egy Kun László korában feljegyzett hagyomány azt tartotta, hogy Veszprém volt az első püspökség Magyarországon. Ha ez a nézet ilyen megfogalmazásban nem is fogadható el, mert a később kialakult püspöki szervezetet vetíti vissza egy olyan korba, amikor még csak egy episcopus Ungorum létezett, lehet, hogy az első latin térítő püspök többnyire Sarolt és Gizella várában tartózkodott. Maga a veszprémi püspökség István nagyobb legendája és egy 1232-i ítéletével szerint Gizella királyné alapítása. Az bizonyos, hogy "Szent Mihály püspöksége" 1002-ben már fennállt s ha valóban megelőzte az esztergomi érseki szék alapítását, 1001 husvétját, akkor Démonkosnak, a magyarok püspökének 997 és 1000 között Veszprém-ben lehetett főegyháza. Ezt alátámasztani látszik az a sajátos körülmény is, hogy az esztergomi egyházmegye csak a Dunától északra terjed, mintha a Dunától délre eső részre Veszprémnek előjogai lettek volna. /13/

3 tények mérlegelése nyomán már Szentpétery Imre is felvetette a kér-

dést, hogy vajon nem Géza fejedelem alapítása-e a veszprémvölgyi monostor? /14./

Balogh Albin már egészen határozottan e tény mellett tört lándzsát. /15./ Magáévá tette megállapításait Guthell Jenő is. /16./

Szinte azt mondhatnók, hogy pontot tett a hosszú tudományos vitára Komjáthy Miklós tanulmánya, amelyben összegezve a korábbi szétágazó véleményeket, megállapítja, hogy a monostort Géza fejedelem alapította felesége, Sarolt kedvéért.

Sarolt, a Konstantinápolyban megkeresztelkedett és hitében állhatatos erdényi Gyula leánya. Amazonalkatu, erőyes nő, aki az egykorú Thietmár merseburgi püspök krónikája szerint versenyt tudott inni a férfiakkal és katonák módjára lovagolt. Amikor Szent Adalbert levelet küldött Géza fejedelemnek, ajánlatosnak tartotta, hogy annak feleségét is megkeresse soraival ... "akinek egészen kezében volt az uralom, férjét és férje ügyeit ő kormányozta".

Saroltól, akit minden valószínűség szerint Hierotheos keresztelt meg, azt írja személyes ismerőse Querfurti Brunó, hogy ő volt a magyar kereszténység elindítója. Ez a Sarolt, Szent István királyunk édesanyja plántálta át az Árpád-házba a görög kereszténységet s az ő révén létesül tartózkodási helyén, Veszprémben a görög bazilita monostor, így érthető a latin záradék utalása: "a kolostor alapítójának görög nyelve szerint." Sarolt egyházi nyelve természetesen a görög volt. /17/

Még egy nehézséget kell röviden érintenünk. Többször említettük már az eredeti görög szöveg latin záradékát. Ez elmondja, hogy egy peres eljárás folytán fel kellett nyitvatni Szent István király viaszpecséttel lezárt eredeti oklevelét s az így érvényét vesztt okiratot Simon pécsi püspök a veszprémi püspök egyetértésével gondosan átírta, Kálmán király pedig viaszpecsétjével hitelesítette.

Egyesek úgy vélik, hogy István oklevelét tekercs alakban göngyölték össze és a tekercs két végét zárták le viaszpecséttel. Felnyitvatni tehát csak úgy lehetett, ha a pecsétet feltörték. /18./

Másoknak az a véleménye, s ez a valószínűbb, hogy az összegöngyölt oklevelet zsinórral körülcsavarták, a zsinór végét elvieszba nyomták s pecséttel zárták le. /19./ Az oklevelet csak úgy tudták elolvasni, ha a zsinórt elvágták, a pecsét pedig a zsinórral együtt levált s így az oklevél érvényét veszttette.

Amíg a görög szövegben ez áll: "En István /hivő/ keresztény s az egész Ungria királya ...", a latin záradék az eredetit Szent István privilegiumának nevezi. Ha tehát a fentebbiek szerint elfogadjuk, hogy a monostort Géza fejedelem alapította, hogyan nevezhette a görög szöveg "királynak" s egy század múlva Kálmán király záradéka "Szent István-nak"?

Azon nem kell fennakadnunk, hogy az oklevél Gézát királynak mondja, holott az utókor mindig fejedelemként tartotta számon. Tudnunk kell, hogy egyes korabeli források Gézát is "király"-ként emlegetik. Tudjuk továbbá, hogy a kereszttségben Géza is István nevet kapott és ha egyébként régi pogány nevén Gézának, vagy Gyécsének nevezte is magát, amikor kolostort alapít, nyilvánvalóan a keresztény István nevet használja.

Am szentnek egyáltalán nem lehetett őt nevezni. Miért mondja mégis az 1109-es átiró az eredeti oklevél Istvánját "szent" Istvánnak? Komjáthy Miklós okfejtése szerint azért, mert az átirás idején a keresztény világ a még félig pogány Géza emlékét igyekezett háttérbe szorítani, a nemrég szentté avatott I. Istvánt pedig a lehetőség szerint felmagasztalni. A XI. századvégi Magyarország államférfija, vagy akár csak egyszerű udvari alkalmazottja mint az oklevél megfogalmazója és írója, ha István királyról olvasott, akkor csakis Szent Istvánt érthette rajta /20./

Nem hallgathatjuk el, hogy legujabb kitünő történészeink, Mezey László és Györffy György nem fogadják el Balogh Albin, Gutheil Jenő és Komjáthy Miklós érveléseit és az alapítást s az alapítólevelet továbbra is Szent István művének állítják. /21./

Szerény véleményünk szerint mégis több érv szól Géza mellett, mint fia, Szent István mellett.

Megkeletősen sokat foglalkoztunk falunk hajdani tulajdonosának, a veszprémvölgyi apácakolostor alapítójának és alapítólevelének problematikájával.

De fontosnak tartottuk ezt, mert a sok évtizedes tudományos vita után a kérdés még mindig nyílt. További elemzések talán idővel végleges és vitathatatlan megoldást hozhatnak.

Mielőtt tovább nyomoznánk a veszprémvölgyi monostor falunkat is érintő bonyolult birtoktörténetét, szenteljünk egy kis teret a kolostor lakóinak belső, szellemi életének is.

Sajnos erre vonatkozólag édes-kevés oklevéles anyaggal rendelkezünk. Fennmaradt középkori írott emlékeink majdnem kizárólag birokügyekkel foglalkoznak. Legfeljebb a sorok között bukkanhatunk rá imitt-amott a szellemi életre való utalásokra.

Moravcsik Gyula fentebb idézett tanulmányában leszögezi: "Az a tény, hogy a görög monostorok igazi élete hazánkban a XI-XII. századra esett és hogy e korból aránylag nagyon kevés írásos emlék maradt reánk, rendkívül megnehezíti annak megítélését, hogy a bazilita monostorok milyen szerepet játszottak a keresztény magyar szellemi élet kibontakozásában. Az idevonatkozó anyag hézagos volta és megfelelő speciális kutatások hiánya következtében a görög monostorok hatásának fokát ma már - vagy talán: ma még? - nem tudjuk lemérni.

Úgy látszik azonban, hogy a magyarországi görög monostorok tevékenysége megmaradt a szeretetesség "sziget"-birodalmán belül. Hogy a magyarországi görög baziliták egyházi és szellemi befolyása a magyar népesség mélyebb rétegeibe nem szivárgott le, azt sajátságosan mutatja az a tény, hogy a nyelvtudomány eddig egyetlen közvetlen átvételre utaló, bizánci eredetű görög szót sem tudott kimutatni nyelvünkben. Egyes nyomok azonban arra vallanak, hogy a hazai baziliták Kelet és Nyugat, a bizánci és latin művelődés között összekötő, közvetítő szerepet játszottak. A görög egyházi irodalom egyes témái magyarországi monostorokban használt kéziratok és az ott készült latin fordítások révén kerültek át nyugatra és talán nem egy bizánci legenda és monda hazai görög monostorokon át vándorolt nyugat felé.

/22./

Maradandóbb hatása volt a kereszténységre áttérő magyarság lelkére a nyugati szerzetesség intézményének.

Amint kolostorunk eredeti lakói, a bazilita apácák lassan kihaltak, utánpótlásra a körülmények nem voltak alkalmasak. Hiszen Veszprém urmője már az ezredforduló táján Szent István hitvese, Gizella királyné lett.

Civakodó Henrik bajor herceg leánya, a későbbi II. /Szent/ Henrik császár testvére 980 táján született Regensburgban. A gandersheimi bencés apácák kolostorában nevelődött s már-már ő is a szerzetesi hivatást választotta, amikor Géza fejedelem nőül kérte fia, István herceg számára. A fényes esküvőt 996-ban Scheyern várában tartották meg, majd az ifjú pár Esztergomba az akkori fővárosba költözött.

A nagyfejedelem 997-ben bekövetkezett halála után a királynévá emelkedett Gizella legfőbb tartózkodási helye Veszprém lett.

Bizonyosra vehetjük, hogy kíséretében Bajorországból apácák is jöttek. Ezek egy ideig együtt éltek a veszprémi bazilita szerzetesnőkkel, majd azok kihalása után a kolostor teljesen a Szent Benedek-rendi apácák birtokába ment át.

A kolostornak ma már alig néhány falmaradványa látható, de elképzelhető, hogy az esztergomi királyi várpalota építtetője felesége kedves zárkáját is királynéhez illő fényre emelte. Erre vall 1637-ből fennmaradt megjegyzés, amely szerint a kolostor hajdan gyönyörű volt. /23./

Ez a kolostor lett a magyar nőnevelés első otthona.

A benedekrendi apácák belső élete hasonlított a férfikolostorok szabályzatához. Az alapelv: Ora et labora!

Imádkozz és dolgozz! Első feladatuk tehát a zsolozsma végzése volt. Az éjszaka és a nappal meghatározott óráiban imádkozták és énekeltek a templomban az Istendicsérő zsoltárokat és himnuszokat. Munkájuk részben fizikai munka volt, amit a kertben, a ház körül végeztek, részben pedig szellemi. Írás, olvasás elsajátítása, hittan, kódexek másolása.

Ebben a környezetben fejtette ki Gizella királyné térítő és egyházszervező munkásságát. Maga köré gyűjtötte az ország vezető urainak asszonyait és leányait, hogy a zárda meghitt csendjében az új vallás, a kereszténység igazságaira oktassa és az új, keresztény életformára nevelje őket. De túl a zárda imádságos életén, a keresztény kultúra átadása, a mindennapi élet, a nyugati igényeknek megfelelő gyakorlati teendőkre is oktatást nyertek. /24./

Tudjuk, hogy Szent István második törvénykönyvének 34. cikkelyében megparancsolta: "Minden tíz falu építsen magának egy templomot és ajándékozza meg azt két telekkel, ugyanannyi szolgálval, továbbá két lóval, hat ökörrel, két tehénrel és harmincnégy aprójószággal. Ruhákról, korpórálékról /kehelyabrosz H.J./ és oltárterítőkről a király gondoskodik, papról, könyvekről pedig a püspök." /25./

Nos, a templomi ruhákról való gondoskodás elsősorban, sőt bátran mondhatjuk, hogy kizárólag az apácakolostorokban történt. És a legelőkelőbb püspöki székesegyháznak készített omatúsokban Gizella

királyné kezemunkája is benne volt. Oklevelek tanulkoznak arról, hogy a veszprémi apácák készítették azt a miseruhát, melyet Szent István XIX. János pápának ajándékozott. A maga nemében bizonyára királyhoz méltó ajándék később a metzi Sz. Arnulf-egyház birtokába került s a francia forradalom idején semmisült meg. /26./ 1031-ben pedig a székesfehérvári koronázó templom számára készült az a casula-felon-miseruha, amely később a magyar királyok koronázó palástja lett s máig az egyik legbecselesebb nemzeti ereklyénk. "A veszprémi apácák magas műveltségének és kifinomult himnusz-művészetének terméke ez. Minden vonatkozása, anyaga, szövése, himnusz, képeinek elhelyezése, /ikonosztázion/ az alapkereszt alakja, a görög művészet és a keleti egyház irányát viseli magán. Az a körülmény, hogy a paláston latin feliratok vannak, egyáltalán nem érinti annak görög eredetét. A palástot Gizella királyné csináltatta ajándéknak s így a feliratot a maga ízlése szerint rendelte meg. E két felsorolt munkán kívül még Szent László koronázási palástját és Szent István máig meglévő erszényét is a görög apácák munkájának tekinthetjük." Irja Krajnyák Gábor. /27/

E rövid kulturtörténeti kitérő után lássuk falunk földesurának, a veszprémi apácakolostornak további, rövidebbre fogott történetét a következő viharos századokban, különös tekintettel éppen falunkra.

Amint már a fentebbiekben olvastuk, az alapító kilenc falut ajándékozott az apácáknak, a hozzájuk tartozó népekkel, földekkel s más tartozékokkal. Ezek között első községünk. A görög szöveg szerint: Zagarbrüen 48 családdal és 6 halással. /Eredetileg 48 "füsttel" a görög kapocs-füst, tűzhely, háznép, család./ A név "g" betűje igazában nem írható át, mert csak egy ehhez közelálló torokhangot jelent. A latin záradékban éppen ezért "g" nélkül Villa Zarberin, mai helyesírással Szárberény szerepel.

Az OP. már egybeveszi a 48 családot és a 6 halászt és 54 családot, ugyanennyi szőlőt jelez, úgy, hogy minden egyes család évente 60 köből bort köteles beszállítani a monostornak. A föld s az erdő azonban közös a falu lakóival. Mindamellett az erdő egy részét az apácák konyhájának kizárólagos használatára tartják fenn. Ez a "konyhaerdő" még sokszor szerepel a későbbi birtokügyi oklevelekben, határjárásokban, perekben.

Egyedülálló elnevezés az erdőtörténeti, erdészeti irodalomban. Itt ismét vissza kell térnünk az OP-val jelzett hamis oklevél ügyére. Hóman Bálint alapos elemzését és okfejtését elfogadva megtudjuk a hamisítás célját és körülményeit. A két oklevelet egybevetve azt látjuk, hogy a későbbi hamisítás már felsorolja az időközben szerzett birtokokat és részben pontosabban körülírja az egyes adományokat. Ez érthető is abban a korban, amikor még a jogos tulajdon is veszélyben forgott, ha nem volt róla hiteles oklevél. Van azonban az OP-ben egy jogbiztosítás, amiről az OM még nem tud. Az a jog ez, amely a veszprémi püspök fennhatóságát az apácáknak minden birtokáról teljesen kizárva, úgy a tizedszedést, mint a lelkésziségek feletti felügyeletet teljesen az apácázárda privilégiumává teszi. Kiveszi egyúttal a zárdát lelkiekben is a megység-

püspök fennhatósága alól és egyenesen az esztergomi érsek kötelességének mondja az apácák felszentelését. /28./

Igaz, hogy a görög szöveg érseki monostort emleget, mivel a feltevés szerint az eredeti alapítólevél korábban kelt, mint a veszprémi püspökség alapítása.

Később azonban a veszprémi püspök nyilvánvalóan ki akarta terjesztetni fennhatóságát a püspöki székhelyen lévő monostorra is. A törekvésből per lett, melynek során mindkét fél oklevelekkel igyekezett igazát és jogait bizonyítani. Ha azután nem volt kellő erősségű bizonyíték, igen sokszor valamelyik régi király nevére hamisítottak oklevelet. Az apácák sem érezték elég bizonyító erejűnek az eredeti alapítólevél "érseki monostor" kitételét, ezért hamisítottak új oklevelet, amelyben azután szabatosan körülírták a veszprémi püspöktől való függetlenségüket.

A XII. század folyamán az apácák a tizedet maguk szedték népeiktől, míg János veszprémi püspök, aki 1181 és 1191 között ült a püspöki széken, e jogot tőlük meg nem vonta. /29./

Stella apátnő 1210-ben megjelent János püspök második utóda, Róbert előtt. Előadta a monostor sérelmét s azt állította, hogy a tizedszedés jogát az alapítótól, Istvántól kapta. De oklevelük elégett. Ez persze nem volt igaz, mert ez az oklevél ma is megvan, sőt azt később, 1259-ben egy másik per során elő is mutatták. /30./ De mivel abban a tizedszedés joga nem volt belefoglalva, ezt a mesét találták ki. Az apátnő öregek tanúságával igazolta ősi jogait. Róbert püspök elfogadta az évelést és az apácák tizedszedési jogát elismerte. /31./

1275-ben Héder nembeli Péter foglalta el a veszprémi püspöki széket. Ő újból megfosztotta a monostort jogaitól s erőszakosan kiszármányolta az apácákat. Az apátnő 1280-ban Ladomér esztergomi érsektől kért jogorvoslatot.

Az érsek az apácákat vissza helyezte javaikba.

Am a vita még ezzel sem zárult le. Péter püspök utóda Rád nembeli Benedek /1289-1311/ ismét konfliktusba keveredett zárdánkkal. Ekkor az apácák Ladomér érsek előtt felmutatják az elveszettnek mondott alapítólevelet, de már nem az MP-t, hanem az időközben hamisított OP-t. Ladomér ugyanis 1296 május 12-én átírja és megerősíti az oklevelet az OP szövegezése alapján, amelyben már kifejezetten benne van az apácák tizedszedési joga csauy, mint a veszprémi püspöktől való függetlenségük. /33./

Ennek alapján Benedek veszprémi püspök is elismeri, hogy Szárberény, Máma, Kenese és Padrag egyházai - a régi szokáshoz és joghoz híven - az ő fennhatósága alól mentesek és szabadok. /34./

A százéves pereskedés tehát egy hamis oklevél bizonyossága alapján fejeződött be, melyet hitelesnek ismert el az ország főpapja. Még annyit kell hozzáfűzünk, hogy a hamisítás nagyon ügyes volt, bár a pereskedés idején a veszprémi püspök kétségbe vonta a pecsét hitelességét. Ma már tudjuk, hogy éppen csak a pecsét volt valódi, mert az eredetiről választották le és megtévesztő pontossággal áthelyezték a hamisítványra.

Nem az a célunk, hogy a veszprémvölgyi kolostor összes birtokának részletes történetét megírjuk, csupán néhány jelentősebb eseményről számolunk be, melyekről okleveleink szólnak.

Margit apátnő és társa, Klára a somogyvári konvent előtt a kolostor Sárlósné nevű birtokát 1224-ben bérbeadták a pécsváradi apátságnak oly feltétellel, hogy a jövedelem kétharmada az ő kolostorukat illesse. /35./

1227-ben arról értesülünk, hogy Benedek comes és unokatestvérei Path-madocsai birtokukat átengedték a kolostornak. /36./

Közvetlenül a tatárjárás előtt jelentős változás állt be a veszprémvölgyi monostorban. IV. Béla király még 1240 előtt kéri a ciszterci rend káptalanját, hogy a veszprémvölgyi monostort fogadja be a rend tagjai közé. A változás okait, körülményeit nem tudjuk. A nagy nemzeti csapás után a kolostor gyökeres restaurációra szorult. A király 1256-ban a bakonyi ispánnak megparancsolta, hogy az apácák-nak ingyen adjon e célra épületfát. /37./

1259-ben IV. Béla visszaitéli a kolostornak a madocsai halászlati jogot, melyet Benedek comes törvénytelenül elfoglalt. /38./

1277-ben Konrád comes neje, előkelő családból származó asszony lépett a kolostorba, míg férje Pannonhalmán benoós lett. /39./

1274-ben Wigand, Lampert özvegye Kenese nevű birtokát adta a kolostornak, s ezért Ágnes apátnő s az apácák az adományozót patronájuknak ismerték el. /40./

A szerzetesi életre jellemző mozzanatot örökít meg egy 1277-ben kelt oklevél. IV. László király a Bakonyba vadászatra indulva betért a veszprémvölgyi monostorba.

Ott titkon megszemlélte az apácák buzgó imádkozását, a Boldogságos Szűzet dicsőítő énekét s egyuttal látva a kolostor szegényes helyzetét, Tykus /Szigetfő/ birtokot nekik adományozta /41./

A veszprémi káptalan berényi birtokai. Birtokperek az apácák és a káptalan között.

Mielőtt továbblmennénk falunk multjának feltárásában, foglalkoznunk kell a község másik hajdani földesurával, illetve egyéb birtokosai-val is.

A későbbi birtokperekben sokat szerepel az az oklevél, amely szerint 1082-ben János veszprémi püspök kérte Szent László királytól a veszprémi egyház birtokainak körülhatárolását. A határjárást Barnabás királyi jegyző és Sug bakonyi ispán végezte el. Az erről készült oklevélben azt olvassuk "Berény községben van az egyháznak három eke földje, két szőlője, jó erdeje, halászata a Balatonon és igen sok udvari szolgálja és szolgálója." /42./

Bár az oklevélről megállapították, hogy hamis, de bizonyos, hogy a XI-XII. századi feljegyzések alapján készült s az egyház ténylegesen meglévő birtokait sorolja fel. Így tehát történeti forrásértéke nem kétséges. /43./

Bizonyosra vehetjük tehát, hogy a püspökség alapítása óta rendelkezett birtokokkal közvetlen közelségében is és halászáti joggal a Veszprémhez legközelebb eső parti községben, Berényben is. Okleveleink jóval későbbben 1222-ben szólnak ismét a veszprémi egyház berényi birtokairól.

II. Endre szentföldi hadjáratának költségeire megkapja Gizella királyné Veszprémbe örzött nagyjértékű koronáját. Ellenszolgáltatásul a veszprémi káptalannak adományozza Tyba és Falka két mansionját Berény községben. /44./

Ugy látszik ebben az időben már elkülönült a veszprémi egyház birtokai püspöki és káptalani birtokra, bár 1243-ban még arról olvasunk, hogy a veszprémi káptalan előtt a püspököknek két jobbágya Penthe és János, eladják berényi szőlőiket Márk káptalani javadalmasnak. /45./ 1256-ban pedig Zlaudus veszprémi püspök berényi birtokait Vrbeli Joachim fiának, Absalomnak adományozza. Az oklevél elmondja, hogy királyi engedélyt nyert arra, hogy a tatárjárás borzalmi alatt elnéptelenedett birtokot a káptalan egyetértésével adományozza, nehogy jogtalanul kerüljön idegen kézbe. /46./

Egy 1272 február 17-én kelt oklevél arról tanuskodik, hogy Sixtus mester Farkas és Bek berényi királyi udvarnokoknak a beteregi /Sóly/ királyi udvarnokok által elfoglalt ketholdnyi földjét visszaállítja. A birtok "Fyuzfyu" /Füzfő/ határában volt. /47./

Ebből az oklevélből tehát az is kitűnik, hogy falunkban az apácák és a veszprémi egyház birtokai mellett királyi udvarnokok is rendelkeztek birtokrészekkel.

1315 május 5-én ismét jelentős birtokügyi változás történik községünkben. István veszprémi püspök, valamint Nemty-i Heym fiai: László és Pál, testvéreik György és Heym nevében is, birtokot cserélnek: Heym fiai a Neuegy-i völgyben /Neuegy-Nivegy-völgy a mai Szentantalfa, Balatoncsicsó, Szentjakabfa táján húzódó völgy, H.J./ fekvő, a szentjakabi népekkel és másokkal közösen birtokolt földjeikért és tartozékaikért, melyeken egykor a király peceire éltek s IV. László király adományozta őket atyjuknak, Heym ispánnak, - a püspöktől azokat a szintén egykor birtokolt Zaar-Berényi püs-

pöki földeket és tartozékaikat /sessiók, házak, egyéb épületek, kaszálók, erdőhasználat, és halászóhelyek a Balatonon/ kapják, amelyeket egykor Zlaudis püspök vérbeli nemes jobbágyának: Absalon ispánnak adományozott, István püspök pedig Absalon fiaitól visszavásárolt. /48./

Már itt meg kell jegyeznünk, hogy ezt a birtokcserét 1339-ben az országbíró hatálytalanította. A május 12-én kelt oklevél elmondja, hogy a Heym-fiakat a veszprémi káptalan, a veszprémvölgyi Mária-mónostor apácai és Myska fiai Pál támadják, Meskő püspök védelmét kérték, aki azonban kijelentette, hogy a Zaar-bereyn-i földekre vonatkozólag nincsenek oklevelei és kártalanítani sem tudja őket. Ezért az országbíró az 1315. május 5-i szerződés értelmében a birtokcserét hatálytalanította, oly módon, hogy a püspök visszaadja a IV. László király okleveletét, Heym fiai pedig 1338. november 23-ig elhagyják Zaarbereyn-t. /49./

Jellemző a XIV. század elejének közállapotaira, amiről egy 1318-as oklevélből értesülünk.

Essegvári Lőrinc fia Tamás, rablólovag módjára garázdálkodott Veszprém és környékén. Megszámlálhatatlan erőszakosságot követett el. Csatlósai például Vámoson 16 nemes asszonyt levetkőztettek és holmijuktól megfosztottak.

Erőszakosan megszállta a káptalan Zaar Beren nevű faluját is, betört a templomába, elvitte onnan a jobbágyok minden értékét s a falu többi lakosát is kifosztotta.

Ugyancsak feltűrette a zaar-bereni erdőben lévő Szent Kereszt remeték templomát s a környékelieknek ott őrzött értékeit elrabolta. Ezzel a szomorú eseménnyel kapcsolatban értesülünk arról, hogy az egyetlen magyar eredetű szerzetesrendnek, a pálosoknak a berényi erdőben is volt kolostoruk. Erről a kolostorról egyetlen más oklevelés adat sem szól. Nyomtalanul eltűnt az idők viharában.

Emlékét a mai Balatonalmádi határában lévő "Remetevölgy" "Remeteforrás" és az Öreghegynek vörös sziklás partjaiban lévő "Remetelidak" őrzik. E környéken néhány évtizeddel ezelőtt még hatalmas szelídgesztenyefák díszlettek, amelyeket az öregek "barátok kenyere"-nek nevezték. /50./

Tamás mester garázdálkodásait I. Károly király Tamás tihanyi apáttal és konventjével, valamint Miklós a királyi udvar tárnokával vizsgáltatta ki. /51./

Egy 1323-ban kelt oklevélben azt olvassuk, hogy a fehérvári káptalan előtt a Rathold-nemből való Vrsi /Felsőörs/ Renoldus mester fia Myske mester a veszprémi káptalan javára lemond arról a Veszprém környékén lévő 50 hold földjéről, amely miatt vitában állottak s a 14 tagban fekvő és az ő földjeivel szomszédos lovasi, felsőörsi, pécselyi és szárberényi 27 holdjáért az egyháznak adja az előbbi 50 hold folytatását képező másik 50 holdját. /52./

A középkor zilált birtokviszonyai idején, amikor még nem volt teleklönyv, vagy térkép - de annál gyakoribb volt a hatalmaskodás, jogtalan birtokfoglalás - perdöntő volt az öregek esküvel erősített tanubizonyosságán alapuló határjárás. Mivel a határjeleket is könnyen el lehetett tüntetni, vagy áthelyezni, időről időre szükséges volt megismételni e határjárásokat.

Okleveleinkben gyakran találkozunk ezekkel. Rendkívül érdekes ada-

tokat nyujtanak, felsorolva a rég elenyészett dülőneveket, vagy maradandó jellegű építményeket, természeti képződményeket stb. Községünkkel kapcsolatban először egy 1328 szeptember 29-én kelt oklevélben találkozunk részletesebb határjárással. Célja az volt, hogy az apácák és a káptalan birtokait elhatárolják. A fehérvári káptalan király parancsára kiküldte Miklós királyi ember kíséretében István mesterkanonokot és természetesen az érdekelt felek képviselőinek jelenlétében megállapították, hogy az apácák birtoka 700 hold - királyi mértékkel mérve - és 37 sessio. A földekhez még 63 hold berek is tartozik, melyről az apátnő és az apácák azt állították, hogy hajdan szőlő volt, bár ez mos egyáltalán nem látszik. A Balaton vizét hetven holdnyi hosszúságban állítják sajátjuknak. A tüskés bozótok és erdők hosszúságát megmérni vagy megbecsülni egyáltalán nem lehetett.

A veszprémi káptalannak oklevelei szerint három eke földje van a hozzátartozó sessiókkal, szőlőkkel és erdőkkel. Ezek birtokában a királyi rendeletre a káptalant békességgel beiktatták.

Az oklevélben leírt határjárás alapján ma már bajos lenne pontosan megvonni a két birtok közötti határt, de az érdekes dülőnevek kedvéért kivonatossan mégis ideiktatjuk.

Az első határjel a Balatonnál található a Soekchen völgyben. Innen délnek haladva egy Fiecheufa /füzfa/ a határjel. Innen a Seguagas /Segvágás/ a következő.

Majd keletnek fordul a határ és Hurs /Ürs/ községet választja el falunktól. Nyugat D felé haladva a "likasku" határjel található, majd északnak fordulva a Rumluthighaz-hoz jutunk, mely Zabadiót választja el Zarberentől. Ugyanabban az irányba haladva Abranfaia-hoz jutunk, amely a nagy ut mellett van /Berényből Veszprémbe vezető út H.J./. Tovább menve a Ghelenkuthfey-hez érkezünk, majd a Kiralsedi-nek nevezett patakhoz, amely a Zarberen, Pothuasara /Potvására/, Mama közötti határt alkotja s így jutunk vissza a Balatonhoz. /53/

1339 májusában újabb határjárást tartanak. Ekkor Erzsébet királyné sürgetésére István mester tanúsága mellett, Antal Prépost hajtotta végre az országbírói döntést s eredményeképpen az apácák Zarberen falu temploma körül 54 sessiónak megfelelő megmért s részben paragon fekvő földet, a Zabzeuleu /Zabszőlő/ nevű hely alatt egy rétet és a Balatonon halászatot kaptak. A veszprémi káptalannak 2 sessió, 1 malomhely és az öt megillető föld, a rét és szőlő, Myske fia Pálnak pedig 3 sessió 1 gyümölcsös, benne 1 malom, 3 szőlő és 6 ekealja föld, a Zugchul és Fizfeu nevű helyeken 2 kaszásnyi rétet és a Kecheneu nevű erdő jutott. Az apácák és a káptalan földje között lévő erdő /A Konyhaerdőn kívül, amely egészen a monostoré/ a két fél jobbágyainak a használatára közösen megmaradt, olyformán, hogy az apácák Kensei, Mama-i, Sandur-i és Zarberen-i jobbágyai a káptalan Zarberen-i jobbágyaival együtt használhatják, azonban idegeneket, maguk közül valónak mondvá őket, nem hozhatnak, különben ökreiket elhajtják, míg az okozott kárt meg nem térítik, fát pedig eladásra nem vághatnak. A három osztályos: a veszprémi káptalant képviselő Miklós mester dékán-kanonok és János al-olvasó, továbbá Myske fia Pál /féltestvére Jakab nevében is/ és az apátnő /konventje nevében is/ végül megállapodott még, hogy jobbágyaik saját telepítési vagy vásárolt szőlőik után, hegyvámként

egységesen 5 akó bort fizetnek. /54./

Ez az oklevél, bár igen aprólékosan sorolja fel a határokat, az egyes feleknek jutott földek nagyságát /a Myske fia Pál részének kivételével/ nem adja meg.

A határjárás eltér az 1328 évitől s ujjabb, ma már elenyészett és részben ismeretlen határjeleket tüntet fel. A káptalan földjeinek határolása a Balatonnál kezdődik, az Obssadireba-nak /Egy XVIII. sz. körüli átirásban: Obssadireka/ nevezett helynél. Innen északra tart a Sűrűség-nél lévő fűzfának, majd tovább haladva Zilmezeukuzi /Szilmezöközi/ helyhez érkezik.

E határjeltől keletre az apácák földje, nyugatra a káptalané helyezkedik el. Tovább északra a Nagy ut található. Ettől északra egy fa a határjel az apácák, a Bulchu szőlő és a káptalan birtoka között. Mindenütt szőlők között haladva az Itató nevű hely a határ, majd a Tekefeneri. Itt a helynek tart, ismét a Nagy utat érinti, melyen a Nosaberinek nevezett helyre jutunk. E tájon egy tölgyfa /arbor Thül/ a határjel.

Ettől északra Myske fiainak birtoka terül el, délre pedig a káptalané. Itt délre fordul a határ, egy ujjabb tölgyfa, amelyetől nyugatra Myske fiaié a birtok, keletre pedig a káptalané. Most egy cserfa határjel következik, majd délnek haladva eljut a határ a Pursazon földre, más szóval Remetevölgybe. Ebben keletnek fordulva egy iharfa, majd egy berkenyefa a határjel, majd a Remete kutja, ahonnan a nagy utra tart, amely Börsre vezet s ezen eljutunk a Balatonhoz.

A másik két káptalani sessiót határolva említés történik a káptalan malmáról, az Aszóból kiinduló utról, Segvágásról, Likasköröl, Fizeskuthról Scik-szöllőről, Zughulról és Fizfeőről. Bármilyen gondosan körülhatárolták a három birtokos területeit, a határvillongás továbbra sem szűnt meg. 1347. február 21-én Miklós nádor Ryma-i Tamás fia Jánosnak a veszprémi káptalan elleni pere tárgyalásán utasítja a tihanyi konventet, küldje ki bizonyosságát, hogy kíséretében megbízottja a veszprémi káptalan dékánjától, vagy valamelyik kanonokjától kivegye arra vonatkozó földesküjét, hogy egyháza Zaarberenben csak annyit birtokol, amennyit I. László 1082-i és II. Endre 1222-i privilégiumai szerint megilleti, azaz, hogy a felperesnek ösétől: Kemeche fia Lászlótól reá háramlott Zaarberen-i 70 hold földre 2/3 részét, kerekken 44 holdját nem foglalta el. /55./

A vizsgálat alapján a nádor a káptalan javára dönt és ugyanazon év május 25-én Tamás fia Jánost a perelt föld becsértékének megfelelően 10 márká birsággal sújtja. /56./

Feleslegesnek tartjuk itt újból és újból részletesen ismételgetni a további gyűrűző birtokpereket, röviden csupán annyit, hogy 1353 novemberében újra felvonulnak okleveleikkel felfegyverkezve a perlekedő szomszédok - az apácák és a káptalan - Tamás mester, országbíró előtt, hogy tegyen igazságot. /57./

De hiába van az ítélet, 1357 októberében a káptalan I. Lajos király előtt arról panaszkodik, hogy Tamás országbíró Erzsébet királynőtől való félelmében nem mert igazságos ítéletet hozni, ezért ujjabb döntést kér. /58./

A vita ezzel sem fejeződött be. A fehervári és a veszprémi káptalan 1374 szeptemberében azt jelenti Imre nádornak, hogy amikor a veszprémi káptalant és Zeuke /Szöke H.J./ Miklós litteratus feleségét, továbbá Wrs-i Tamás fia Miklós özvegyét és Pál fia Mik-

lóst a szomszédok és a határos birtokosok jelenlétében be akarták iktatni a részükre megítélt birtokokba, Pál villicus /majoros, bíró, H.J./ és Ágoston fia János a veszprémvölgyi Mária monostor nevében ellentmondott. /59./

1380. december 3-án újból körülhatárolják az apácák birtokát képező "konyhaerdőt" - valójában az egész berényi birtokot - . A faluból kiindulva az Azowelg-en /Aszóvölgy, a mai Malomvölgy H.J./ keresztülvezető ut a határ egészen Szabadi község határáig, azután a Tekeresvölgy /Tekeresvölgy H.J./ -en át vezet, majd a Lykaskew /Likaskő H.J./ a határjel. Egy kissé tovább haladva következik a Romlochckhaz /Romlottház? a korábbi határjárásban Rumluthighaz H. J./ és a Veszprémbe vivő nagy ut. Lyther /Litér/ határát érintve, keleti irányban a Bolygokuth található, majd a patak mentén a Balaton felé halad a határ egészen a Kwhyd-ig /Kőhid/. Nyugatnak fordulva a nagy ut - Zalay-uth - a határ egészen addig, amíg az ut Zarberenbe, illetve Zala megye felé el nem ágazik. Innen az Azowelgheg-en át haladva lejut a kiindulóponttra, az Azowelgbe. /60./

Egy 1383. június 8-án kelt oklevél tanúsága szerint Garai Miklós nádor is foglalkozott a hossza nyult vitával. Az oklevél újból elmondja, hogy a veszprémi káptalannak Zeuke Miklós litteratus feleségének, Wrs-i Tamás fia Miklós özvegyének és Pál fia Miklósnak a veszprémvölgyi Mária monostor ellen Zaarberen-i birtokrészeikért indított perikben az apátnő, 1374 október 6-án, Imre nádornak bemutatta: 1. Kálmán királynak I. István adománylevelét átíró 1109-i oklevelét, mely szerint a monostornak Zaarberen faluban van 54, évenként 60-60 köből bort szolgáltató mansioja, ugyanannyi szőlője s a Konyhaerdőn kívül a falubeliekkel közös erdeje és földje. 2. Tamás országbíró 1349. november 4-én kelt ítéletlevelét, melyben a Zarberen birtokáért a veszprémi káptalan és Myske fia Pál ellen folytatott perében a monostor javára hozott ítéletet.

A káptalan képviselője: Miklós mester kanonok a következő okleveleket nyújtotta be: 1. I. László 1082 /a fehérvári káptalan 1350-i átírásában/. Megállapítja, hogy az egyháznak Beren faluban van három ekealja földje, két szőlője, elég nagy erdeje, sok conditionariusa és szolgálója, a Balaton pedig halászsata. 2. II. András király 1222-ben a veszprémi egyháznak - többek között - Beren faluban két mansiot ad. 3. V. István 1270-ben aranyművésének, Máténak adományozza az örökös hátrahagyása nélkül elhunyt Salamonnak, a Zaarberen falu földjén, a falubeliekével elegyesen fekvő s általuk elfoglalva tartott 60 hold földjét, a hozzátartozó szőlőkkel és seshiókkal. 4. A tihanyi konvent 1297 évi oklevele szerint Máté, V. István aranyművese, lelke üdvéért és Szent Mihály főangyal pártfogásának elnyeréséért, azt a birtokrészt, amely egykor Felth fia Salamonné volt, s V. István király neki adományozta, a veszprémi egyházra hagyja.

Zeuke Miklós II. András király 1215-i oklevelével bizonyította, aki megengedte Péter ikonomsnak, hogy fiu utódok hiján testvérére, Myscha ispánra hagyhassa többek között Beren prédiomot, hat ekealja földdel, két szolgamansióval, három /Succul, Zeuleal és Fyz-few nevű/ réttel, három szőlővel és egy /Keecheneu nevű/ ligettel. Mivel Imre nádor a perelt birtokrészek revisiója és elhatárolása nélkül végérvényű ítéletet nem hozhatott, - a prelátusok, bárók és nemesek tanácsára kiküldte Szepesi Jakab egykori országbíró és Bálint esztergomi olvasókanonokot, pécsi választott és megerősí-

tett püspököt és királyi kancellárt, hogy a fehérvári káptalan bizonyossága kíséretében 1375 március 5-én Zaarberen-be kiszállva, miután a szomszédoknak és határos birtokosoknak a jelenlétében a birtokot a maga egészében, úgy, ahogyan azt az apácák birtokolják, mások birtokaitól elhatárolták nagyságát, terjedelmét, természetességét és értékét megállapították, annyi földet hasítsanak ki a Kálmán király-féle oklevélben szereplő 54 curia, illetve sessio részére, amennyit méltányosnak ítélnék, annyi szőlőt, hogy a sessiókon élő szőlőműves jobbágyok a munkájukért őket megillető és a saját fogyasztásukhoz szükséges bor mellett minden szőlő után - 60 köbölt tartalmazó - tunella bort tudjanak földesuraiknak szolgáltatni s a Konyhaerdő kivételével annyi erdőt is, amennyire szükségük van. - Az esetleg fennmaradó három ekealjnyit és 60 holdat, továbbá két szőlőt, egy erdőt, a Balatonon halászatot, a falu jobbágyosorában két curiát, illetve sessiót s nekik megfelelő földet a veszprémi káptalannak, a további maradékból pedig hat ekealja földet, három rétet, három szőlőt, egy ligetet és két sessiót a /felperes/ nemeseknek jelöljenek ki, minden esetben a felek által a revisio alkalmával bemutatandó okleveleik alapján, s egyikük ellentmondását /de másokét/ sem méltatva figyelemre, iktassák be őket a nekik kiosztott birtokrészek birtokába. A per többszöri halasztás, majd nádor-váltás után 1383. május 1-én került Garai Miklós elé. Mivel az apácák nem jelentek meg, a káptalan ügyvédje, Sebestyén fia Mihály pedig azt jelentette, hogy Imre nádor által 1375 március 5-re rendelt végrehajtás eddig azért, mert Szepesi Jakab volt országbíró s Bálint püspök különféle királyi megbízatásai miatt nem értek rá, nem történt meg. Az apácákat három márkára megbírságolva 1383 augusztus 1-re új ítélethozatal céljából ítélőszéke elé idézi s ennek megtörténtéről a fehérvári káptalantól kér jelentést. /61./

1386-ban a fehérvári káptalan jelenti Szécsi Miklós nádornak, hogy ítélete értelmében a veszprémi káptalan részére kiküldött Fuhenhaza-i László fia Antal mester curiai notarius mellé Tamás mestert, a veszprémvölgyi Mária monostor részére kijelölt Kald-i Mihály fia Péter mester ugyancsak curiai notarius mellé Pécsi János mestert /kanonokokat/ küldte ki bizonysgul s kíséretükben a nádori megbízottak a Zarbereni birtokra és Konyhaerdey erdőbe kiszállva a szomszédoknak és határos birtokosoknak jelenlétében először a káptalan képviselőjének, Mihály mester kanonoknak. majd az apácák prokurátorának, Zabady-i Brictiusnak az utmutatása szerint jelölték ki a káptalani birtok és a monostor erdejének a határait s a kétféle elhatárolásból azért különbséget - mert Brictius, mint Mihály kanonok megjegyezte, nem a régi, valódi, hanem bizonyos újabb keletű határjelek szerint mutatta be az erdőt a Zarberen birtoktól elválasztó határt, fogott bírák segítségével - lo.5 ekealjnyira becsülték fel - végül, mivel az apácák ezzel nem törődtek, csak a káptalan javára végezték el a köztanuvallatást. Ennek során öt Keuagowi-i /Felső-őrs! H.J./ egy Zabadi-i, egy veszprémi, egy Chatar-i és két Jutasi határos birtokos, 14 Wamus-i és három Saar-i szomszédbirtokos és egy Menchel-i megyebeli nemes azt vallotta, hogy az apácáknak a Konyhaerdei - nevű erdeje, amelyet a káptalan képviselője mutatott be, sohasem volt azonos azzal a konyhaerdővel, melyet Brictius mondotott annak, mert az utóbbi erdő mindig a káptalan Zarberen-i birtokához tartozott és annak volt a része. Kilenc Zabady-i határos birtokos viszont azt állította, hogy a káptalan ügyvédje által meg-

jelölt s főleg a nyugat felől levő föld, egy részét leszámítva, nem a káptalané, hanem az övéké, az elhangzott vallomások pedig nem helytállóak. /62./

Mind ezek után elmondhatjuk, hogy bíró legyen a talpán, aki ezeken a bonyolult és egymásnak ellentmondó tanuvallomásokon eligazodik és igazságos ítéletet tud hozni.

A következő évtizedekből nem maradtak fenn oklevelek és talán feltételezhető, hogy az évszázados pereskedés után békében éltek egymás mellett a szomszédok.

1407-ben újabb részbirtokos jelenik meg határunkban.

Zsigmond király Zenthgewrghi-i /Szentgyörgyi/ Vynche Tamásnak adja szolgálataiért egyebek közt a veszprém megyei Fayz, Louaz, és Sarberen birtokokon lévő részeket, melyek az utódok nélkül elhalt Kuvagoewrs-i Myske fia Pálé és gyermekeié, Mátyásé és Margité voltak. /63./

1410-ben Babocha Balázs tiltakozik az apácák jogainak megsértése ellen. Az oklevél szerint a szárberényi Szent Márton parochiális egyház plébánosát, filiálisait, Kenese, Mána, Padrag és Shytem /Csit-tény/ egyházainak rektorait zaklatták. /64./

Még 1505-ből van egy okleveles adatunk, amely szerint Erdő György és Aninan /Anyos H.J./ Dénes olaszfalui lakosok eladják az almádi hegyen lévő négy holdnyi kisberényi szőlőjüket, 28 magyar forintért Nagoch Gáspár mester veszprémi kanonoknak. A szőlőt Ambrus olaszfalusi plébánostól örökölték. /65./

Az 1526-i nagy katasztrófa az apácák és birtokaik sorsát is megpecsételte.

A veszprémi püspöki székbe Kecseti Márton került, gyászos kormányzása 1528-tól 1549-ig tartott. Legfőbb gondja a török elleni védekezés volt, Sümeg, Veszprém, Tihany a végvári életre kényszerült berendezkedni.

A püspök nemcsak a saját jövedelmeit fordította erre, hanem erőszakos eszközökkel hozzányúlt a káptalan és az apácák birtokaihoz is. A tiltakozás hiábavaló volt.

1552-ben török kézre került Veszprém. A Mária monostor lakói Körmenre menekültek. Balatonparti birtokaik Podmaniczky János és Ráfael, Palota várurai kezébe kerültek, akik a birtokok egyre fogyó jövedelmét a török elleni harcra fordították. De hatalmaskodtak a gazdátlan jobbágyok felett a környékbeli várkapitányok, Gyulaffy László, Choron András, Thury Márton is.

1535 június 4-én Pestyén Gergely, János király országbírája ad oltalomlevelet az apácák jobbágynak, akiket különösen a veszprémi püspök familiárisa és birtokainak kormányzója, Choron András háborgatott. /66./

De minden írott malaszt maradt. Hiába kaptak Miksa királytól 1565 március 15-én oklevelet, melyben ősi birtokaikban új adomány címén megerősíti őket, jövedelmeikhez már csak nagyon hiányosan vagy sehogyan sem tudtak hozzájutni. /67./

1570-ben 900 török lovas szállta meg a környéket.

Kétszáz a környékbeli falvakban rabolt, pusztított, 700 pedig Alsó-Örsön állomásozott. Bornemissza János papai kapitány támadt rájuk, 100 törököt levágta, 29-et pedig fogságba hurcoltak. /68./

Veszprém első török megszállása 16 évig tartott.

Innen zsarolta a környéket, melynek falvaitól 50 akcse fejadót szetek. Jegyzékben falunk 12 házzal, Kisberény 1 házzal szerepel. Tehát a falu pusztulása máris megkezdődött. A szentistváni korban már meglévő 52 portából csak 12-13 maradt. /69./

Veszprém a török kitakarodásáig nyolcszor cserélt gazdát. Hol a török, hol a magyar volt benne az ur. De a környék nyomorult jobbagynépét egyaránt zsarolták, fosztogatták, a törökök és a császári zsoldosok, ha csak békésebb vidékekre el nem menekültek.

E zűrzavaros időkben utánpótlás hiányában lassan kihaltak az ország legősibb apácakolostorának késői utódai, pedig a menekülés idején még százan voltak.

Utolsó fejedelemasszonyukról Bötsvöldgyey Borbáláról 1623- február 9-én szól írásos emlék. Legvégül csak egy laikus noviciáról van tudomásunk. /70./

Több mint ötszáz éven át zengett az Istent dicsőítő ima és ének a csendes Veszprémvölgyben. Nevelték a magyarság leányait a keresztény családi életre, kulturára, készítették a templomi felszereléseket, másolták a kódexeket, művelték kertjeiket, ápolták virágaiikat, hadakoztak birtokaik védelmében. Mohács után minderre siri csend borult.

Vörösberény a jezsuiták birtokában

A veszprémi apácák kihalása után gazdátlanul maradt birtokaik kezelését II. Ferdinánd király 1625 május 15-én Dallos Miklós győri püspökre bízta.

Ő azonban betegségére hivatkozva e megbízatásról már 1629-ben lemondott. Ekkor királyi parancsra Sennyei István veszprémi püspök lett a birtokok gondozója, majd 1631-ben Dávid Pál, ugyancsak veszprémi püspök /71./

II. Ferdinánd 1626 augusztus 5-én felszólította Dallos Miklóst, hogy telepítse székvárosába a jezsuitákat, azzal a céllal, hogy ott az ifjúság nevelésére gimnáziumot létesítsenek. /72./

Az alapítólevelet 1627 szeptember 30-án adta ki a király. Eredeti példánya az Országos Levéltárban található. /72./a./

A Loyolai Sz. Ignác által 1540-ben alapított papi szerzetesrendet Oláh Miklós esztergomi érsek 1561-ben telepítette be Nagyszombatba, amely ebben az időben az esztergomi érsek székhelye volt, lévén Esztergom török kézen.

A katolicizmus megújódását munkáló szerzetesrend a kezdeti nehézségek után a XVII. században egyre több kollégiumot alapított az ifjúság nevelésére.

A király parancsára Győrben is megindult a szervezés, bár Dallos püspököknek sok nehézséggel kellett megbirkóznia. /73./

Az anyagi feltételek biztosítása érdekében kérte a királyt, hogy a kihalt veszprémi apácakolostor birtokainak jövedelmét fordítsa az atyák javadalmazására. /74./

Bár Ferdinánd a jezsuitáknak szánta a birtokot, azt mégsem foglalták el, mert ekkoriban a rend még nem volt hazánkban becikkelyezve s így birtokszerzési joga sem volt. Csak 1638. március 15-én rendelte el III. Ferdinánd a birtokbaiktatást s ekkor lett a győri kollégium a veszprémi apácák törvényes jogutódja.

A beiktatás 1639. május 30-án történt meg. /75./

Ekkor a birtokok a következő községekben feküdtek:

Vörösberény, Kenese, Mára /a mai Balatonfüzfő/, Sándor /Kenesetől északnyugatra/ és Balatonfőkajár. Kisebb birtokok voltak még Veszprémben a hajdani kolostor körül, Padragon, Vámoson és Körmenden.

E hatalmas birtoktest azonban elképzelhetően siralmas állapotban lehetett itt, a végvárok szomszédságában. A királyi területen vagy a török megszállás alatt lévő községekben csak egyfelé kellett adózniuk a kiszorított lakosságnak, csak egy gazdának kellett szolgálniuk. Itt két tűz között szenvedtek. Hol a végvári katonák csikarták ki tőlük minden megfogható értéküket, hol a törökök rohantak rájuk s vitték a munkaképes férfiakat, asszonyokat, gyerekeket vagy terményeiket. Nem csoda, hogy ha teheték, békésebb vidékre szökdöstek.

1641-ben falunkat pusztán hagyják lakói. Zülfikar csorbadzsi hiába csalogatja őket vissza. /76./

Reánk maradt a fehérvári aga érdekes levele, amit a kenesei bíráknak és polgároknak írt.

"En Durathirisz Fejérvári Jemingh aga, Tínektek szegény kenesei

Biráknak és Polgároknak, ime küldöm ezen hit leveletem, melyben ime erősen fogadom, Mahumethi Török hitemre, Uri Emberságenre és becsülletemre, Szakállamra és esküszöm sóra, kenyére, hogy csak jűjjetek haza, Falutokba, Helységetekbe, szántsatok, vessetek, kapallyatok, kaszallyatok és takarjatok, senkitül semmit ne félljyetek, fejem fenn-állásáig nem hagyak benneteket senkinek meg-hábor-gatni. Sőt még Adótokat is megkisébétam, csak keressetek meg enge-met és tugyam bizonynyal, hogy haza mentetek. Szálllyatok haza azért, ne bujdossatok szegények, ki elől bijkáltok, ki bánt benneteket? Ennek nagyobb bizonyságára adtam ezen Uri Pecsétes Leveletem és Máthé János által kiküldöttem hozzátok, Csak jöttön-jűjjetek, sem-mit se félljyetek. Én Török hitem szerint a Török részről felelek, már Németh részről nem felelek. De ugy értjűk, hogy még attul sem kell félnetek. Azért csak szálllyatok haza."

Kivül: "Kenesei Biráknak és Polgároknak adassék ezen Uri Pecsétes Levelem, valahol találatatnak."

Ha aztán a lakosság visszament és minden gazdasági munkát elvégzett, a török a terményt magáénak tekintette. A fehervári szandzsákbég például 1676 nyarán felszólította a sándoriakat, hogy ne merészeli-jenek gabonájukat behordani, mielőtt a bég megvizsgálta volna, mert "török hitemre megh száradtok a karókon." /77./

Könnyű elképzelni, hogy ez utóbbi "szavát" biztosabban beváltotta, mint korábbi ígéreteit.

De a rektori tisztségtől megváló Belicius Péter is inti utódját, hogy a jobbággyokkal ne bánjon keményen, még ha hibáznak is, mert könnyen elszökösnek a falvakból. /78./

Ilyen mostoha körülmények között indult meg az új birtokosok gazdálkodása községünkben.

Szerencsés véletlen folytán a vörösberényi plébánia irattárában megmaradt az 1646-ban kiadott és 1666-ban kibővített Urbarium, melyet jelenleg a veszprémi püspöki levéltárban őriznek. /Jelzet nélkül./

Ez pontosan meghatározta a jobbággyok földesuri szolgáltatásait. Eszerint az egésztelkesek 80, a féltelkesek 40 dénárt fizettek évenként. Az ennél kisebb földdel rendelkezők a szokásjognál fogva nem fizettek semmit.

A jobbággyok az adót két részletben fizették, szt. Mihály és szt. György napkor.

Az adón kívül tizedet adtak, a még ki nem préselt szőlőből és borból. A tizedeszedők addig nem is engedték a szőlőből a mustot préselni, amíg a földesurnak járó részt le nem rőták. A bor számára szolgáló edényeket, amiket a tizedeszedő előzőleg megvizsgált és alkalmasnak talált, kötelesek voltak Győrbe szállítani. Tizedet adtak továbbá a gabonából, amit először a kollégium veszprémi malmába szállítottak és az onnan kikerülő lisztet Győrbe vitték. A gabona szállítását az alattvalók maguk közt arányosan beosztották, hogy hogy ki-ki egyenlően vegye ki részét a közös munkából.

A termények közül a kölesből, árpából, zabból és tönkölyből adtak tizedet. Az állatok közül a bárányból, kecskegidából és a méhekből. A földesur parancsára kézimunkával is tartoztak, különösen a malmok kijavítása körül, de egyébként bárhol, ahol erre szükség volt. Karácsony és husvét körül tartoztak a földesur számára vadászni és halászni a saiat hálókival.

A vadakat és a halakat - az utóbbiak közül csak a nagy példányokat - jól besóvva, Győrbe tartoztak szállítani.

Akiknek szőlőhegyük volt, szőlőjük minden holdja után 24, a fél hold szőlővel rendelkező 12 dénárt adtak. Az ennél kevesebbet bírók a szokásjognál fogva semmit sem fizettek. A pénzbeli járandóságon kívül 2-2 hold után egy kappant és egy kenyeret /vulgo kalach/ adtak.

A tizedből folyó jövedelmeket a tizedlajstromban pontosan ellenőrizték, mert gyakran megesett, hogy a szőlők gazdát cseréltek, vagy pedig otthagya régi szőlőjüket, újak művelésébe fogtak bele. Az ilyen cserénél azonban a kollégium írásos engedélyére volt szükség, aminek 1 tallér volt az ára.

Ha az alattvalók közül valaki végrendelkezett, ezért 4 forintot fizetett a kollégiumnak, egyébként a földesurnak joga volt az illető egész vagyonát a haláleset után magának lefoglalni.

A jobbágyokra kivetett büntetéspénz /"birsagia"/ teljes egészében a kollégiumot illette.

Az 1646/66. évi urbárium név szerint felsorolja a jobbágyokat. Berényben 24 egésztelkes és 12 féltelkes jobbágy volt.

Jelentős mennyiségű szőlők voltak a berényi szőlőhegyben más helységek lakóinak is. A veszprémi vár 89 zsoldosa összesen 98 1/2 hold szőlőt művelt itt. 53 szentkirályszabadjai birtokosnak pedig 85 hold szőlője volt a jezsuiták berényi birtokán. De voltak egészen távoli községekből is szőlőbirtokosok, mint például Dudar, vagy Lepény. Az urbárium 20 helységben 259 külbirtokost sorolt fel név szerint, akik összesen 355 1/2 hold szőlőt műveltek Berényben. /79./

Egy 1751. évi kimutatás szerint ugyanakkor a berényi jobbágyoknak mindössze 89 hold szőlőjük volt. /80/

Mindezek az adatok azt mutatják, hogy községünkben a szőlőművelés volt a legfontosabb termelési ág. Sokkal jelentéktelenebb volt a gabonatermelés vagy az állattenyésztés.

Az 1672-ben lelépő Tarnóczy István győri rektor utódjának, Posch Györgynek emlékeztetőül leírja, hogy a Veszprém környéki javadalmaik egyre gyarapodnak. Megkezdtek az allodialis - urodalmi - gazdálkodást is. A zsellérekkel szántóföldeket műveltetnek, közel 200 állatot, kecskéket, tehénket, ökröket, inovesztáltak. Ezek azonban a törökök és egyéb rablók miatt nincsenek teljes biztonságban. /81./

A török kitakarodása után még mindig nem tudta a falvakból járó jövedelmeket élvezni a kollégium

1688-93 között Vánossy Lőrinc fehérvári harmincados foglalta le a tizedeket s ezen felül egyéb szolgáltatásokat is követelt a jobbágyoktól.

Urfahrer Ferenc győri rektor kérésére a vármegye Pápan 1690 augusztu 7-én vizsgálatot tart ez ügyben.

Majd 1693 február 5-én Veszprémben is hallgattak ki tanukat a harmincados jogtalan követelése ügyében/ 82/

Egy 1689-i összeírás szerint a berényiektől 137 akó 6 pint, a káráriaktól 31 akó 14 pint, a keneseiektől 32 akó 7 pint és a sándoriaktól 10 akó 2 pint bort szedett be tized fejében. A lakosok között az elkeseredés általános volt.

A besúgók sem maradtak azonban el. Pápa feljelentett elégedetlenkedőket ezután a harmincados keményen megbüntette.

A rektor 1690-ben személyesen utazott Bécsbe és sérelmét előadta a kamara elnökének, akitől kedvező választ kapott. A falvakból járó tizedet a kollégium visszakapta. /83./

A rövidesen bekövetkezett Rákóczi szabadságharc idején újabb nehézségek merültek fel. A jezsuiták birtokait a kurucok 1707 szeptember 5-én "a nemes országh ügyeitől való szakadások miatt" lefoglalták és Tallián Ádámnak 1000 Ft és 200 akó borért bérbeadták. /84./

A szabadságharc lehangolása után azonban újra átvették a birtok kezelését, mert 1713-ban már Szent Miklósi Mihály a jezsuiták provizora. /85./

Ugyanezen év március 17-én Hladky Ferenc rektor egyezséget kötött Török Andrásal, a birtokok intézőjével és egyúttal utasításokkal is ellátta. Az intézőnek kötelessége volt ügyelni a határokra. Azokat, ha szükség volt, meg kellett ujitania. A megyegyűléseken a kollégiumot képviselte. Az összegyűjtött bevételeket pontosan beszolgáltatja. A birtok helyzetéről többször értesítette a rektort és negyedévenként pontosan beszámolt a gazdaságról. Ha valami ujitást akart behozni, akkor először kikérte a rektor véleményét. Az alattvalók ügyes-bajos dolgait, amennyire lehet ő intézte el. Szolgáltatásért a következőket kapta: pénzben 150 forint, 20 mérő tiszta és 20 mérő vegyes gabonát, 35 mérő zabot, 10 mérő kölest, 15 mérő árpát, 8 q marhahúst, 2 q sőt, 2 q hivelyes veteményt, 15 urna bort és 8 öl szénát. A konyha részére járó fűszerek helyett 15 forintot kapott. A tizedelés idején a sarló-pénz, penna-kéve, és penna-bor, azonkívül a büntetéspénz 1/3-a az övé volt. /86./

1719-ben Madotsányi András rektor új Urbáriumot adott jobbágyainak. A békésebb körülmények között már nyugodtabban termelő berényiektől ekkor évi 110 forint adót követelt, a szokott két részletben. De ha a kollégium gabonáját Fehérvárra fuvarozzák, ebből 20 forintot elengednek.

Az új Urbárium az adón és tizedszolgáltatáson felül még arra is kötelezte a jobbágyokat, hogy az uradalom allodiális földjeit megműveljék, ősszel 15, tavasszal 6 nagy köből gabonával elvessék, learassák, majd a tizedgabonával együtt az uraság által megkívánt helyre szállítsák. A 20 pontba foglalt urbárium aprólékosan felsorolja a különféle kisebb szolgáltatásokat is.

Eszerint a berényiek pünkösdre 35 kappant, 6 libát, 6 récét, 2 pulykát, 250 tojást és 20 font vaját szolgáltatottak be. Az itt felsoroltakat azonban sohasem fizették le egészen. Vagy kevesebbet, vagy egyáltalán semmit sem adtak az előírtakból. Ennek pótlásául a nagybőjtire beszolgáltatandó 3 fogas helyett jóval többet adtak. Azonkívül a 4 nyulon, 8 foglyon, vadkacsán és 1 őzön felül is adtak.

Előírt az urbárium még 2 nagy zsák aszalt szilvát és 1 zsák új fenyőmagot.

A veszprémi malomnál kézimunkával tartoztak. Ha itt kevés, vagy semmi dolguk nem akadt, akkor más épületek építésénél és javításánál segédkeztek.

Aratás és tizedszedés idején a tizedszedőket ők tartották el.

Szükség esetén, ahányszor csak kellett, gyalogos vagy lovas küldöncöt adtak az uraságnak.

Ha valaki közülük meghalt, büntetés terhe alatt tartoztak a bírónál jelenteni. A meghalt örökösei pedig, hogy a hagyatékot átvehessék, 4 forintot fizettek. Ha valaki közülük lopott, kárunkodott, paráználkodott, a bírónak, vagy a tiszttartónak jelentették, aki megfelelő büntetéssel sújtotta az illetőt.

Az erdőket, makkot, nádist, szántóföldeket és mezőket a földesur osztotta ki közöttük. Az eladásra szánt dolgoikat az uraság, vagy megbízottja megbecsülte és ezen az áron tartoztak neki eladni. A tiszttartó mezejét lekaszálták, a szénát összegyűjtötték és lo kocsi fával együtt házához szállították.

A korcsmát és mészárszékét 1719-ben az uraság átmenetileg a helységnek adta. /87./ 1733-ban az alattvalók kötelességét részben megváltoztatták. Adó fejében az egésztelkesek 8, a féltelkesek 4 és a negyedese 2 forintot fizettek.

A halászat jogát a földesur magának tartotta fenn és csak bérért adta ki az alattvalóknak. A korcsmáltatásért mos a berényiek 1 mázsa faggyut adtak, a mészárszékért 25 forintot fizettek.

Súlyos büntetés terhe alatt megtiltottak mindenféle jogtalanságot a szomszédakkal szemben. Kötelezték őket a határok pontos megtartására és azok rendbentartására. Szőlőt venni, vagy eladni csak a földesur tudtával és engedélyével lehetett.

A bírának kötelessége volt mindenre felügyelni.

A szökést vagy a földesur tudta nélküli más helyre való költözést meg kellett akadályozni. Az illetőket el kellett fognia és az esetet az uraságnak jelentenie. Ebben a munkában a gazdatiszt is segédkezett. neki.

A legtöbb baj az alattvalókkal a legeltetés miatt volt. Gyakran megesett, hogy vagy figyelmetlenségből, vagy sokszor szándékosan idegen földre, kertekbe, szőlőkbe hajtottak és ott legeltettek. Így természetesen nagy károkat okoztak.

Ennek a bajnak orvoslására Grim Ádám rektor 1732 november 12-én parancsot adott a berényi jobbágyság számára. Elrendelte, és kemény büntetés terhe alatt megparancsolta, hogy senki se merje barmait a szőlőbe beeresztetni és ott legeltetni, mert a gazda, akinek barmát szőlőben találják, 1 máriást fizet büntetés fejében, akár kárt tett ott az állata, akár nem.

Ismételt előfordulás esetén 2 máriást fizet, harmadizben pedig barmát behajtják és addig ki nem adják, amíg az un. hajtópénzt és az okozott kárt meg nem fizette. Az ellenőrzés fokozására a büntetéspénzt két részre kellett osztaniok. Az egyik részt kapta, akinek a szőlőjében kár esett, a másikat pedig az, aki a barmot a tilosban elfogta és behajtotta.

E kártevésekkel kapcsolatban érdekes tanuvallomást olvashatunk 1635 október 13-áról.

"Berényi hites Bíró Kun Imre megesküdvén és az ő híti után, így vall. Hogy tугya azt, hogy Sz. Iván nap tájban /junius 24./ Sári Gergely a Vörösön Saar kutában az ő szölleje mellett való sü-rűnek mellette Sári Gergely szölleje felől pattant légyen az

puska, de az Olasz Simony marhát nem látta a sűrűben. Hanem ott az nap szölleje dülöjében napestig kaszálván, jött haza estvelre. És mikor hallotta volna a faluban más nap, úgy mentek ki az marha keresésére a puska pattanására nézve és úgy találták az sűrűben az meglőtt kövér és jó marhát. Melynek kár tételének megnézésére azon Sári Gergely szőlőjében be mentek több berényi polgárokkal együtt, az holot sem kár tételt, sem pedig még csak nyomot is nem láttak. És így tudgya azt is, hogy ugyan ott azon sűrűben és nem kár tévő helyen meg lüvödvén ott vesztet az marha. És a másik marhát is tudgya, hogy az szabad elő földön lövés miat ott vesztet, de azt nem tudgya, ki lütte meg, hanem magától Sári Gergelytől hallotta, hogy ő lütte meg.

Olasz Simony erős hittel megesküdött és azon hitiben ötödfél forintra eskütt és azon is, hogy az bíróságon igazán eskütt és hogy Sári Gergely mint vallotta az kárt." /88./ Az ügy folytatásáról nem szól az írás.

Érdekes intézkedése a rektornak a birtok osztatlansága érdekében hozott ama parancsa, melynek értelmében a falusiaknak lányaitat vidékiekhez nem volt szabad feleségül adniok. /89./

Egy 1751 október 19-én kelt összeírás szerint ekkor 39 1/8 sessió a teljes jobbágytelek községünkben, ami 219 hold szántót, 169 hold rétet és 89 hold szőlőt foglalt magában. A jobbágyok állatállománya: 67 igás ökör, 32 ló, 71 tehén, 31 tinó, 29 üsző, 28 borju és 136 juh. /89/a/

Nagy gondja volt a földesurnak arra is, hogy a szőlők jogi helyzetét gondosan írásba foglalják, hiszen a bordézsma egyik legjelentősebb jövedelme volt a mindenkori földesurnak.

A legrégebb "szőlőlevél" 1541-ben kelt. Telekesy Dorotty veszprémvölgyi apátnő adta ki. Eszerint Barber Ferenc eladja öröklött szőlőjét, amely a zaarberini ujhegyi szőlőben van. /In loco Ujhegh vocato. / /90./

1584-ben Mindszenthi Veronika apátnő állit ki egy részletes okiratot, melyben elmondja, hogy Zaarberin falu bírása Pap András előtt megjelent Perey István és Perey Mihály és bejelentették, hogy Ujhegyben a Cziorda ut /Csorda ut/ mellett lévő szőlőjüket lo magyar forintért örök jogon eladták a kádártai Czieteri Ambrusnak, feleségének Ilonának és fiaiknak, Péternek és Tamásnak, valamint törvényes örököseiknek. A szőbanforgó szőlő szomszédos birtokosa: keletről Girothy Bertalan, délről Nagy Albert, nyugatról Zabó János, északról pedig Kun György. /91./

1622 szeptember 6-án Bötsvöldgyei Borbála apátnő "Adja tudtára az, kinek illik ..." miszerint Pete Balázs Simon Pál szentkirályszabadjai lakostól vett egy hold szőlőt 32 forintért, Szaár Berényben Basó Ambrus ispánsága idején és Hocffi Mihály bíróságában. "Mely Ujhegyen való szőlőt hinak parrag Simonnak. Szomszédja napkeletről Lőrintz Márton, napenyészetéről Egyed Péter, délről közönséges gyalog ut, földszélről pedig Veszprémben lakó Szabó János.

Az egy tsőbör bort is az helységnek régi szokása szerint megadta Szanyag /Szunyog?/ Máténak az mi ispánunknak idejében és Olasz Simonnak bíróságában ilyen személyek előtt ugymint Szabó János, Mettzeri Ambrus, Hocffi Mihály, Kun Imre, Olasz Imre és Mesteri

Imre előtt."

Még részletesebb az az 1720 március 26-án kelt szülőlevél, amelyet ugyancsak ideiktatunk.

"Mi Madotsányi András Tekintetes Nemes Győri Collégiumnak Jézus Társaságbéli Pater Rectora, adom tudtára mindazoknak, akiknek illeik, Hogy T. N. Veszprém Vármegyében Balaton melléki Jóságunkban, Nevezet szerint Vörös Berényi falunkban lakozó Horváth Mátyás nevű Jobbágyunknak vagyon másfél hold szőlője ugyan az Vörös Berényi Territoriumban Sátor Nevű Hegyen, melynek fél holdgyát az előtt egy esztendővel váltotta magához in perpetuum /örökre H.J./, az Sátor hegyen lévő mitőlünk, mint örökös urától negyven Rhénus forintokon, fél holdgyát pedig a tavali esztendőben fogta föl győpjéből, melynek fölszegésére és jövőendőbeli hasznvételére attam Néki tiz esztendeig való Szabatságot, mely egymás mellett lévő két fél hold szőlőnek szomszédjai Napnyugatrul Berényben lakozó Szabó György, Napkeletről közönséges Ország uttya, fel szélrül Soponyai Tóth Márton, al szélrül pedig győp. Az Új hegyen lévő fél hold szőlőinek /melynek uzussában /használatába H.J./ jutott Felesége által/ pedig Szomszédjai Berényben lakozó Barczy István napkeletrül, Napanyugatrul Berényi Olasz Jankó, fel szélrül Veszprém-ben lakozó Tislér Mihály, Al Szélrül Berényben lakozó Nemes Mihály, mely fél hold győpnek megbötsülésére voltak jelen Törvény Biró Szabó István Esküttek: Angyán Miklós, Nagy Mihály, Morocz Péter és többeken is. Azontul a szokott Áldomást is megadván bevallotta Török András Tisztartóságában, Instálván, hogy azon másfél hold szőlőket meg oltalmazni kívánnánk és erősitenénk, mind hogy igasságot kíván, azt tekintvén fönt meg irt Horváth Mátyás Jobbágyunkat, Feleségét Vég Pannát, Fiát Tóth Miklóst, Leányát Tóth Susát úgy lett és ezután leendő gyermekivel együtt mind két ágon én is megerősitettem és mindennemű szabadságában kívánom megtartani és oltalmazni és Successoraink is kívánnák oly Conditional, hogy ők is és maradékaik és nekünk és utánunk következő Földes Uraknak Sine fraude /becsületes uton H.J./ tartoznak meg adni Annuatim /évente H.J./ járó Dézsmánkat, Igazságával együtt, azon tiz esztendőnek elfolyásáig azon fél holdot minden Dézma adás nélkül bírhasa és azután Dézsmát adgyon róla. Mely dolognak nagyobb bizonyosságára és Cautélájára attam ezen Saját Subscriptionnal /aláírással H.J./ és Pötsétemmel megerősített leveletem.

Actum Jaurini /Kelt Győrben H.J./ die 26. Mensis Martii Anno 1720 Idem qui supra /Mint fent. H.J./ /93./

A szőlőbirtokok pontos ellenőrzése céljából 1751. október 19-én pontos kimutatás maradt fenn arról, hogy kinek van és kinek nincs szőlőlevele s a meglévőket melyik rektor állította ki. Ide iktatjuk a teljes névsort, hogy lássuk az akkori szőlősgazdákat.

Öreg Herczeg Istvánnak

nincsen

Kenyeres Jánosnak

nincsen

Motsai Istvánnak

nincsen

Herczeg Mihálynak van Rector Adamus Leuttner-től

Kis Pálnak

nincsen

Magyar Istvánnak	nincsen
Németh Jánosnak van Engelbertus Schweiger Rectortól	
Telly Istvánnak	nincsen
Ángyán Istvánnak	nincsen
Telly Péternek van Mayr Rectortól	
Tóth Mihálynak	nincsen
Barcza Istvánnak van Madotsányi András Rectortól	
Szabó Gergelynek van Philippus Péz Rectortól	
Istvánfi Jánosnak van Stephanus Tamocz Rectortól 1671	
Stukoczky Jánosnak van Filippus Péz Rectortól 1743	
Lőrincz Jánosnak	nincsen
Kun Ferencnek	nincsen
Jenei Istvánnak	nincsen
Olasz Mihálynak van Antonius Callovits Rectortól 1675	
Olasz Istvánnak	nincsen
ifj. Herczeg Istvánnak van Franciscus Szunyog Rectortól	
Herczeg Ferencnek van Adamus Leuttner Rectortól 1739	
Marci Mihálynak	nincsen
Mory Jánosnak	nincsen
Horváth Jánosnak	van
Kováts Istvánnak	nincsen

Ugy szintén nincsen szőlőlevele: Jákói Ferencnek, Fejér Péternek, Taszler Miklósnak, Molnár Mihálynak, Lőrincz Ferencnek, Olasz Jánosnak, Hegedűs Jánosnak, Ángyán Mihálynak, Biró Mihálynak, Vörös Pálnak, Balog Mihálynak, Simony Ferencnek, Gath Mártonnak, Petseli Ferencnek, Ángyán Miklósnak, Sz. Péter Jánosnak, Csizmazia Ferencnek, Sziládi Ferencnek, Totth Gergely Notariusnak, Sziládi Istvánnak, Morocza Istvánnak.

Van azonban szőlőlevele:

Szele Gergelynek Josephus Tyrer Rectortól 1746
 Herczeg Mihálynak Adamus Leuttner Rectortól 1740
 Horváth Mátyásnak, Madotsányi András Rectortól 1720
 Berkes Jánosnak és Andrásnak Franciscus Urfahrertől 1692
 Horváth Jánosnak Philippus Péz Rectortól 1742.
 és Adamus Leuttner Rectortól 1739-ből /94./

1758 szeptember 10-i közgyűlésén a megye foglalkozik a berényi és a kenesei jobbágyok urbéri ügyeivel. A keneseiek 12 hatalmas ivoldalon sorolják fel panaszait az egyre súlyosbodó terheik miatt. A berényiek csatlakozva a keneseiekhez, további négy oldalon rögzítik sérelmeiket.

"Tekintetes Urszág és jó kegyes Uraink! Mig Tisztelendő Szegedy János Rector és Marton János Procurator Urak Ezerhét száz Negyvenkilencedik Esztendőben közinkbe nem jöttek, az Helységünk szolgáltatya s censusa inkább mérsékeltebb jövődelmeinkhez, mert aki nek Háza helye nagyobb volt 80 d /8,- Ft H.J./ annál kisebbtül 40 d fizetett a Gazda a Sellér pedig 20 d de az ulta nem csak arendánk föllyebb hágott, hanem szolgálatunk is föllöttébb sullyosodott, annyira, hogy ha a Tettes Ur-szék s Tettes Nemes Vármegye rajtunk nem könyörül pusztulásra jutunk.

Ugyanis 1mo Helységünk kicsiny, de nagy Ország uttyában lévén, nagy kölcséggel és Forspontozással tartjuk, oly terhes szolgálatot végbe nem vihet, annyival inkább, hogy határa is igen csekély,

mellytől nem élhetünk, mivel annak nagyobb részét egy felül szőlő, Hegyek /melyekben vidékiek bimbak többnyire/ más felül a Balatony elfogta, harmadik felől Tekintetes Veszprémi Káptalan Kiss-Berényi földje egész falu alljáig elszorította, sem előföldünk sem pascumunk /legelő H.J./ nincsen, s még a baromfiaink is vagy magunk határában a Faluig lévén körös körül a kár, vagy az említett Kis Berényi határban igen közel lévén hozzánk, agyon verettetnek, ami csekély járt földjeink, s réteink vagynak, azok kövesek, soványok, pascumunk is. Határunkat a göbéc és köszikla elfogván, mind sovány, mind köves. Irtások pedig Trip /artitum/ 1-ső része 134 ttc.ls 1556-dik esztendő 29 artikulus szerint Ház helyekhez nem tartozván attul a szolgálat nem mértékeltethetik.

2.do A nagyobb ház helytől a mondott esztendőtől fogva egy Forintot hatvan pénzt, kisebbtől nyolcvan pénzt fizetünk a Sellér pedig negyven pénzt ad.

3.^{tio} Nem lévén magunk határán elegendő földünk, közüllünk némellik messze földre részes aratásra jár, némellikünk pedig Déghi, s Feketei Pusztákra jár, hozzánk három mér földekre, s ott szaszas utazással, terhes árendával szántván, vetvén s takarulván, csak hogy magának kenyeret kereshessen, s Főiséges Asszonyunk, Tekintetes Nemes Vármegye adóját megszerezhesse, úgy szolgállyuk terhes robotolással Tisztelendő Uraságunkat.

4.to A Csap és Mészárszék titulált Rector és Procurator Urak által tollunk elvetődött, holott ezek előtte való esztendőben Tekintetes Nemes Vármegye Conscriptiojának alkalmatosságával reánk fölirattatván, azoktul haszonvétel nélkül talán ez mai napig is Portiót a Tekintetes Nemes Vármegyére fizetünk.

5.to Azelőtt Helységünk béliektől Hegyvámon kívül káforka bor nem szedetett, már az ulta fél káforka minden holdtul 1715.dik esztendő 97-dik articulussa ellen szedettedik. A vidékség adott ugyan egy káforka bort minden holdtul, de azt nem az Uraságnak, hanem az Hegy Mesternek, kik miközüllünk valók, éjjeli, nappali kerüléséért a Hegynek, de ezt is a Tisztelendő Uraság magának foglalta, holott e mai napig is az Hegy kerülésnek terhe rajtunk haszon nélkül maradt.

6.to A Halászzattul esztendőnként tiz forint, mely azelőtt soha sem volt szedettedik.

7.mo Karácsony fát azelőtt hoztunk egy egy fordulással, mely ha elég nem volt a Tisztelendő Uraság a maga alkalmatosságán hordatott tűz fát, de már mast nyolcz szobának és négy konyhának fával való eltartásával terheltedünk, melyet vagy magunk erdejéről, vagy messze földről Menyekéről, köl megszereztnünk s hordanunk.

8.vo Gazda ember ha meghal közüllünk, maradékan a Tisztelendő Uraság Test pénz nevezeti alatt négy forintot szed.

9.no Ezekon kívül, ahova kívántatunk, hajtatunk, mert 1.mo a Tisztelendő Uraságot Györré, Padragra, Vámosra, Menyekére, Veszprémbe, Kenesére, s néha Fehérvárra is kell hordoznunk, vontató lovakat adván.

- 2.do A Tisztelendő Uraság Dominiumiban lévő korcsmáira bort kell hordanunk.
- 3.^{io} Szent Ágotai gyűjtés, kaszállás az előtt soha sem volt, már esztendőnként végbe kell vinnünk, nem különben Perkatára is, ami szolgálat, marhával, vagy gyalog kívántatik.
- 4.to Csiga ásás, melynek feles száma minden emberre ki van vetve, már három esztendőül fogva practizáltatik.
- 5.to Győrré a Dézma Boroknak fölhordása feles lévén a Bor, s meszsze lévén Győr ide és rossz uttya, terhes költségünkben s fárocságunkban kerül, annyival inkább, hogy onnét üres hordókat és egyéb jószágokat is kell ide hoznunk és más utazásokat, hol marhával, hol gyalogul kell tennünk.
- 6.to Mánai pusztán Nádnak learatására, hazahordására, innét pedig a hova kívántatik oda való vitelre hajtatunk.
- 7.mo Mánán a Remete házainak pinczével való építtése a Füzfői Vendég Fogadónak hozzátartozandó épületivel való építtése mi általunk készült.
- 8.vo Vörös-Berénybe az Uraság Nagy Sör Házának két pinczével való építtési a közelebb elmúlt két esztendőök alatt mi általunk készült, azokra, nem különben kerítettéseire s mind itt a földnek veteményezésére való elkészítésére, mind másutt való kertnek fölállítására, abban való veteményezésre, kukoricza hántolásra s káposzta öntözésre és az udvarba külömb külömb féle szüntelen szolgálatra mind marhával, mind gyalog concurrálván.
- 9.º A veszprémi Völgybéli kápolna és a mi szükséges volt hozzá miáltalunk hordatott. Ugyan ott az Uraság Házait, Malom romladosásihoz való fákat s más megkívántató szolgálatot hol marhával, hol gyalog annak vámjával oda, az hova parancsoltatik elhordozásával tselekesszük.
- 10.mo Menyekén Svajczemek való Majort ahoz tartozandó Istállókat, kutakat, Pinczét, Méh házat, Nagy Erdőből való Irtás réteket csináltunk, azokat kaszáljuk s megtakarítottuk. A majorhoz valami kívántatik, hol szénát, hol szalmát és a sörtések számára a honnend parancsoltatik, eleséget hordunk, a Gyalogság is valamire kívántatik szolgálni kinszerítettik.
- 11.mo Vámoson a jelentett esztendőül fogva kápolnát, Uraság házait és Birkás Majort s hozzá tartozandó kerteket számtalan Gyalog Emberek munkáival mi építettük, azon kívül ugyan azon Határban Uraság részire való szántást, őszi s tavaszi alá vetést és kaszálást ezeknek bétakarittásával esztendőnként teszszük.
- 12.º Padragon szőlő karókat, s Palánkokat hasogatunk, Győrré, vagy hová az Uraság parancsolya horyuk.
- 13.º Berényi Helység és Mánai Pusztá határában őszi és kukoricza alá való szántás, kukoricza kapállás, ugyan ezen Pusztán kétszeri kaszállás s mint ezeknek bétakarittása miáltalunk mégyn véghez.

14.to Az említett Vörös-Berényi határban az Uraság az előtt két esztendővel negyedfél hold szőlőt szerzett, mely az előtt soha sem volt, mi vissziuk mindenféle munkáját végben.

15.to Akarattyai Vendégfogadót is fundamentumul fogva építettük. Mindezekből észreveheti a Tekintetes Urszék, hogy mi jöllehet mind kevesen vagyunk, mind a Tisztelendő Uraság Fundusán kevés hasznót veszünk, mégis sokfelé számossan és szüntelen hajtattunk, még pedig messze földre is, melyeket ha a Tekintetes Urszék azzal a fárocossággal, melyet Fölséges Aszszonyunk szolgálattyaiban, Tekintetes Nemes Vármegye közjavának munkálkodásában, portióknak megszerzésében és ételünk s Ruházatunk megnyerésében kellett véghez vinni, egybe számlálja, könnyen észreveszi mitül vagyunk az, hogy mi nagy szegénységre jutván, majd magunk élelmének keresésére, Fölséges Aszszonyunk s Tekintetes Nemes Vármegye adójának megfizetésére alkalmatlanok leszünk. Minthogy pedig a kenesei-ek Instanciájában, kikkel nekünk egy sorsunk vagyunk, mind a Tisztelendő Uraság által kívánt szolgálat és két Dézma eránt Feleletek vagynak, hogy azoknak kétszeri leírásával, vagy inkább olvasásával az Urakat ne terheljük, azokra magunkat alázatosan provocalljuk, mély alázatossággal a Tekintetes Urszék előtt esedezvén, hogy a mi Gravameinket s a jelentett Kenesei Instantiában foglalt okokat kegyessen szívére venni s bennünket terhes szolgálat alul fölloldani és a két Dézmának behozását elfordíttatni kegyessen úgy méltóztassék, hogy dicséretessen föllallítván a Kenesiek Instantiájában foglalt Törvényekben a Jobbágyok Szabad Migratioja /költözködése H.J./ az minékünk nem lévén 1723 - dik esztendő 61dik artikulusa szerint Tisztelendő Uraságunkkal az örökös maradásra semmi Contractusunk, fönt hagyattassék, és ezen alázatos Instantiánk Kenesei Helységével, melyre magát provocallja, a Tekintetes Urszék Munkájával a Tekintetes Nemes Vármegyére referáltassék, a hova azon esetre, ha a mi szolgálatban és praestatiókban /szolgáltatásokban H.J./ a Tekintetes Urszéktől appellállunk is. Melly kegyességeért a Tettes Urszékért közönségesen és kinek kinek az Urak közül hosszú szerencsés életéért különösen Istennünknek Ő Fölségének esedezve szüntelen maradjunk. A Tettes Urszéknek alázatos szolgálai Vörös Berényiek."

A Vármegye a fent jelzett közgyűlésén mérlegelte a földesur jogait és a jobbágyok panaszait és az alábbi döntést hozta:

Ad. 1um Minden Gazda, akinek háza vagyunk juxta Vlad. Decr. art. 15 et. 22. fizet Esztendőnként Cenzust avagy adót Egy forintot, felét Szent György, felét pedig Sz. Mihály napján.

Ad. 2um Jöllehet ezen Uraság Székinek beadott Conscriptio szerint az magok Helységeiknek és az Uraság engedelmeiből mostanság uszások alatt lévő Pusztáknak határiban található házok után való járt Szántó földeknek s réteknek mostani száma, azon okból is nem sok, mint hogy a Szántó földeknek nagyrésze általok szőlő alá fordíttatván, máj napig is úgy birattatik, nagyrésze pedig pusztán és parlagon hagyattatott, melyeket most is kevés fárocossággal és kölcséggel kitisztogatván szánthotni lehetne és ottan

a kaszálló is szaporíttathatnék mindazonáltal, mivel ugyan ott, ezeken kívül is, majd még annyi irtásföldek vannak, s azok igen régiek és majd többnyire ember emlékezeti előtt csináltattak, amint is ezen okból már nem irtásoknak, hanem inkább régi szántóföldeknek sorjában menvén, házok után való földeknek tartattnak, következendőképpen, kivált a szántásért a külső határookra kimenni nem kinszeríttetnének. Mind ezekre való nézve azért, minden Gazda, kinek négy vonyós Marhája vagyon, tartozik szolgálni esztendőként maga erejével tizenhárom egész napot, a két és három vonyós marhás pedig öszvefogva hasonlóképpen tizenhárom napot. Akinek pedig vonyós marhájok nincsen, de az házokon kívül más egyéb értékjek találtatik, jöllehet az 1548^{dik} esztendőbeli 38^{dik} articulus szerint értékjekhez képest tartoznának szolgálatot tenni, hogy mindazonáltal az Uraság Tisztjeinek némelly helytelenségeknek elkövetésére alkalmatosság ne nyujtassék s ezzel a Jobbágyságnak panaszra oka ne legyen, szolgálni fognak az illetén vonyós marhátlan Gazdák esztendő által gyalog tizennégy napot, mégis akiknek a házaikon kívül már értékjek nincsen, vagy ha vagyon is csak igen csekély, Tizenkét napot és utollyára a más házaiknál lakó zsellérek Hét napot.

Ad. 3um Az 1548^{dik} Esztendőbeli 36. Törvény szerint minden Gazda, ha az Uraság kívánja a Szőlő míveléskor, kaszálláskor, és aratáskor szolgáljon egy héten két napot, de úgy, hogy ezen előre kiszorgálandó napszámok a főt irtt köteles napokból lehajuljanak.

Ad 4um A most citált esztendőbeli 35^{dik} Articulus szerint, minden négy marháju Gazda maga erejével, két vagy három vonyós marhájuak pedig öszvefogva az Uraság Majorság földjeit minden szántáskor, úgy mind parragába, keverőre és vetőre a fölübb megirtt köteles Napokon kívül, egy egy Nap, úgy szintén Tavaszi szántáskor is egy nap száncsák, az Uraság Mag Gabonájával elvessek, elboronállják és a termést öszve hordgyák.

Ad. 5um Mivel eddig is az Uraság a Tizedet kilenczed helett szokta venni, ezért ezután is a földnek minden terméséből /kivéven a konyhára való kerti veteményeket/ nem különben Méh-kasokból, Bárányokból, Gidákból és Más egyebekből mellyek Dézmáltatni szoktak, csupán csak a Tizedet kiadgyák és a Dézmállásnak alkalmatosságával az Uraságnak s a tizedelésre szükséges cselédyeinek valamint eddig, úgy azután is Étellel és itallal úgy lovainak szénával és abrakkal illendő képpen szolgállyanak.

Ad 6um Minden négy vonyós Marhás Gazda maga erejével, két vonyós marháju pedig kettő öszvefogva egy egy hosszú utat, hasonlóképpen a fölüll megirt Napszámokon kívül tartozzék szokás szerint minden esztendőben végbenvinni. Ha pedig az Uraság ezen egy hosszú uton kívül Györré Borokat kívánna vitetni, tehát az ollyan szekerezést a köteles napokból öt Nap kiszámláltassék. Amidőn pedig kevesebb terhet vinne, mivel Terh nélkül a Lovas kocsi, vagy Forspont hamad nap alatt is visszafordulhat, azért ollyankor csak három nap hajuljon ki, ha pedig máshová küldettetnék valamellyik tehát az uthoz, üdözhöz és igazán végben vitt fárocshoz képest fogja az Uraságh bévenni a Napszámát.

Ad 7um A Hazai Törvényeknek rendelkezése szerint is a Borárul-
tatás az olyan Helységeknek, melyeknek Szőlőhegyek vagyon, Szent
Mihály naptul fogva Szent György Napig megengettetik, azért, ezen
két helységnek is az időben egyedül a Borárulatás megengettetik,
a Sör, éget bor és Pálinka pedig, ugy szintén a Vendégfogadóban
a borárulatás is és a Mészárszék egész Esztendőben az Uraságé lé-
szen.

Ad 8um Az halászat, vadászat, rákászás és madarászás az Urasá-
gé. A Sátoros ünnepekhez, vadászatra való segítségadással jölle-
het tartoznának az Uraság számára, mivel mindazonáltal a vad szü-
kőn lévén avval gyakran öt s hat napokat is a Szegénység haszon-
talanul eltöltene, ezért inkább az olytán szolgálatnak megvál-
tására aggyon esztendőnként mindenik Helység két özet és hat nyu-
lat, a vagy az eddig gyakorlott szokás szerint a két özet válcsa
meg hat forinttal. Továbbá ezen Nemes Vármegye Gyűléseire, Com-
putusokra és más a szegénység hasznát illető dolgokban Forpontot,
egy Levél hordozásra is postát adgyanak a Vármegye határáig, a
szomszéd Urbarialiter tractált Dominionoknak bevett szokása sze-
rint.

Ad 9um Minden Marhás Gazda fog adni két pár tyukfiat, egy Lu-
dat, tizenkét tojást és egy Posonyi Meszöl főtt vaját, a Vonyós
Marhátlan pedig kinek háza vagyon egy pár tyukfiat.

A 10um Mivel eddig is a Nemes Vármegye Ország Gyűléssére kül-
deni szokott Követtyeinek Diumumához concurráltak /hozzájárnak
H.J./ azért két féle Diaetalis költséget nem adhatnak.

11um A Falu Biráknak, Eskütteknek és Hegy Mestereknek választá-
sa a Helységek mellett, Candidatio pedig és megerősítések az U-
raság mellett marad, tartoznak pedig Esztendőnként minden köz jó-
velmekről, annak rendi s módgya szerint az Uraságnak, vagy
Tisztyének számot adni.

Ad 12um Ugy kívánván mind a Földes Urakhoz tartozó engedelmes-
ség, mind a Törvény és a jó rend tartás, senki az Uraság hire és
akarattya nélkül a helységben magának lakó helyet ne szerezzen,
senki szőlőjét, szántófölgyét vagy rétyét el ne adgya s mástul
se vegyen senki szőlőt csinálni ne merészeljen, egy szóval min-
den adás és vevés az Uraság hire nélkül tilalmas léssen.

Ad 13um A Birságok az 1548^{dik} Esztendőnek 40^{dik} Articulusa
szerint, csupán az Uraságot illetik, ezért egyedül azé fog lenni.

Ad 14um Az eddig való szokás szerint a Sákok helett Kenessei-
ek a kenderjűktől járó tizedet megfonni, a Vörös-Berényiek pedig
az Uraság kenderéből minden Gazda két funtot fonyatni kötelezte-
tik.

Ad 15um Minden négy vonyós Marháju Gazda maga erejével egy Po-
zsonyi ölet, három és két vonyós Marháju Gazda pedig fél ölet,
karácson fául tartozik esztendőnként a Residentiába hozni."

E döntésbe úgy a földesur, mint a két község jobbágysági belenyugodtak. /95./

Az ügyirat tartalmazza mindkét község jobbágyságának pontos, név szerinti felsorolását, jobbágytelkeik, szőlők nagyságát, állataik számát.

Eszerint Berényben akkor 36 1/2 jobbágytelken 87 jobbágy gazdálkodott. A szántóföld nagysága 432 kőből alá való volt. 102 kaszás rét, 591 kapás szőlő, 253 kőből alá való irtásföld, 139 1/4 kaszás irtás-rét volt a jobbágyok kezén. Állatállományuk: 45 igás marha, 29 ló, 74 tehén, 31 boju, 71 sertés, 110 juh és 7 kas mész. /96./

Az urbéri egyezkedés során pontosan meghatározták a jobbágytelkek nagyságát is. Eszerint: "Ezen helységben az egész jobbágy házhelynek belső fundusa, annak udvara, szérüs és veteményes kertje oly nagy legyen, minémű két pozsonyi mérő alá kívántatik. Ha ez a hely szűke miatt nem valósítható meg, a külső telkeknél kell kiegészíteni.

Külsőappertinentiákból /tartozékok H.J./ pedig hoszonnégy hold szántó, - minden holdban 2 pozsonyi mérőben számolván -. Rét rész szerint tíz, rész szerint hat szekérre való, mivel esztendőnként rész szerint kétszer, vagy csak egyszer kaszálhatók - adassék". /97./

Eszerint számolva a fentieket, a 36 1/2 sessióhoz 216 hold szántóföld és 102 hold rét tartozott. Az irtásföldek pedig 126 1/2 hold szántót és 139 hold rétet tettek ki. A szőlőterület ugyanakkor 347 hold volt.

Tehát a falu népének legfőbb jövedelmi forrása a bortermelés volt.

Ugy látszik, hogy az 1758 évi megyei döntés után sem jutott kelendő nyugvópont a földesur és a jobbágyok vitája, mert az 1763 június 20-án Kenesén tartott uriszéki gyűlésen még pontosabban körülírták az öt évvel korábban hozott urbéri rendelkezéseket. Pontról pontra megismétlik, kiegészítik vagy szabatosabban körülírják az egyes szolgáltatásokat.

Igy például a megyei döntés 2. pontjához a következőket fűzik hozzá: "Minthogy ezen Helységbeliek inkább a Szőlők, mintsem a Szántó földek művelésére adták magokat s mind ezen okból, mind pedig onnénd kivált, hogy a földek egyenetlenül, tudniillik némelyek több, némelyek pedig kevesebb lévén, általak birattattak, következőképpen a mezzei munkájokban nagy rendetlenségek s mint egy elkerülhetetlen fogyatkozások tapasztaltatik, hogy ezért igazságos és egyenlő sorsra hozattatván a terheket könnyebben és egy érányosan viselhessék s úgy a jobb gazdálkodásra módjuk adattatván, alkalmasabbá tétessenek, az Uraság minden fél helyes gazdának 20 Pozsonyi mérő alá való földet őszi és tavaszi vetésnek egy-egy esztendőre, így tehát két esztendőre 40 mérő alá való, Fertályos gazdának pedig felét, úgy mint 10 Pozsonyi mérő alá való földet ad.

Nem különben minden esztendőre rendelni és szám szerint kiméretetni fog. Ezen kívül minden fél helyesnek négy-négy marhával hat szekérre való szénát termő Rét és így a Fertályosnak fele, úgy mint három hasonló szekérre való fog kiadattatni. Ha mindazon által illy formán ki szabattandó Rétek némely részben ki nem

telhetnének, ezen esetre egy-egy szekér szénára való Rét helyett két Pozsonyi mérő alá való szántó földet Moharnak, vagy Bükkönynek fog adatni az Uraság.

Mivel pedig, amint föllebb is említettett mind ekkoráig a Földek és Rétek ezen Helységbéliek által rendetlenül és zavart állapottal birattattak, hogy azért helyes és egy erányos kiszabattatása légyen, mind azoknak, kérni fogja az Uraság a Tettes Vármegyét, hogy Processualis Szolga Biró Ur és Eskütye előtt, ha szükség hozná magával, értelmes ingenieur /mérnök H.J./ által vitettesék véghez, úgy, hogy a mennyire ezek Helységekön önön határaitól az ollyatán földek és kaszálók ki nem telnének, annyi a szomszédban lévő Pusztáiból adattassék ki, úgy mindazonáltal, hogy az elől számlált kimérettetés megtétetvén Határol jelölések álléttassanak és ezeken túl a Pusztákat önön az Uraság Törvény és tettssége szerint használni fogja.

Mégis ezeken kívül, ámbár Törvény szerint a falu közönséges szükségére nem tartoznék az Uraság Rétet adni, megengedi mindazonáltal, hogy mint Vörösbereinyi, mint Kenesei Jobbágyság a minémi circa hat, vagy hét Baglyára való Darab kaszállót erre a végre eddig is az Uraság engedelmeiből bírták, az után is ezen szükségekre megtarthassák, de oly móddal, hogy ők is a nekik esendő Szántóföldek és Rétek között találándó tuskéket, bokrokat és meggyeket kitisztítsák.

Az 1758 évi rendelkezés 3. és 4. pontját ugyancsak bővebben és részletesebben magyarázza az uriszék.

"Ad 3um A föllebb meg irt mód szerint minden helyhez elegendő haszonvételek lévén a Gazdák a közel lévő Cseszneki Dominiumbéli Urbariumhoz képest, melly a Föltséges Curian is már meg vizsgáltatván, helyben hagyattatott, minden Fél helyes gazda négy vonyós marháival minden héten egy, Fertályos minden két hétközben ugyan annyi marháival egy napot, napkelettől fogva napnyugtáig hiven, igazán és emberül szolgálni és azon szolgálatra alkalmatos cselédet küldeni tartozik.

Hogy ha pedig az Uraságnak úgy tetszenék és inkább gyalog, mintsem marhas szolgálat kívántatnék, tehát az egy napi marhas szolgálat két napi gyalog szolgálattal föl fog válatatni.

Emellett az is megengedtetik a Jobbágyságnak, hogy nagyobb Terhnek vitelekor két-két vonyós marhas Gazda öszvefoghasson, de azon két részről való öszve fogás csak fél fél napszámban fog bé vétetődni.

A Zsellérek azonban, kiknek Házak vagyon, kiki minden három hét közében egy egy gyalog napot, akik pedig másnál lakván Házaik nincsen, minden négy hét közben egy hasonló gyalog napot szolgálnak tartoznak, Ha mindazáltal ezek közül is némelyeknek az Uraságtul annyi haszon vételre való föld adattatnék, hogy Fél helyes vagy Fertályos Gazdához hasonlóknak lennének, azon esetre az ő szolgálattások is olyan lészen, mint az Fél helyes vagy Fertályos Gazdáké.

Mindenek fönt irt hetenként való Robotos Napokon kívül arra is kötelesek mind az két Helységbéli Jobbágyság, hogy az Uraságnak a minémi Tábla Szántó Földjei vannak, azoknak mind őszi, mind tavaszi szokás szerint való üdőkben leendő minden szántásaira, az Uraság Gabonájával bévetésére és elboronálására minden Fél

helyes Gazda magányosan két két nap, Fertályos pedig mással összefogván hasonlóképpen két két nap az föllebb jelentett Cseszneki Urbarium szerént négy vonyós marháikkal elől állvány ezen munkákat jól véghez vinni és ugyan azon el vetett magnak termését az Uraság Majorjában béhordani és asztagban rakni falustul tartozzanak. Minthogy pedig az Uraságnak ezen Helységek határaitban illeten szántóföldek elegendőképpen kiszabva mostanság nincsenek, addig is miglen ezen határokbán vagy mellette lévő Uraság pusztáiban illető Tábla földek rendeltetnek, szabadságában lészen az Uraságnak, hogy azon két napi marhás szolgálatot a Fél helyes és Fertályos összefogó Jobbágyaival a föllebb előszámolt mód szerént más dolgaiban véghez vitethesse.

Ad 4um Midőn az Uraság Szőleinek ismét Rétyei kaszálásának szénája gyűjtésének, gabonának learatásának és mind ezeknek bé takarításának lepszorgosabb dolgai és munkái elérkeznek, akkor mind azon Gazdák, kik vonyós Marhákkal, mind pedig azok is, kik gyalogul fönt irt 3-ik Punctum szerint szolgálatot tesznek, duplán tartoznak azon harmadik Punctumban leirt szolgálatyokat véghez vinni, de úgy hogy azon Dupla Szolgálatyuk a Törvény értelme szerint Robottok számába be vétessék tellyességgel.

Ad 5um Ezen Punctumban tett kívánsága az Uraságnak, az előbbi Ur Székének alkalmatosságával is olly magyarázattal, hogy a Kilenced szedés csupán csak ingyen való jó voltából az Uraságnak meg nem vetettetett kérvé lévén, mivel hogy Országunk Világos Törvénye szerént valamint a Dézma a Diocecesanus Püspök /megyéspüspök H.J./ vagy Egyházi Szerzetes Urakat, ugy a kilenced, különösen 1351-dik Esztendő béli 6. Art. értelme szerént a Földes Urakat illeti arra való nézve ugyanis Törvény Szerént a kilenced az Uraságnak ítéltetik, a Tizedet pedig ennek előtte is szedvén, azt ha tovább is venni kívánja, szabad lészen vétele, annyival is inkább, mivel nyilván tudva való az, hogy ezen jószágok nem világi, hanem Papi Urasághoz, kikiről a fönt irt Törvény értelme szerint különös magyarázat, vagyon, tartozandók. Így tehát a kilenced, mint Földes Uraságnak, Törvény szerint ítéltetvén, a Dézma pedig további szabadságokra hagyattatvány szabad lészen az Uraságnak azokat mind a Vörös Berényi, mind a Kenesei határban lévő és ezekhez adandó földeken a Borbul, mindenféle Gabonából, virágos és magos kenderből, magvával edgyütt, Kukoriczábul, káposztából, méhekéből, Báránnyokbul, Gidákból, és egy szóval mindennemű földi termésekből /kivéven egyedül a házhelyeknél lévő, vagy ha a házok mellett nem volnának is, azokhoz szabattatott, vagy szabattatandó kerti veteményeket és a második Punctumban jelzett Rét helyett adandó földeket /szokás szerint beszedetni.

Ezeket pedig a két Helységbéli Jobbágyság Roboton kívül, mivel csak közel vagyon az Uraságnak Vörös-Berényi Residentiájában össze hordani és jelesen az Gabonát Szolmában az szűris kertben vinni s azt asztagokban is rakni, onnénd mind azon által, ha az Uraság az Gabonát szemül talántán Györré Residentiájában is vitetni kívánná, az Jobbágyság nem másként, hanem Robottban tartozik föl vinni.

Ugyan ezeknek akár Bor, akár pedig Gabona béli Dézmálása alkalmatosságával az Uraságnak, s az Dézmálásra szükséges Tisztynak és

Cselédyének valamint eddig, úgy ezután is étellel, itallal, úgy Lovainak szénával, és abrakkal illendő képpen és közönséges szokás szerint szolgálni tartozik az Jobbágyság.

Az Pennaticum /toll pénz, imrok díj H.J./ pedig mind Gabona, mind Bor dőzmáláskor az Uraság Tisztyének, nem különben közönséges szokás szerint adattassék.

A 8. ponthoz hozzáfűzték: "Ugy nem különben, ha az Uraság szentegyházat, iskolát építtetne, az jobbágyság tűrhető képpen gyalog munkásokat és szekereket is adni, úgy nem különben amídon a kösség iránt Ur széke tartatik, konyhára való gazdálkodással lenni tartozzék. Minthogy pedig az Ország Gyűlésre szükséges kölcségekhez a Temes Tekintetes Vármegye cassájában ezen Helységek is fizetnek, két féle kölcséggel őket terheli nem lehet."

A 12. pontot a következőkkel egészítették ki:

"Idegenektől kölcsön pénzt ne kérjenek."

Akik e pont ellen vétének, mindannyiszor 12 forint büntetéspénzt fizetnek.

"Ugyan ehhez képest, hogy a Helységekben jó rendtartás legyen és minden dolgok az Uraság igazgatása szerint jó módial folyanak, mindennemi és a kösség javát illető irások, akármiféle Cotrac-tusok, Testamentumok /végrendeletek H.J./ eladásokról és vételekről szóló levelek, akárkinek halála után megmaradott ingó és ingatlan jószágokról leendő Inventáriumok /leltárak H.J./ és Conscripctio /összeírások H.J./, úgy szintén ha valakinek kész pénzbeli adósságról szóló Chartaliuncája /adóslevele H.J./, vagy obligatoria levele /kötelezvénye H.J./ volna, azokat is az Uraság eleiben adattassanak, annak Prothocollumában /jegyzőkönyv H.J./ bé irattassanak, azokat onnéd Istenés és tűrhető fizetésért pöcsét alatt kivegyék, mellyek, jelesen pedig az adósságról szóló Levelek ha az Uraság előtt a Prothocollumban bé írva és intabulálva /betáblázva, beiktatva H.J./ nem lesznek, az béírottak és intabuláltattak az illyeneket hátra nyomják. A többi fönt írt Levelek és irások pedig, ha az Uraságnál bé nem mutattnának és az Uraság által meg nem erősítettetnének, tellyességgel semmi erejek sem fog lenni."

A jobbágyok "fáészási" jogát az alábbiakban írták körül:

"A mi a két Helységbéli Jobbágyságnak egyedül az magok tűzre való faészását illeti, valamint eddig is úgy az után is mgauk szükségekre minden czédula nélkül, erre minnyájoknak szabadsága lészen ugyan, de hogy ebben is valami pazarlás és rendetlenség ne történnyen, az iránt az földes Uraságbéli helyes igazgatás és rendtartásnak módja fönt hagyattatik.

Ha mindazáltal az Jobbágyságnak Házi épületekre szükséges fa kívántatnék, arra az Uraság engedelmé és az iránt ki adandó czédulája nélkül senkinek sem leszen szabadsága, és valahányszor akár-melikk is ezen tilalom ellen cselekednék, mindannyiszor 12 forint büntetésben esik. Ugy nem különben azon 12 forint büntetés alatt aminemi erdöket akármely helyen az Uraság tilosoknak rendel, azokhan egy álltallában semminemi fáiszás sem leszen szabad a Jobbágyságnak."

Az Nád is szintén ilyen Tilalom és büntetés alatt lészen. Hanem a ki az Uraságnál Ház földni való nádut es csuhtért magát jelentti, annak czédula mellett szabadság fog adattatni.

Uj Irtásokat tenni az Uraság engedelmével nélkül, valamint eddig, úgy ezután is szabad nem lézsen és az fönt irt büntetés alatt keményen tiltatik. Akinek pedig régi irtásokból való akár szántó földgyei, akár Réttyei volnának, ha már azoknak ideje az Nemes Vármegye végzése szerint 2o Esztendő fölül haladtak, azok minden jutalom nélkül maradnak és egyedül csak olyan Irtások lesznek böcsü alá valók, melyek 2o Esztendőn alul és az Uraság engedelmével tétettek.

Ad 16um Mindenféle Makk, Gubacs, Mogyoró, Vargánya, egyedül az Uraságot illetik és az Jobbágyságnak az fönt irt büntetés alatt tiltatik. Ezeknek az Uraság számára leendő szedésére kötelesek ugyan mindnyájan, de csak robott képpen. Az Uraság pedig maga Jobbágyhoz való szabad indulattyaiból a midőn feles Makk terem és maga sörtvélyesei számára egészen megtartani szükség nem lenne, tehát más idegenek előtt és mint másoknak kiadhatná egy garassal alább való makk-bér fizetésért maga jobbágyinak fogja adni az makoltatást.

Ad 17um Az Jobbágyok minnyájan, annál is inkább, hogy az Uraság számai és gondviselése alatt tovább is megmaradhassanak, nem csak az Urasághoz magok köteleességek szerint való Jobbágyi alázatossággal, engedelmisséggel, csöndességgel, Jámorsággal és Szó fogadással viseltessenek, hanem egyszersmind az Uraság Tiszteit is amint illik, megböcsülljék és hasonlóképpen azoknak is parancsolataikban híven eljárjanak." /98./

Ezen urbéri szabályzat keretei között élt falunk népe a jezsuiták földesuri hatalma alatt a rend 1773-ban bekövetkezett feloszlata-ság.

Vizsgáljuk most meg a rendelkezésünkre álló gyér adatok alapján, hogy milyen jövődelme volt a győri kollégiumnak a Veszprém környéki birtokaiból.

A veszprémi püspöki levéltárban őriznek egy számadáskönyvet, mely némileg tájékoztat e kérdésben. Sajnos csak bevételi adatokat tartalmaz. Bejegyzései 1688-ban kezdődnek és 1727-ig folytatódnak. Izeltőnek ideiktatjuk néhány adatát.

1688-ban: Gabona eladásból Májusban	98 Ft
Szeptemberben: A veszprémi javakból	17o Ft
Novemberben: Keneséről zabért	35 Ft
Veszprémi szőlőkből	29 Ft
Kajárról zabért	6.9o Ft
Sándorról "	4.9o Ft
Mámáról "	7 Ft
Kenesei hegyvám	4 Ft
Régi tartozás Berénytől és Kenesétől	21.3o Ft
Decemberben: Berényből zabért	28 Ft
Kenyérért	2.34 Ft

Hasonló adatok töltik ki a következő évek feljegyzési rubrikáit is.

169o novemberében 252 Ft 54 kr volt az összes bevétel, mert több szőlő eladás is történt. 171o-ben egy eladott ló ára 37 Ft volt.

1719-ben egy jobbágy felszabadításáért 100 Ft-ot kapott a kollégium.

Sajnos a későbbi évekből nincsen számadáskönyvünk, jelentősebb adat sem bukkant fel, de biztosra vehetjük, hogy a békésebb időkben fellendülő gazdasági élet egyre jelentősebb jövedelmet biztosított a kollégiumnak.

Ősidők óta két malom is tartozott az urodalomhoz.

Mindszenty Veronika apátnő 1571-ben Körmenden kiadott oklevelében engedélyt ad Kaiari Pálnak, aki egyúttal a község bírója is és Kovách Bálintnak, hogy Szaarberinben malmot építsenek azon a helyen, ahol eddig soha nem volt még malom, Kaiari Pál telkének szomszédságában. A nyugati szomszéd a veszprémi káptalan birtoka. Az oklevél hitelesítői Nyíró Péter és Szabó György Szarberyn-i lakosok. Az okiraton teljes épségben megmaradt az apátnő viaszpecsétje: a Madonna, ölében a gyermek Jézussal, mögötte körbe hajló lombos fa. Előtte és mögötte rózsa, vagy más virágos ág. /99./ 1592-ben arról szól egy irat, hogy Saar Berynben az Borcsyk János birték egy malmot, de elhalálozott és ezért újabb intézkedésre van szükség. /100/

Ez a két malom a jezsuiták idejében is működött és bérlete növelte az urodalom bevételét.

Ugyanugy bevételt jelentett a fűzfői vám is.

Egy 1702-ben kelt oklevél említi, hogy itt ősidők óta vámszedőjoga volt a régi birtokosoknak, a veszprémvölgyi apácáknak. A török időkben ez szűnt meg, de még áll a vámház, és mivel az ország-ut hidját is karban kell tartani, Czeles Márton győri rektor kéri a vámszedés jogát. Lipót császár ezt megadja. Érdekes, hogy a fentebb idézett számadáskönyvben már 1701-ben is szerepel a vámház 40 Ft-os jövedelme, azzal a megjegyzéssel, hogy ebben az évben kezdődött annak működése. /101./

Szólnunk kell néhány szót a jezsuiták jelentősebb építkezéseiről is.

Bizonyosra vehetjük, hogy községünkben a jobbágyok és zsellérek lakóházain kívül már az apácák idejében is voltak urodalmi épületek, bár erről semmiféle írásos emlékünk nincs.

Amikor a török kitakarodása után az új birtokosok intenzívebben hozzáláttak birtokaik kezeléséhez, provizort, gondnokot, tisztartót szerződtettek, aki irányította az allodiális gazdálkodást. s egyúttal felügyelt a jobbágyszolgáltatások pontos teljesítésére. Fentebb találkoztunk Szentmiklósy Mihály, majd Török András provizorok nevével. Nyilvánvaló, hogy számukra lakást is biztosított a földesur. De hogy hol volt ez az épület, a levéltári adatokból nem derül ki.

1749 óta állandó misszionárius is tartózkodik Berényben, aki rendszeresen vezette a máig meglévő anyakönyvet.

Bizonyos utalások arra mutatnak, hogy ez idő óta egy jezsuita atya, mint jószágkörmányzó is állandóan itt tartózkodott. Valamiféle lakásról az ő számukra is gondoskodtak. /102./

1641-ben a lelépő Lippay János rektor meghagyja utódának, Thuróczy Illésnek, hogy gondoskodjék Berényben egy nagy pince építéséről, ahol a tizedborokat tárolni lehet. Utóda a jobbágyokat, hogy vágják ki a megfelelő épületfának valót, ássák ki az alapokat, mi-

előtt a szorgos munkaidő megkezdődne. /103./

1646-ban már ezt a feljegyzést találjuk: "Van Berényben egy pince, amelyet a kollégium költségén építettek, befogadóképessége 700 akó, vagy még több is. Fölötte osztott helyiségek vannak a tizedgabona számára." /104./

Ez a pince és magtár lett később az urodalmi korcsma. A feloszlatáskor készült leltár ezt írja: "A major épület alatt 700 akó befogadására alkalmas pince van." /105./

Eddigi kutatásaink nem vezettek eredményre a rendház, "castellum" = kastély - pontos építési idejét illetően.

De egy jegyzékben azt olvassuk, hogy 1758 szeptember 17-én a győri jezsuiták uriszéke gyűlést tartott Berényben, az ott épített kastélyban. /106./

Ekkor tehát már állt a rendház a mai formájában.

A feloszlatáskor felvett leltár "aedificium novum" új épületként jelzi a kolostor emeletes főépületét, míg a derékszögben hozzá csatlakozó három szobás épületrészt "régebbinek" jelzi. Tehát feltehető, hogy ez utóbbi volt az első otthona az itt tartózkodó misszionáriusnak, vagy provizornak.

Mindössze ennyit tudunk kihámozni az eddig kézbe került iratokból a jezsuiták építkezéseiről.

Meg kell itt jegyeznünk, hogy a templomtól és kolostortól délkeletre lévő hatalmas pincét és magtárt - a "granáriumot" - ahogy még napjainkban is nevezik az idősebb falusiak - nem a jezsuiták építették.

A felosztás alkalmával, 1773-ban készült leltár minden ingó és ingatlan vagyon tárgyat pontosan felsorol és értékelt, de ez az épület nem szerepel benne, tehát későbbi építés, mint ezt majd látni fogjuk.

Mindent azért hangsúlyozzuk, mert falunkban máig él egy kiirthatatlan szájhagyomány, amely szerint a "kastélyt" és a "granáriumot" alagút köti össze.

Egyesek bizonykodnak, hogy ismerőseik jártak is benne, vagy legalább is egy részében és ott női csontvázakat találtak. /Lám a jámbor "vörösbarátok"!/

Mert a falu népe úgy tudja, hogy itt hajdan vörösbarátok voltak. Jellemző a korábbi "népművelésre"!

A magyar értelmező szótár szerint vörösbarátoknak nevezték a templomos lovagokat, akik fehér köpenyűkön vörös keresztet viseltek. Ez a lovagrend hazánkban csak a tatárjárásig szerepelt. A muhi csatában mind egy szálig elesetek s a rend többé nem élelt fel. Tehát falunkban soha nem voltak "vörösbarátok", hanem fekete reverendát viselő jezsuiták. Mivel az ő idejükben a pince és magtár nem létezett, a mesét nyilvánvalóan a XVIII-XIX. századi katolikus-protestáns ellentét szülte, amint később még egy másik példával is tudunk igazolni.

Végigkísérve a jezsuiták győri kollégiumának százharminc éves berényi gazdálkodását, eljutottunk 1733-ig, a rend felosztásának tragikus esztendejéig.

Loyolai szent Ignác szerzetesrendje működésének 223 esztendeje alatt óriási szellemi és lelki hatalomra tett szert. Anyagi javakban sem szűkölködött.

A XVIII. század közepén 39 rendtartománya volt, 669 kollégiummal,

és 396 kisebb rendházzal, továbbá 273 misszióházzal. A rendtagok száma 22,589 volt. Nem csoda, ha ez a hatalmas szervezet felkeltette a felvilágosodás tanaitól átitatott államhatalmak irigységét és féltékenységet. Mindezek alapján XIV. Kelemen pápa a francia, portugál, spanyol és itáliai udvaroktól szorongatva, Mária Teréziától cserbenhagyva és jóakaratu szándékaiban megtévesztve, Jézus Társaságát 1773 július 21-én kelt "Dominus ac Redemptor" kezdetű brévéjével megszüntetnek nyilvánította. A pápai rendelkezést az uralkodók boldogan és sietve végrehajtották. Egyedül II. Katalin orosz cárnő hagyta meg őket országában, melyhez akkor Lengyelország egy része is hozzátartozott. /107./

Mária Terézia a rend vagyonának összeírására és átvételére 1773 szeptember 20-án bizottságot szervezett.

A hatalmas értéket mindenkorra a Tanulmányi Alapnak adományozta. A vörösbereányi urodalom leltárát 1773- október 15-én állította össze Kovács Antal győri ügyvéd a királyi kamara megbízásából. Az összeírás első helyen a kápolna pontos leltárát közli. Ezt majd alább fogjuk ismertetni.

A következőkben részletesen leírja az urodalomhoz tartozó ingatlanokat és ingóságokat, amint alább következik:

"Új épület, vagyis a jószágkormányzó köből épült rezidenciája. Az emeleten 7 szoba és egy raktár van. A földszinten 2 szoba s egy ebédlő, mindegyik előszobával, konyha és éléstár s egy kis kamra.

A zsindeellyel fedett tető alatt mintegy 1500 pozsonyi mérőre való magtár. Az egész épület alatt kb. 1200 akó bornak való pince. Az összes szoba boltozott.

Ehhez az épülethez csatlakozik a 3 szobás, gerendás mennyezetű régebbi épület. Alatta ugyancsak pince a zöldségfélék s egyéb konyhai szükségletek tárolására.

Ezen épületekhez egy kis kert csatlakozik, amely sovány talaja miatt jóformán semmi hasznát sem hoz.

Az egész épület jó kerítéssel van ellátva.

Vele szemben a major épülete, melynek 3 szobája, 1 konyhája, 4 kamrája és 1 raktára van. Mellette a kocsiszín, melyben 6 kocsi fér el, 1 istálló 12 ló számára, melyhez a lószerszámok s egyéb szükséges dolgok tárolására szolgáló helyiség kapcsolódik. Egy másik istálló 8 vendég ló számára, továbbá 14 tehén befogadására alkalmas istálló, 10 nagyobb borjunak való istálló és két kisebb borju számára. Mindezen épületek szolid anyagból épültek, fa padlásolásuak és náddal fedettek. Az egész majort elül kő bástya, hátul gyeptű veszi körül. A majorépület alatt 700 akó bor befogadására alkalmas pince van.

A majorhoz szérű is csatlakozik, amely az előző években a gabona kicséplésére, a széna és szalma elhelyezésére szolgált. De mivel ebben az évben másik helyen létesítettek szérűt, most a régit más célra lehet fordítani.

Van egy kb. 2 pozsonyi mérő alá való területű konyhakert is, frissen beültetett gyümölcsfa csemetékkel, sövényvel körülvéve. A házhoz mintegy 110 hold, 220 pozsonyi mérő alá való urodalmi föld is tartozik. Kettős vetésforgóra van beállítva, felét é-

venként pihentetik. Elvethető 110 pozsonyi mérő. Ezidén az őszi vetés megtörtént. Várható termés 220 mérő, ennek közepes ára 1 Ft 6 kr tehát kitesz 242 Ft-t.

Az urodalomhoz tartozó rétek közepes évi termése 35 szekér szénára.

Az urodalmi földek megmunkálását a jobbágyság kötelesek végezni. A kaszáláshoz és szénagyűjtéshez a keneseiek is besegítenek.

Az aratást és cséplést azonban részesaratók végzik.

Erdő is van, de mivel egyrészt még fiatal, másrészt a falusiak is használják, az urodalomnak semmi jövődelmet sem jelent.

Van ezen felül két malom, mindkettő egykerekes. Évi jövődelmük 120 Ft.

A mészárszék után 45 Ft a bérlet. A korcsnában az urodalom borát mérik. Évente mintegy 90 akót.

Az urodalom állatállománya: 9 db fejős tehén, 4 db meddő tehén, Ezekből a szűkös legelő miatt semmi haszon sincs. 5 db 2 éves tinó, 1 db 2 éves üsző, 9 db ezidei borjú, 8 db igásló.

Borkészlet: Az előző 1772-ik évi tizedbor 59 hordóban 748 2/4 akó. Ezidei tizedbor a vörösberényi és mámai szőlőhegyekről 117 hordóban 1180 akó. Az őborból 9 hordóban 92 1/2 akót, az újból 8 hordóban 78 3/4 akót november 3-án a győri kollégiumnak szállítottak.

A leltározáskor az alábbi mennyiségű gabonát találták:

873 1/2	pozsonyi mérő	kevert	buza
42	"	"	árpa
402	"	"	zab
300	"	"	kukorica /száron/
1 1/2	"	"	borsó
7 1/2	"	"	lencse

Van még 18 öl szén és 42 öl szalma. Az éléskamrában 176 font vaj és 200 tojás. található.

A rezidencia leltára a következőket tartalmazza:

Az emeleten egy szobában a következő butorok vannak:

- 1 db álló íróasztal
- 1 db közönséges nagyobb szekrény
- 2 db fekete bevonatu szék
- 1 db faágy
- 1 db zöld kályha
- 1 db raktár. Ebben egy szekrény van különféle hüvelyesek, szárított gyümölcs és effélék tárolására.

A földszinten: az első szobában:

- 1 db álló íróasztal szekrényel, tölgyfából
- 1 db faliszekrényke
- 1 db hosszú asztal
- 1 db közönséges zöld kályha

a második szobában:

- 1 db közönséges kettős asztal
 - 1 db tölgyfa szekrény
 - 1 db faágy
 - 1 db fekete bőrrel bevont szék
- Ehhez csatlakozik egy kamra, amelyben fa ruhaszekrény található

Következik az ebédlő előtere, amelyben egy kettős tölgyfaszekrény van, továbbá egy ingaóra.

Következik az ebédlő. Ebben:

- 4 db tölgyfa asztal
- 1 db tölgyfa szekrény
- 10 db fekete bőrrel bevont szék található.

Konyha:

- 1 nagy faszekrény
- 1 db közönséges asztal
- 1 db réz serpenyő
- 2 db egyéb konyhai edény
- 24 db használt ón tányér
- 8 db evőeszköz
- 1 db víztartó kád

Kamra:

- 3 db fa lisztesláda
- 1 db falhoz erősített szekrény
- 1 db kanna, fehér fémből az olaj tárolására
- 2 db tartály, az egyik fél, a másik egy mázsás
- 1 db nagy vaskalapács

A majorépület leltára:

A nagyobbik szobában:

- 1 db faágy
- 2 db asztal
- 1 db zsámoly
- 3 db faasztal
- 1 db zöld kályha
- 2 db faszekrény

A nagyobbik kamrában:

- 1 db nagyobb lisztesláda
- 2 db fejsze
- 1 db nagy lánc
- 12 db favilla
- 1 db félig fedett kocsi

- 1 db postakocsi
2 db teherhordó kocsi
8 db hám, teljes felszereléssel.

A részletes leltárhoz hozzacsatolták a jobbágyok névsorát, feltüntetve jobbágytelkeik nagyságát, állatállományukat és robotköttelezettségüket.

Fontosnak tartjuk, hogy ezt pontosan ide iktassuk, mert hiszen teljes képet ad az akkori lakosság vagyoni helyzetéről. Az első rovatban a telek nagysága van feltüntetve, a másodikban a szántóföld területe /2 pozsonyi mérő alá való = 1 hold egységekben./ A rét nagyságát a harmadik rovat adja, jelezve, hogy hány szekér szénát terem, a negyedik rovat az ökrök számát, az ötödik a teheneiket, a hatodik a lovakét adja meg. A hetedik a szőlő nagyságát jelzi. /Hány kapás = 1 kapás szőlő 94 négyszögöl H.J./ A két utolsó rovat a szekeres és kézi robot-köttelezettséget tünteti fel.

Örkös jobbágyok:

Id. Herczeg István, István
és Pál unokáival 6/8, 191/ 2,5,4,1,-28,38,5/8,77,2/8
Tessy András és István
fiaival 6/8, 21 1/2, 3 1/3, 6,2, - 10, 38, 5/8, 77, 2/8
Tessy Péter István
fiával 5/8, 16 4 1/2, - 2, 2, 10, 34 68
Kun Ferenc Ferenc
és Péter fiaival 6/8, 13 1/4, 3 4, - 15, 15, 26, 6/8, 53 4/8
ifj. Olasz István
Mihály fiával 3/8, 9 3/4, 4 2,1 - 11, 21 6/8, 43.4/8
Olasz Péter, Péter,
Mihály és István
fiával 7/8, 23, 8 1/2, 4, 2, - 15, 48 7/8 97
id. Móri János Mihály
István, Ferenc, József
György fiaival 2/8, 6,1/2, 2 2 - 1, 2, 8, 14 1/8, 28 2/8
Móri Pál 3/8, 5 3/4, 4 2,2,2,10,16 7/8, 33 6/8
Biró Mihály Mihály
és István fiaival 6/8, 21 3/4, 6, 6,6,2, - 15, 41 5/8, 83 2/8
Németh András János
fiával 2/8, 5 1/2, 1 1/2, - 2, 2, 2, 11 1/8, 22 2/8
id. Simon István Mi-
hály fiával 2/8, 4 1/2, 2 1/2, -, -, 3,7, 10 6/8, 21 4/8
Szűcs Mihály 4/8, 13 3/4, 4, 4, 2, - - 26 6/8, 53 4/8
Kondor Jakab 1/8, 4 11, - - 7 2/8, 14 4/8
Ifjs Horváth István
Mihály és Ferenc
fiával 1/8, 4 3/4, 1 3/4, - , - , - , 5, 10 2/8, 20 4/8
Ifj. Tóth János Já-
nos, István, Pál
fiával 1/8, 3 2 -, -, 2, 6, 8 6/8, 17 7/8
Móri István Pál és
István fiával 4/8, 12 1/2, 6, -, 4,9, 27 7/8, 55 6/8

Ifj. Simon István, István fiával	1/8, 4,	1 1/2, 2, 1, 2, 12, 8 6/8, 17 6/8
Id. Olasz István	4/8, 13,	5 1/2, 2, 1, -, 3, 29 3/8, 58 6/8
Herczeg György	2/8, 6 3/4,	2 1/2, -, -, 2, 7, 15 5/8, 31 7/8
Ifj. Herczeg István János és István fiával	5/8, 15 1/2, 5	1/2, 4, 1, -, 16, 32 7/8, 65 6/8
Istvánfy János János, József, György fiával	3/8, 10 3/4, 3	1/2, 4, 2, -, 12, 22 7/8, 45 6/8
Tóth Mihály Ferenc és István fiával	4/8, 12 3/8, 4,	4, 2, -, 3, 25 2/8, 50 4/8
Id. Ángyán István és János fia	7/8, 22 3/4, 7,	2, 2, 3, 18, 46 2/8, 92 7/8
Németh János, István, Ferenc, János fiaival	3/8, 9 1/2, 4 1/2,	4, 3, -, 9, 22 7/8, 45 6/8
Szabó István Pál és Mihály fiával	1, 26,	9 1/2, -, -, 18, 55 6/8, 111 7/8
Móri Ferenc János fiával	5/8, 15, 3/4, 6 1/2, 4, 1, 2,	18, 34 6/8, 69 4/8

Szabadköltözőkódási

Id. Horváth István István és János fiával	7/8, 24,	8,	4, 3, -, 15, 48 7/8, 97
---	----------	----	-------------------------

Zsellérek:

/Az első rovatban a tehének száma, a másodikban a lovaké, a harmadikban a szőlő nagysága, mindegyik évi 18 napi gyalog robotot adott. H. J.

Örökös, házas zsellérek:

Ifj. Simon János József és Mihály fiaival	8
Macsay István	1, 5, 5
Olasz Ferenc	1, -, 5
Marosi Pál	-, -, 5
Lesetár István János fiával	2, -, 2
Ihay Ferenc örökösei	-, -, 12
Zajda Pál	1, -, -
Mónás János	-, -, 6
Jenej János	1, -, -
Berkes István János fiával	1, -, 5
Ábrahám Miklós	1, 2, 8
Moroc István özvegye Ferenc fiával	-, -, 12
Ifj. Kovács János	1, -, 6
Lőrincz Mihály, Ferenc fiával	1, 2, 10
Benkő János, István, József, Antal és Pál fiával	1, -, 7
Zajda István, István fiával	1, -, -
Mészáros Ferenc István fiával	1, -, -
Id. Buzás Pál, István és Pál fiával	1, -, 4

Hegedűs János, Ferenc fiával	1, -, 6
Molnár Ferenc, István fiával	-, -, 5
Devecseri János, János fiával	2, -, 5
Horváth Ferenc, Ferenc fiával	1, -, 4
Ángyán Mihály, István és Ferenc unokájával	-, -, 8
Kiss Pál, János és Pál fiaival	-, -, 2
Szűcs Ferenc	-, -, 4
Sáry Ferenc özvegye János és Ferenc fiával	-, -, 3
Szere János	-, -, 9
Tóth Péter	2, -, 8
Id. Tóth János	1, -, 2
Simony Péter	-, -, -
Buzás István özvegye	-, -, -
Ifj. Tóth Ferenc	-, -, 4
Id. Tóth Ferenc	-, -, 6
Dobos Ferenc	-, -, 6
Béka István, István fiával	-, -, 5
Biró István, István fiával	2, -, 5
Id. Simony János	-, -, -
Szabó Ádám, István és József fiával	-, -, 4
Ifj. Buzás Pál	-, -, 4
Taszári Ferenc	-, -, -
Simon Ferenc, Pál, Péter és Imre fiával	-, -, 8
Gacs Mihály, István fiával	-, -, 2
Szalai János	2, -, -
Herceg Mihály, Mihály fiával	-, -, 10
Herceg János özvegye, Pál fiával	-, -, -
Tessi János	2, -, 6
Herceg János Takács, István fiával	1, -, 4
Jenej Pál, János fiával	1, -, 10
Sz. Péteri István	1, -, 6
Ifj. Ángyán István, János fiával	1, -, 8
Rosás János özvegye	-, -, 5
Juhász Simon István, Mihály fiával	-, -, 7
Kun István, Ferenc fiával	1, -, 2
Kenyeres János, Mihály, István és György fiával	-, -, 7
Berkes János	-, -, 6
Szilágyi István	1, -, 10
Borgáta István, Ferenc testvérével	-, -, 5
Vörös Pál, László fiával	-, -, 6
Szabó Péter, János fiával	-, -, 4
Szilágyi Ferenc, Ferenc fiával	-, -, -
Id. Olasz János	1, -, 5
Kovács István, István fiával	-, 4, 10
Ifj. Simonyi János, Imre és Pál fiaival	2, 3, 10
Olasz György, István és János fiával	-, 1, 7
Keresztes Mihály, János fiával	-, -, 7
Horváth János	1, -, 6
Ifj. Herczeg István, János fiával	-, -, 5
Tóth Pál	-, -, 4
Kiss Márton	-, -, -
Ifj. Olasz János	1, -, 8

Ház nélküli örökös zsellérek:

/Mindegyikük évi 12 napi robotot szolgált H.J./

Herczeg György	1, -, 8
Balogh István, István fiával	-, -, 2
Mocsay Ferenc, Ferenc és István fiával	1, -, 3
Pap János Ferenc fiával	-, -, 3
Ifj. Szabó Péter	-, 2, 9
Olasz György József és János fiával	1, -, 7
Kovács János	-, -, 8
Ifj. Herczeg Mihály	1, -, 2
Olasz Pál	-, -, 5
Szilágyi János	-, -, 1
Szabó Márton	-, -, 4
Marothi Mihály, Mihály fiával	-, -, 1
Ifj. Mory János	-, -, 4
Tóth Ferenc	-, -, 2

E községben mindent összevéve 13 4/8 jobbágytelek van.

Az évi ígásrobotok száma összesen 679 5/8

A kézi /gyalogos H.J./ robotok száma pedig 1395 2/8

Hosszu fuvar 3

Késpénz adó 100 Ft

27 db kappan darabonként 9 kr.	4 Ft 3 kr
27 db csirke " 3 kr.	1 Ft 21 kr.
170 db tojás " 10 db 1 garasért	- Ft 51 kr
12 5/8 font vaj 24 krajcárjával	5 Ft 30 kr.

Hegyjog címén	134 akó bor
Tized címén	814 akó bor
Összesen	948 akó

Középarányosan akóját 1 Ft 30 kr-ral számolva kitesz
1244 Ft

1 Ft 6 kr-ral számítva kitesz
143 Ft
20 pozsonyi mérő zab 24 kr-ral számolva
8 Ft
2891 Ft

A leltár a következőkben felsorolja az urodalom konvenciók személyzetét, feltüntetve azok természetbeni és készpénz fizetését. Itt csak a készpénz összegét rögzítjük.

Bálintfy József magtáros. A rendházban lakik és étkezik.
Évi fizetése 200 Ft

Pacsay Antal tanító s egyben községi jegyző. A rendházban étkezik.

Évi fizetése 20 Ft

Horváth János urodalmi ispán, aki 10 eke föld és 20 kapás szőlő munkájára ügyel, 20 Ft készpénz és különféle terményjárandósága van.

Tászler Pál a másik urodalmi ispán, 30 Ft jövődelemmel a természetbeniek mellett

Macsay György urasági hajdu. Járandósága: Évente 1 magyar süveg, 1 pár csizma, 1 pár bocskor, 1 pár cipő, 2 pár fehérnemű, kétvétenként 1 db kurta köntös és 1 db mente. Ezen felül 18 Ft és némi természetbeni.

Matsay István házi szolga 25 Ft stb.

Paumon Jakab urodalmi kádár 40 Ft javadalommal

Tiepek Godhard kádársegéd, ugyancsak 40 Ft-tal

Loom András kertész, szintén 40 Ft-tal

Hopp Antal asztalos, természetbeni járandósággal.

Pete György első urasági kocsis, teljes ellátást és 35 Ft-ot kap.

Szalay Péter másodkocsis ugyancsak teljes ellátással és 30 Ft készpénz fizetéssel.

Prochi Péter borjupásztor "bennkosztot" és 15 Ft-ot kap.

Csepela János a mámai és sándori erdők őre 18 Ft.

Takács Katalin urodalmi szolgáló leány 15 Ft

Macsay Anna fűtő szolgáló leány 16 Ft.

Mocancsik József szakács 80 Ft-os fizetéssel.

Az urodalmi ügyvéd 50 Ft és 12 akó bort kap.

A mámai pusztához tartozó fűzfői dűlőben van egy három szobás korcsma, konyhával és kamrával.

Az egész fából és vályogból épült. Továbbá egy kis pince, mintegy 30 akó befogadására alkalmas. Az egész épület dűledező állapotban van. Az istálló, melynek oldalai fából és nádából készültek. körülbelül 18 ló elhelyezésére alkalmas. Az egész épületet nád fedi.

Mivel a Veszprém megyén átvezető királyi utat másfelé helyezték át, a korcsma jövődelme is lecsökkent. Évente körülbelül 120 akó borát mérik el az urodalomnak. /108./

1774 november 14-én készült egy értékelés a vörösberényi urodalomról. Ekkor a rezidenciát 12667 Ft-ra, a hozzá csatlakozó régebbi épületet 1188 Ft-ra, a többi urodalmi épületet 3229 Ft-ra, összesen 17084 Ft-ra becsülték. A fentebb felsorolt állatállományt összesen 552 Ft-ra értékelték.

A pincében tárolt oborokat 935 Ft 37 1/2 kr-ra becsülték, az 1773-as temést pedig 1180 Ft-ra.

Az összeírás a továbbiakban felsorolja a gabona, a széna, s egyéb termények és eszközök értékét.

Míndezeket az épületek értékével egybevetve az egész vörösberényi urodalmat 23388 Ft-ra értékelték. /109./

Vörösberény a Tanulmányi Alap birtokában

Végigkísértük a jezsuiták vörösberényi földesuri működésének 147 esztendejét. Kétszáz esztendő távlatából nem akarunk ítéletet mondani sem gazdálkodásukról, sem jobbágyaikhoz való viszonyukról. Ma egyébként is sokan beleesnek az anakronizmus hibájába. Mai szemmel, mai szociális és gazdasági viszonyokhoz mérve mondanak véleményt és ítéleznék az elmúlt századok körülményeiről. Részletesen szóltunk az urbéri szerződésekről, a körülöttük zajló vitákról. Véleményünk szerint nem voltak sem jobbák, sem rosszabbak mint más XVIII. századi földesurak.

A jezsuita rend feloszlata

A jezsuita rend feloszlata után a Királyi Kamara vette kezelésbe a birtokokat.

A rend utolsó jószágkományszóját Buffleur Gáspárt - még nyolc évig - megtartották tiszttségében.

Mivel a feloszlata idején az ország területén 52 rendház működött, személyi és anyagi ügyeiknek intézésére a Kamara kebelében külön bizottság alakult.

Ez az első években hetenként ülésezett és döntött a felmerülő ügyekben.

Buffleur felterjesztéseivel ismételten találkozunk a bizottság jegyzőkönyveiben.

Különféle személyi és anyagi ügyekben kért utasítást.

1774 elején előadja, hogy régebben a berényi rendház különböző rendű és rangu utasnak adott szállást. Bizonyára vendégül látta a távolabbi községekből Veszprémbe szekerező megyei urakat, a vándordíjakokat és mesterlegényeket, nem zárta be ajtaját a kolduló barátok előtt sem. Vajon ezt a régi szokást továbbra is megtarthatja-e?

Válaszként jött a szigorú utasítás: a kolduló barátoknak adhat alalmazást, de a vendégfogadás tilos! /110./

Mária Terézia a jezsuita birtokokból 1775-ben megszervezte a Tanulmányi Alapot, sennek jóvődelmét az iskolareform végrehajtására fordította.

A Tanulmányi Alap berényi gazdálkodásáról nem sokat tudunk, mert részletesebb adatok felkutatására nem is fordítottunk nagyobb gondot.

Az 1780-as évek elején a Kamara Szentgyörggyi Horváth Zsigmondnak adja bérbe az urodalmat. Amint már említettük, valószínűleg ezekben az években épült a hatalmas "granárium". A bérző bizonyos épületeket óhajtott építtetni és renoválni. Az 1783 májusában benyújtott tervek szerint ez 41.757 Ft 38 kr-ba kerül volna.

Ha meggondoljuk, hogy az államosításkor az új rendházat 12.667 Ft 42 kr-ra értékelték, bizonyosra vehetjük, hogy a 40.000 Ft-os építkezés az új magtárt és pincét is magában foglalta. /111./ Szentgyörggyi Horváth nem sokáig bérelhette Berényt.

1796 április 24-től már gróf Zichy Károly Nagyvázsony földesura az új bérző. Szerencsés véletlen folytán kezünkbe került az a kis leltár, melyet 1796 május 31-én készítettek az egész urodalomról, melynek alapján az új bérző az évre bérbeveszi azt.

Iparosok és szakértők bevonásával felértékeltek az ingatlan és

ingó vagyontárgyakat.

Itt csak a leglényegesebb adatokat ismertetjük.

Eszerint ezidőben Vörösherenyben 5 egészszelkes jobbágyház, 4 ház 3/4 sessiós, 17 feles, 14 negyedes,

A házasszeilerek száma 81, a házatlanoké 6. Tehát a jobbágyok összesen 20 jobbágytelket birtak és 121 jobbágyház alkotta a falut. A jegyzőkönyv rögzítette a jobbágyok robotkötelezettségét is, amely évente 360 napot tett ki.

Az urodalomnak a magtár körül 49 1/2 hold szántóföldje volt. A Bűdös-kut nevezetű tábla ugyancsak 49 1/2 hold. Lozsántán 36, Kis Devecser dűlőben 2 1/2 hold a szántó, összesen tehát 137 1/2 hold.

A granárium pincéjében az 1794-95 évi tizedekből 1529 pozsonyi urna bor van, 3162 Ft értékben, a kastély pincéjében 289 urna tizedbor és 49 urna az urodalom szőlőjéből. Az urodalmi korcsma pincéjében 193 urna bort tárolnak.

Közli a leltár a pincék felszerelését is. A nagy pincében 2115 umányi vasabroncsos és 409 umányi faabroncsos hordó van. A kastély pincéjében 42 vas és 596 umányi faabroncsu hordó a készlet

A korcsma pincéjében 203, illetve 8 umára való hordó van. Ezen felül még a kádarműhelyben is van javítás alatt 770 akóra való edény. A teljes hordókészletet 2922 Ft-ra értékelték a szakiparosok.

A kastélyról megjegyzi a leltár, hogy a tető ugyan javításra szorul, de egyébként jó állapotban van.

Értéke 12.191 Ft. A majorépületek értéke 4389 Ft, a granáriumé 9657 Ft. A számvevő lakása, a mézárszék és a bogárnár háza együtt 1582 Ft értékű. Az alsó malmot 421 Ft-ra, a felsőt 323 Ft-ra becsülték. Az iskolamester háza 2 szobából, konyhából és istállóból áll. Értéke: 340 Ft.

Ugyanilyen részletesen felsorolja a jegyzőkönyv az urodalomhoz tartozó Kenese, Padrag faluk, Mára, Menyeke, Csittény és Sándor puszták, továbbá a balatonfőkajári, vámosi és jutasi részbirók ingó és ingatlan felszerelését. Az egész urodalom területén lévő épületeket összesen 41.116 Ft-ra becsülték.

Sajnos a terjedelmes jegyzőkönyv nem közli a bérleti díj összegét.

Amikor a bérlet lejárt, 1811 május 27-én újból részletes leltár és értékelés történt. Ebben feltüntették az időközben történt értékváltozásokat. A kastély tetejét 4421 Ft értékben renoválták. A majorépületeken 788 Ft értékű tatarozás történt. A többi urodalmi épületet is tetemes költséggel javították az eltelt öt év alatt. Ugyanígy a felső malmot, melynek értéke 323 Ft-ról 2109 Ft-ra emelkedett.

A plébániaházról és a mesterlakásról is tudósít a jegyzőkönyv, amint majd később látni fogjuk.

Az öt év alatt tehát 31.014 Ft volt az értéknövekedés, mert 1811-ben az egész urodalom épületeit 72.130 Ft-ra becsülték. /112./ Érdekes, hogy a plébánia Historia Domusában Bellaágh József, aki 1873 január 1-én vette át a plébánia vezetését, röviden összefoglalja a falu történetét, de sem Szentgyörgyi Horváth Zsigmondról, sem gr. Zichy Károlyról nem tesz említést. Szerinte "ezen birtok gazdatisztek által gondoztatott és miveltetett 1847 évig,

ekkor bérbe adott Fiáth Ferencnek, aki lakását is ide tette át s családostól a klostromban lakott." /113./

Fiáth Ferenc megírta önéletrajzát: "Életem és élményeim" I-II. címen /Budapest 1878./ Ebben beszámol a berényi bérlet körüli bonyodalmakról. Korábban a Fejér megyei Abán volt birtokos, fehérvári alispán, képviselő, majd a Királyi Kamara tanácsosa. A király 1848 elején kinevezte Marich Dávid veszprémi főispán adminisztrátorává. Hogy közelebb legyen a megyeszékhelyhez, 1848. május 1-től 10 évre bérbevette a vörösberényi urodat. A király jóváhagyta a bérleti szerződést, de a Cancellária megkövetelte, hogy a félévi hasznóbér előre leendő lefizetésén túl még egy évi bértösszeget óvadékként letétbe kell helyezni. Ehhez közel 40.000 Ft-ra volt szükség, s ezért kénytelen volt eladni abai birtokát Zichy Domonkos veszprémi püspöknek.

Fiáth lemondott kamarai tanácsosi hivataláról, ami nem volt összeegyeztethető a főispáni adminisztrátorsággal. Időközben bekövetkeztek a márciusi események. Egy bizottság már készítette az urodatom átadásához szükséges előmunkálatokat, nyilván ugyanolyan leltárokat és értékeléseket, mint amilyeneket a korábbi bérbeadások alkalmával is készítettek. Ez idő alatt azonban Kossuth letiltotta a beiktatást. Fiáth elment a miniszterhez, hogy magyarázatot kérjen. Kossuth ezt mondta: "Ha én helytartótanácsos lennék, nem kerestem volna hasznóbért a helytartóságnál." /Az urodatom legfőbb hatósága ugyanis a Helytartótanács volt./

A robbanékony természetű Fiáth erre - önéletrajza szavai szerint - így szólt: "Politikában a tekintetes miniszter urnak más véleménye lehet, mint nekem ... De becsület dolgában és kompetensebb bíró vagyok a miniszter urnál. Kérdezze meg az egész világot."

Ezen általam a szenvedély hangján mondott éles szavaim, melyek az árvák fájára célzó s colportált rágalomra vonatkoztak - nem sértették, vonásai megtarták nemes, mondhatnám részvevő kifejezéseket. /114/

Fiáth itt arra a rágalomra célzott, melyet ekkoriban Kossuth politikai ellenfelei suttoztak és valami vesztegetésre, vagy sikkasztásra céloztak.

Végül is Kossuth engedélyezte a bérleti szerződés végrehajtását. Fiáth boldogan jött Vörösberénybe.

"Ennek szegény lakói szívesen fogadtak, szükségem volt erejükre és ők szívesen dolgoztak. Tíz év alatt, míg ott laktam soha sem volt surlódás köztünk, sőt mindig ragaszkodtak hozzám és családomhoz, szegény, de becsületes munkás nép ez." /115./

Kenese, Vörösberény, Szentistván nemzetőrei megválasztották kapitányuknak. Ő 1848 október elején a megye parancsára Lepsénybe vezette nemzetőreit, hogy Jellasics sídfoki áttörését megakadályozzák. Csapata 380 főből állt. Lepsényben mintegy 1700-as létszámú nemzetőrség gyűlt össze s ezek főparancsnokává Fiáthot választották. A csapat Lepsényből Délig felé vonult, hogy a kecskemétiakkal egyesüljön. Görgey parancsára Simontornyára kellett volna vonulniok, de a tiszti tanács úgy döntött, hogy őket Veszprém megye védelmére rendelték. Nehogy tehát Jellasics a hátuk mögött áttörjön a Sión és Kenese irányába vonulhasson, a nemzetőröket Lepsénybe irányították vissza. A lerészegedett mezőszentgyörgyi csapat jókedvében lövöldözni kezdett.

Mikor Fiáth ezért megkorholta őket, az egyikük elkiáltotta: "Ez is hazaáruló!" és majdnem agyonlőtték. A főparancsnok látta, hogy a fegyelmezetlen nemzetőrökkel nem boldogulhat, lemondott tisztségéről és hazajött Vörösbereányba. Ezzel a kalanddal még nem lett vége a császárhű Fiáth 48-as szereplésének. Hazafias buzgóság vezette, amikor a nemzetőrök élére állt, mert Jellasics horvátjainak betörését jogtalanak ítélte. De amikor jóbarátját és birtokos szomszédját gróf Zichy ökönt Görgey kivégeztette, amikor nagybátyját Lamberget a Lánchídon a forrongó tömeg meggyilkolta, a Szent Tamás-i útközetben elesett a Lenkey században harcoló unokaöccse, Fiáth Pompejus, amikor a forradalom egyre kirívóbb formában jelentkezett, Fiáth császárhűsége egyre jobban megerősödött. Amikor tehát megkapta Windischgrätz herceg utasítását, hogy jelentkezék nála Budán, gondolkodás nélkül utnak indult nyugalmas vörösbereányi otthonából. Fehérváron azonban a szabadságharcosok elfogták és erős fedezet alatt Debrecenbe irányították, hogy ott döntsenek az "áruló" sorsáról.

Ennek kimenetele nem lett volna kétséges, ha Kálozon a császári seregek szerencsésen ki nem szabadítják. A szabadságharc bukása után Windischgrätz Veszprém- és Zala megye pacifikálását bízta rá. Nehéz feladatát közmegelegedésre vezette, igen sok üldözöttet mentett meg Bécs bosszujától. Ezekről az időről így emlékezik meg önéletrajzában: "És elkezdődött a soldateska /Haynau H.J./ rémuralma. Hat hónapig tartott minden borzadályával, hogy helyet adjon egy kíméletlen, gemanizáló, vaskezü és vaskövetkezetességű ellenséges indulatu Bach, később Schmerling féle kormánynak ... Én kizárólag családom, gazdaságom s nemesebb szenvedélyeimnek éltem ... Vörösbereány menedékhellyé vált, respektálták visszavonultságomat a hatalmat kezelők és ezek közegei, mert gyanúsítani nem bátorkodtak." /116./

Az említett nemesebb szenvedélye a zene volt. Gazdatisztjével, Erkel Jánossal és a veszprémi püspöki székesegyházi ének és zenekar néhány tagjával szinte naponta együtt muzsikáltak. Fiáth jól énekelt és fuvalózott. 1857-ben Ferenc József Magyarországon körutat tett és Veszprémbe is ellátogatott. Fiáth megkérte 71 éves öregatyját, hogy mint a király egyik legrégibb kamarása, tisztelegjen az uralkodónál. Ferenc József igen kedvesen fogadta öreg hívét és rövidesen bárói rangra emelte. Ezután természetesen fia is viselhette a bárói címet.

Később baráti kapcsolatba került Deák Ferencsel és mindenben támogatta annak a kiegyezés felé vezető politikáját. 1860-ban Veszprém vármegye főispánja lett.

E zürzavaros időben politikai elfoglaltságai miatt nem sokat törődhetett gazdasága ügyeivel, pedig a 48-as törvények számára is komoly veszteséget jelentettek. Maga írja, hogy a bérrel urodalomban 103 egész jobbágytelket és több ezer szellemapszámot vesztett s emiatt nagyobb gazdasági felszerelésről és fizetett munkaerőről kellett gondoskodnia.

De teljhatalmu megbízottja, Erkel János - a zeneszerző testvér-

öccse - ügyesen és lelkiismeretesen vezette a gazdaságot.

1864-ben ment végbe a tagosítás községünkben. A falu határa ke-
reken 5000 holdat tett ki. Ebből az urodalomhoz tartozott 1060
hold földterület és 1300 hold Balaton. A 12 nemesi birtokosnak
és az egyháznak 214 holdja, 47 birtokosnak 976 hold földje,
91 zsellérnek 189 holdja volt. 834 hold volt a szőlők területe.
Az urodalmi földek és erdő a füzfői pusztá körül mérettek ki, a
falutól csupán a magtár melletti kert és 16 hold szántó-
föld maradt.

Dalmady Győző a Vasárnapi Ujság 1864 október 23-i számában leír-
ja vörösberényi látogatását. Lepsényig vonaton utazott, onnan to-
vább barátja, Barcza Gábor kocsján, aki ez időben úgy látszik al-
bérletben bírta az urodalmat, mert a kastélyban lakott, bár Dal-
mady megjegyzi, hogy "a mostani bérlő br. Fiáth Ferenc".
Mondanom sem kell, hogy ez az újságcikk elég zavarosan adja elő
Vörösberény és a veszprémi apácakolostor történetét. Legfőbb
értéke, hogy egy rajzot is közöl a falu akkori állapotáról.

A Historia Domus feljegyzése szerint: "Az említett 1870. évben
Fiáth Ferenc, Veszprém vármegyének Főispánja, Veszprémbe költö-
zött, a birtokot pedig zsidó albérlőnek adta át.

Az 1880-as évek elején a major, bolt és birkás házakat 3 magán
gazdának, majd nemskorára 1884-ben a klastromot a magtárral és a
mellette lévő kerttel és szántófölddel, ugyszintén a bor és hus-
mérés kir. jogot a minisztérium Thaly László ezredorvosnak örök
áron eladta, ki azután a major épületet elcserélte a jegyzői lak
állaellenében lévő korcsmaházzal s korcsmává tette a majorházat,
/ mely később a Szalmásky család vendéglője lett. H.J./

1887-ben többen a berényi gazdák közül társulatba összeálltak s
az urodalmi erdőt 24 ezer forintot örök áron megvették, azon fel-
tétel alatt, hogy a kegyuri személy részére kijáró 71 méter tü-
zifának behordatásáért tartoznak évenként még 90 forintot fizet-
ni, s így most már a malom és a füzfői földeken kívül a vörösbe-
rényi határban egyéb birtoka nincs. az urodalomnak.

1889. Thaly László helybeli birtokát tavaszkor Pollák Henrik pes-
ti borkereskedőnek ugyan Pesten lévő házáért elcserélte, s így
jelenleg templomunk zsidó udvarban van, "zárja busan birtoktör-
téneti feljegyzéseit Bellaág plébános a Historia Domusban. /
117./

1919-ben ismét gazdát cserélt a kastély s a hozzátartozó mintegy
20 holdra olvadt "urodalom".

Az új tulajdonos Jordán Alajos ny. alezredes és Blaska Jenő ta-
nár lett.

Mindezt 1950-ben államosították, s jelenleg a község tulajdonát
képező kastélyban több család lakik, a magtárt pedig a termelő-
szövetkezet baromfitelepnek használja.

Miután végigkísértük községünknek majdnem egy évezredes birtok-
történetét, befejezésül ide iktatjuk m., azokat a földrajzi ne-

veket, amelyekkel kutatásaink során találkozunk.

Láttuk az előbbiekből, hogy a középkorban az oklevelekben lerögzített határjárások döntő fontossággal bírtak. E határjárások természetesen számos korabeli földrajzi nevet őriztek meg az utókor számára.

Ezeknek egy része még ma is ismert, de tulnyomó többségük már kiveszett a köztudatból.

Amint láttuk, legelőször az 1272 évből származó oklevél említi Fyuzfyu = Füzfő nevét. Az 1328-as határjárásban hét földrajzi nevet találunk Ezek közül ma már csak Soekchen = Szöcskér név az ismert, amely a mai Káptalanfüred határában van. A többi az újabb oklevelekben is csak részben szerepel.

Az 1339-es határjárás 18 földrajzi nevet tartalmaz.

Ezek közül is csak Fizfeu és az akkor Aszó-nak nevezett mai Malomvölgy az ismert. Végül az 1380-as oklevélben ismét szerepel Azo-welg = Malomvölgy és a Tekereswelg, a mai Tekeresvölgy.

Ma már ismeretlen és azonosíthatatlan, vagy bizonytalan a következő 20-21 földrajzi név: Segvágás, Likasku, Rumluthighaz, Abbranfaia, Ghelenkutfej, Kiralsedi /1328/Zabzeleu = Zabszölő, Kecheneu, Obssa - direba /a XVIII. sz-i átiratban Obsadireka/. Sűrűség, Szilmezeu-kuzi = Szilmezőköze, Bulchu szőlő, Itató, Tekefeneri, Nosaberi, Pursazonföld, más szóval Remetevölgy /Ma is ismert H.J./ Fizeskuth, Scik-szölő /1339/ Bolygókuth, Kwhyd = Köhid/1380./

Több földrajzi nevet találunk még a korábban említett "szőlőlevelekben" is. 1541-ben találkozunk először az "Ujhegh"-ben lévő szőlővel. 1619-ben Kádárta Mályia szőlőről szól egy oklevél. Egy 1622. évi irat említi a Fekete Jákör dűlőt, ahol erdőből irtott rét van. Ez a dűlő később Fekete Okor néven szerepel. 1635-ben Vörösi Saar kuta-ról van szó.

1643-ban találkozunk a Sató ut elnevezéssel. 1759-ben említik a Meleg Cser dűlőt. Ugyancsak a XVIII. században beszél egy oklevél a Takaruló utról.

1806-ból reánk maradt egy határelkülönítés az urodalom és a veszp-réni káptalan almádi pusztája között. Ebben találjuk a következő helyneveket: Loki szőlők, Kisberényi szőlők, Árendás kertek, Vörös, Ketsketői hegy, Somodari kutja. /118./

Az 1858-60 között zajló tagosítás idején az osztályozási eljárás során értékelték az egész határt, s így reánk maradt az akkor használt dűlőnevek teljes felsorolása. Eszerint falunk határában a következő szántóföldek voltak: Mámái dűlő, Mámái szőlő, Papvásári, Rekeszi, Szili, Kiss, Alsó Csebere, Felbelli, Szilfás tábla, Fekete Okori, közbirtokossági tábla, Magtári, Középlózsántai, Alsó Lozsántai, Sédátaljai, Köves aljai, 629. sz. urasági tábla, a végében van az u.n. Márkói Káposztás kert. Pap lap. Rétek: Gajai rét, a Renesei határtól a mámai szántóföldekig, Zseléri rétek, Sáskuti, Szili dűlő végében Falu Rétyte, Búdöskuti Rétek, Nemesi rétek, Sós lapi rétek, Séd átaljai rétek, Pap lapi rétek.

Szőlők, erdők, legelők: Megyehegy, Sátorhegy, Várhegy, Vöröshegy, Ujhegy, Magtári, Lokhegyi, Kövesalja, Bugyogói, vagy Öreg Szil er-

őő, Cser, Pogányvölgy, Ábrahám sírú, Csebere, Hársas.

Mikor Pesty Frigyes az 1860-as években előkészítette nagy földrajzi művét, minden községi jegyzőnek megküldött egy kérdőívet, a falu múltjára, hagyományaira, földrajzi neveire vonatkozó kérdésekkel.

Falunk akkori jegyzője, Nagy István is kitöltötte a kérdőívet és megválaszolta a feltett kérdéseket.

Érdemes szó szerint ideiktatni a naiv írományt.

Élesen jellemzi az akkori köztudatot és szájhagyományt.

Vörösberény

Veszprém megyében, a veszprémi járásban fekszik, Jelenleg csak ezen a néven ismeretes. Mondhatni, hogy igen régi telepítvény és amennyire ki lehet puhatolni Kr. u. a XV. vagy XVI. sz-ból való. Hazánk történetének tehát azon szerencsétlen idejére esik, amikor az országot az ozmánok hadai pusztították. Egy Biró nevezetű, most 60 éves egyéntől hallottam, hogy az ő nagyapja mesélte, hogy Sárberény községből költözött ide és hogy ő volt a 14-ik lakos itt. Az urodalmi szántóföldek közt, a Mára nevezetű hegy alatt egy templom romjai ma is láthatók, amely az idők viszontagságának nyomait viseli magán. E körül nagy helység lehetett, mit bizonyítanak a szántás alkalmával még mai napig is gyakran talált falmaradványok és épületalapok.

Az előbb említett Sár- vagy Szárberény község terülhetett el itt, és e községnek lehetett ez a temploma.

Mára: egy szőlőtermő hegy az előbb említett hely mellett, melyet hogy miért hívnak így, megállapítani nem lehet. Azelőtt is mindig így hívták, Jöminőségű és üzérkedésre alkalmas bort terem.

Fűzfő: Jelenleg az urodalom tanyája. Nemrégiben korcsma, azelőtt pedig helység volt itt, mely a Keneséről jövőeknek és az oda menőknek éppen útjába esett. A pusztja a mellette lévő sok fűzfáról veszi nevezetét.

Szili-parlag: a szilvaktól veszi nevezetét. Öreg szilnek is nevezik és most szántóföld. A gyepekben még most is tenyészik a névadó szilfa.

Bugyogó: Ennek nevezetét az ott felbugyogó forrástól eredeztetik... Hajdan Bolygónak is nevezték.

Örkötő v. Lozsánta: egy szélesen elterülő szántóföld és rétföld nevezete. A monda szerint itt hajdan erdőség volt, melyben sok vadszőlő termett.

Bizonyos űr nevezetű tót a fiainak mondta, hogy ott szedjenek vadszőlőt, de azok azt mondták, hogy nics mibe szedni, mire az apa budlijával annyi vesszőt vágott az ott körös-körül levő csaltiból, hogy abból kosarat fonhatott, melyben 3 csőbör szőlő fért meg. E területet ezután róla nevezték el. E tájék felső része Losantának neveztetik, de hogy e név honnan származik, az ismeretlen. Csebere: még ma is lápos erdő. Azelőtt sűrű növényvel és apró fakkal benőtt terület volt.

Remete: sűrű erdő hegyek között, mély völgyben, melyben a hagyomány szerint hajdan egy remete lakott.

Megyehegy: Vörösberényt Szentkirályszabadja felől környező nagy hegy, mely jobbára kőbörökből állván, művelésre alkalmatlan. Mivel csenevész fű nő rajta, legeltetésre használják.

Újhegy: a Megye-hegy D-i része neveztetik így, mely már nem kőbörös, hanem jól művelhető. Évenként jó bort és sok gyümölcsöt terem. Kár, hogy ezen nagy hegyen a források leszállyalva és a szárazságok következtében most már nincs víz.

Sátorhegy: Ez is most már szőlőhegy.

Hajdan nagy erdőség volt. Hajdani birtokosai e területnek a jezsuita szerzetesek voltak. Szentháromság ünnepén nagy solemnitással ezen helyen sátorokat építettek és e sátorok alatt ülték meg ezt az az ünnepet. E sátorokról vette e hegy nevezetét.

Várhegy: magas és meredek hegyoldal, melynek tetejéről messze el lehetett látni. A'nevezet nem onnan származik, mintha rajta valaha vár állott volna, hanem, mivel nagyon magas és róla messze el lehetett látni, ezért ha a község rája őrt állított, akkor az őt az ellenség közeledtét már jó előre a lakosoknak hírül tudta adni.

Deréde: Egy kis forrás a várhegy lábánál.

Igen friss és tiszta vizet ad. Völgyében terem a legkorábban zöldelő deréde nevezetű fű, melyet a libák és kacsák nagyon szeretnek. Erről a terményéről nyerte a forrás nevezetét.

Bőtre: Kővecses hegyoldal. Innen böckös és rázós, mely két szó összeolvadásából nyerte a dülő nevezetét.

Pogány: A törökök hajdan ezen a hegyen táboroztak és innen prédáltak és dúlták az egész környéket. Innen vette a hegy nevezetét.

Kis-Berény: Itt is hajdan falu volt és hogy Szárberényből megkülönböztethető legyen, azért nevezték el Kis-Berényben, és a Szár-Berény azonban nem a mostani helység helyén feküdt, hanem ott, ahova azóta szőlőket ültettek. Az imaház romjaiból egy darabka fal még most is látható. E kőfaragványt elhordani, vagy beépíteni senkinek nem szabad.

Lok: Ez is egy szőlőhegy Vörösberény alatt. Épületek nyamai itt is találhatók. Mivel ezen a helyen hajdan lakások voltak, innen vette a Lak vagy Lok nevezetét.

Vörös: ez egy jó szőlőhegy. Nem egyéb, mint a Várhegy lelapulása D felé, Szentkirályszabadja alatt. Nevezetét mocsár földjének vörös színétől vette. Nevezetes e hegyben egy darab hegyoldal, mely Apácafának neveztetik.

Erről az a monda, hogy régi időkben, mikor még az apácák laktak a most már alapítványi kastélyt, egy apáca a zárdai tilalmat megszegte és terhétől ezen titkos, félreeső helyen igyekezett megszabadulni. Helyet keresett tehát magának, de szerencsétlenül járt, mert utjában a fájdmak ostromolni kezdvén, azt az ut mellett egy hegyoldalban kényszerült letenni. Ez esetről neveztetik ez a hegy máig is Apácafának." /119./

Ez utóbbi zamatos etimologizáláshoz csak annyit fűzünk hozzá, hogy szelidebb változat szerint egyszer a szőlőhegybe tartó apácák kocsija feldőlt a rossz uton, az apáca megütötte a farát, s így lett a hely "Apácafara".

Az első értelmezésben ott van a XVIII. század katolikus-protestáns ellentéte. Ahogy fentebb említett titokzatos földalatti folyosóban talált női csontvázak, úgy ez is ugyanannak az ellentétnek a szülötte.

Kimutattuk, hogy a jezsuiták korában még nem állt a granárium - tehát alagut sem vezethetett hozzá. Az apácák korában pedig a kastély sem volt meg, hiszen több mint kétszáz esztendővel később épült. Aki csak hallomásból értesült a bencés vagy a cisztercita apácák szigorú szabályzatáról, az tudja, hogy azok beöltöztetésük után többé nem hagyhatták el kolostoruk zárt falait. Vörösberényben tehát apáca soha sem járt.

Bár a földrajzi nevek etimologizálása a legnehezebb problémák közé tartozik és még komoly szakemberek is gyakran tévednek, mégis megpróbálom e furcsa, máig is használatos dülönév megmagyarázását. A szóbanforgó terület soha sem volt a veszprémi völgyi apácákén hanem Szent Istvántól kezdve a káptalané, vagy a szentkirályszabadjai birtokosoké.

De a múlt század óta volt ott szőlője a veszprémi Irgalmasnővéreknek.

Feltételezhető, hogy mivel az ő "fárájukhoz" /Pfarrei = plébánia = egyházi terület H.J./ tartozott, kapta e nevet, melyet rosszindulatú "etimologizálás" a fenti módon értelmezett, helyesebben fordított.

Hivatkozhatom Malonyai Dezsőre, aki e dülönévvvel kapcsolatban ezt írja: "Ahol nincs plébánia, ott azt mondják, hogy "a szomszéd fárához tartoznak."

Oda járnak át misére." /120./

Ennek a katolikus-protestáns ellentétnek még egy jellemző bizonyosságát találtam levéltári kutatásaim során. 1774 szeptemberében vizsgálta ki egy illetékes bíróság a vádat, amely szerint Péter Csima Antal jezsuita atya - valószínűleg még a felosztatás előtt - a szőlőhegy gyepújénél meglötte Tóth Pétert, aki nyilván illetéktelenül járt a szőlőben. Az összes református tanu eskü alatt a páter ellen vallott. Az összes katolikus tanu ugyancsak eskü alatt azt vallotta, hogy nem a páter volt, hanem az erdész, aki állítása szerint madárra lőtt s a fától nem látta Tóth Pétert, akit megsérteszett. Hogy a bíróság kinek adott igazat, nem tudjuk. /121./

Mielőbb lezáránk a földrajzi nevek ismertetését, utalunk Dr. Janó János művére, amely Vörösberény és Almádi ismertetésénél 40 dülönévet sorol fel. Az eddig említettekén kívül feljegyzi még a következőket: Kúsziklás, Pusztatemplom, Fűzkert, Diófa, Kiskuti, Alj, és Szöllőbéli alj, Szenterdő, Murvatisztás, Pörgyöp /helyesen Torgyöp H.J./, Geistkut, Huszárkut. /122./

Itt találkozunk először a "Szenterdő" dülönévvvel, amely ma is megvan, a temetőől keletre.

Talán nem tévedünk, ha ennek az újabbkeletű névnek eredetét a középkori "konyhaerdőre" vezetjük vissza. Amint a korábbiakban láttuk, ennek az erdőnek pontos helyét ma már nem lehet meghatározni, De ha meggondoljuk, hogy hajdan az erdő egyes határrészekén egészen a Balatonig terjedt - egyre több apróbb-nagyobb utalás van az iratokban - megalapozottnak tekinthettük ezt az állítást.

Vallásügy. Templomok

Amikor Géza fejedelem a bizánci apácákat Veszprémbe telepítette, nemcsak a "maga, neje és gyermekei" lelkiüdvére gondolt, hanem "egész Pannóniára is" - amint az alapítólevélben olvashatjuk. Alapításával szolgálni akarta népének megtérítését, a keresztény hit erősítését is. A kolostor tehát, a püspökséggel együtt, központja lett a környék vallási életének, elsősorban természetesen a nőnevelésnek.

Mindezek alapján biztonságosan feltételezhetjük, hogy a kolostornak adományozott falvakban már a magyar kereszténység első századai-ban épültek templomok, létesültek lelkipásztori állomások, plébániák.

Ha okleveles bizonyítékaink hiányoznak is, biztosra vehetjük, hogy községünkben már a XI-XII. században épült templom. Ötven-négy család, amely az alapítás évében a falut alkotta, bizonyára kitett 300-350 lelket. A középkorban ez már jelentős településnek számított, amelynek feltétlen volt temploma és papja. Okleveleink 1297-ben említik először Zaarberen templomát, melyet Szent Márton tiszteletére szenteltek. Az oklevelet Ladomér esztergomi érsek adta ki a veszprémvölgyi cisztercita apácák kérelmére s ebben megerősíti Benedek veszprémi püspök oklevelét, amely elmondja, hogy a veszprémi egyházmegyében lévő kenesei Sz. Mihály, a zaarberéni Sz. Márton és leányegyháza a Máma-i Sz. László s végül a padragi Sz. Mihály templomok exemptek, azaz nem tartoznak a veszprémi püspök joghatósága alá, hanem felettük az esztergomi érseknek van hatalma. /121./

Ez a Sz. Márton templom volt a mai református templom előde. Az 1966-ban megindult régészeti feltárás alkalmával Schönerné Pusztai Ilona megállapította: "A Balaton felvidék számos, értékes történelmi emléke között rangos helyet foglal el Vörösbény, középkori nevén Szárberény falu román eredetű temploma.

1966-ban az Országos Műemléki Felügyelőség megbízásából Pámer Nóra régészszakértő ásatást végzett a templom területén, ezzel egyidőben készítettük az épület felmenő falainak kutatását is. Célunk az egyes építési periódusok meghatározása volt. Sajnos, már munkánk elején bebizonyosodott, hogy az 1789-es átépítés idején, amelyről később részletesebben is fogunk beszélni, a templom belsejében átlag egy méteres szintsüllyesztés készült, és ennek során kevés kivétellel eltüntették a korábbi periódusok alapfalait. Így a régészeti feltárás nem hozott meglepetést, egyértelmű eredményeket, azonban a történelmi adatok segítségével a falkutatásnál megfigyelt részletekkel és végül a balatonmenti középkori templomok építési formájának tanulmányozásával mégis képet alkotunk e korai származású, több alkalommal gyökeresen átépített templom formai alakulásáról. Feltételezhetjük, hogy itt állt egy szabályos alaprajzú, félköríves szentélyzáródású, román templom, melynek bontása és sokszoros átalakítása, illetve bővítése nyomán alakult ki a mai tömeg. Az épület legöregebb részlete, a keleti zárófalban talált két korai kvádorsor, melynek alapozása

mélyebbre nyulik, mint a csatlakozó falaké, ehhez a korai templomhoz tartozhatott, mint a hajó keleti falának két sarka. Sajnos, a homlokzat elé épített barokk sekrestye, valamint a XIII. században kezdődő temetkezés miatt a félköríves szentély alapozásának nyoma ma már nem található meg.

Az 1297-ben említett Szent Márton parochiális egyház azonos lehet azzal az egyeneszáródású, keskeny, hosszú alaprajzu épülettel, amelynek ma is álló északi és keleti szentélyfalát, déli falának alapozását és nyugati zárófalat megtaláltuk kutatásaink során.

Bár a déli szentélyfal alapozásából csak egy kősir maradt meg, az álló falrészekből tudunk következtetni a templom építési korára és formai kialakítására. Az egyenes záródású keleti szentélyfal és a tengelyében lévő ugyancsak egyenes záródású kökeretes ablak alapján megállapítható, hogy az építkezés a XIII. század közepén készült. A jelenlegi épület keleti homlokzatán jól látható volt a XIII. századi szentély 45°-os hajlásszögű oromfala, amely a mai napig hiánytalanul megmaradt. Belül a vakolat alsó végződéséből megállapítható a középkori járószint, amely a mainál mintegy 1 méterrel magasabban volt. Ehhez igazodik az északi falban talált álló téglalap alaku szentségfülke helye is. Az északi falon vakolás előtt még látszott a lefaragott dongaboltozat vállának nyoma. A falszövet és alapozási sík váltásából, valamint a belsőben talált két észak-déli irányú részből következtethetünk a XIII. századi diadalív helyére. Ugyanehhez az építési periódushoz tartozott a mai nyugati zárófal északi része, melynek külső sarkain eredeti kvádorsorokat találtunk. A fal belső síkját később ferde irányban lefaragták. Bizonyíték a változó falvastagságon kívül a felület apró kövekből álló, falmagrá utaló anyaga és a szentélyfalon talált freskótöredékek vakolatanyagával egyező összetételű habarcs hiánya. Ha az északi sarok szerint a falat kiegészítjük, 1,20 m vastag zárófalat kapunk, amely csak akkor indokolt, ha itt egy, a homlokzat teljes hosszában végigfutó torony állt. Példaként az alsódörgyicsei, XIII. századi, templom ma is álló toronykialakítását említjük, de nem ismeretlen a nyújtott téglalap alaprajzu torony a Balaton felvidék más helyein sem, hiszen ugyancsak a XIII. században készült a mult század végén lebontott pécselyi templom hasonló alaprajzu tornya a szentély mellett. Az egykori templomhajó szélességére csak negatívumokból következtethetünk. A déli hajófal ugyan elpusztult már a XIII. századvégi bővítés során, elképzelhetetlen azonban, hogy az északi hajófalat is nyomtalanul eltüntették volna, ha az a mai templom területén kívül áll, márpedig a régészeti feltárás során az északi fal nyoma nem került elő. Kénytelenek vagyunk tehát feltételezni, hogy az a mai északi fal helyén volt. A szokatlan elrendezés és tömeg kialakításhoz a korábbi, félköríves templom szükségyszerű bővítése adhatott okot, amint ez hosszuló formában ugyancsak a Balaton mentén, Felsődörgicseken is előfordult. Feltételezhető az is, hogy ez az átalakítás két, esetleg több lépcsőben történt. Ha első átépítésnek elfogadjuk a félköríves templom hajójának nyugati irányban való valami'én bővítését, akár csak a torony felépítése és a szentély előbbrehozása kell ahhoz, hogy a

XIII. századi alaprajz kialakuljon.

A templom következő átépítése a XIII. század utolsó éveiben került sorra. Az épületet déli irányban oldalfolyosóval bővítették, úgy, hogy a templomhajó déli falát elbontották. A folyosó az épület teljes hosszában végigfut. Keleti végén az elválasztó falat meghagyták, így egymás mellett két szentély alakult ki, mindkettő dongaboltozattal boltozva. A déli szentély tengelyében felül félköríves faragottkő kerettel záródó, egyenes zárású ablakot építettek be. Ugyanilyen ablak van a szentély déli falán is.

A régészeti feltárás során megfigyelhettük, hogy a déli bővítés alapozási mélysége eltér az északi résztől. A templomhajó padozata alatt talált pilléralapból és a múlt század végi karzatba beépített karcsu faragott oszloptörzsből arra következtethetünk, hogy a két hajót ebben a periódusban pillérsor választotta el, a lefedés sík fafödém, vagy nyitott fedélszék volt.

A szentély és a hajó párkánymagassága a déli bővítésen is a korábbi tagozódásnak megfelelően változott, a magasabb hajó előtt a déli homlokzaton kettős ablaksort alakítottak ki, alul a szentélynek megfelelően egyenes szemöldök-záródással, felül ivesre falazott kávéval. A déli bővítésben talált sírok bizonyítják, hogy a folyosó első sorban temetkezési célokra épült, amint ez a környéken máshol is előfordult ebben az időben.

/Ságpusztá, Felsőörs/

A templom későgótikus átépítésére a XV. század végén vagy a XVI. század elején került sor. Az épület teljes tömege gyökeresen megváltozott az átépítés során.

Az É-i szentély Ny-i irányban megnagyobbodott. A lefaragott gótikus diadalív nyomát megtaláltuk az É-i hajófalán. A szentély új, feltehetően későgótikus hálóboltozatot kapott, a padlástérben az É-i és K-i falon jól látszik a fehér meszes keresztmetszetű, rózsaszín meszelésű gótikus vakolat a vállak feletti falmezőkben. Ekkor készült a szentély bővítésében a ma már sajnos csak lefaragott formában megtalált magas fiálés szentség-ház. Keresztírozás, gazdagon tagolt falépitményének lenyomatából következtethetünk egykori szépségére. A templom nyugati és déli homlokzata jelentősen átalakult. Mindkét irányban kettő-kettő darab csucsíves, mémműves, a román ablakokhoz viszonyítva nagyméretű ablakot építettek be. A déli homlokzaton az egyik ablakban megtaláltuk a gótikus mémművet, bár a kávéát a barokk időszakban átalakították. A másik ablaknak csak egyik kávéja maradt meg, ez is barokk átalakításban, de a barokk vakolat alatt szépen felismerhető gótikus vakolatréteg húzódik. Ugyanigy jártak a nyugati homlokzat ablakai is, itt is csak a kávéban megmaradt vakolatból, illetve az alsó, a barokk kávéjánál alacsonyabban lévő könyöklőből következtetünk a nyílások kialakításának korára.

Érdekes ellentétben áll a dongaboltozatával és a román ablakokkal meghagyott D-i szentélyrész az előbbieken felsorolt nagyarányú átépítéssel. Megmaradásának okát csak azzal tudjuk magyarázni, hogy ez az épületrész új, feltehetően alárendelt funkciót

kapott. Miután a XV. században már szükség van a katolikus szertartás szerint sekrestyére, az épülethez szokványos módon hozzáépített középkori sekrestye nyomát sehol sem találtuk meg, úgy véljük, itt alakíthatták ki egy közbenső zárófal beépítésével a gótikus templom sekrestyét. Az elválasztó fal helyét a déli falra nyitott gótikus ablak határozza meg, amely a dongaboltozat válla alatt nem fér el, ugyanakkor amikor a román nyílások felett jól látszik a dongaboltozat nyoma. Sajnos a fal nyomvonalaiban ma a nagy barokk ablak áll, ezért tárgyi bizonyítékokat erre a leválasztásra nyújtani nem tudunk, csak a megmaradt részletekből vonhatunk le következtetéseket.

Ha elfogadjuk az alaprajzi elrendezés korábban leírt változását, már tényként rögzíthetjük, hogy akkor került az épület a mai tetőhöz hasonló közös tető alá, két végén egy-egy oromfallal lezárva. A hajó nyugati falát akkor vették le egyrészben és akkor épült a gótikus csarnoktemplom csucsívesre átépített körkeretes bejárata elé a déli torony két ferde saroktámpillérrel, földszintjén a feljáró lépcsőt magában foglaló, ülőfülkés előtérrel." /122./

Ez a templom szolgálta századokon át a katolikus vallású lakosság lelki igényeit. Osztozott a falu népének sorsában, örömeiben bánatában. Láttuk az előzőkben, hogy 1318-ban Essegvári Tamás felulta és kirabolta. Elvitte a falu lakóinak itt őrzött értékeit és természetesen a templom értékeesebb felszerelési tárgyait, kelyheket, ékkövekkel díszített keresztjeit, százados misemuhait.

Az 1333-34-ben végbement pápai tizedszedés idején Berény papja Szöke nevezetű volt, aki 1333-ban ötven, 1334-ben pedig negyven kis dénár tizedet fizetett. /123./

1500-ban János volt a berényi pap, aki március 9-én Gergely, Ferenc és Simon nevű testvéreivel s az utóbbinak Borbála nevű feleségével belépett a római Szent Lélek Testvérületbe. A középkorban gyakran találkoztunk e testvérületekkel /confraternitas/. Vallásos egyesületek voltak, céljuk a felebaráti szeretet gyakorlása, a nyilvános istentiszteletek előmozdítása volt. Ez a reakn maradt apró adat bizonyítja Berény hajdani papjának és rokonságának átlagon felüli buzgóságát.

A mohácsi vész után, a reformáció előretörésével soradöntő változás állt be az ősi katolikus templom és népének történetében. A veszprémi püspök, Zalaházi Tamás /1524-28/ a kettős királyválasztás idején Ferdinánd pártjára állt.

Ezért a Zápolya-pártiak 1527-ben és 1537-ben elfoglalták és felöltötték Veszprémet, de Zalaházi újból és újból visszafoglalta. Országos politikai megbízatásai miatt azonban keveset tudott foglalkozni egyházi ügyekkel, püspöki teendőivel. Egyházmegyéje már az ő idejében elárvultnak tekinthető. Familiárisának, Devecseri Csoron Andrásnak teljhatalmat adott a püspöki birtokok kezelésére, aki azoknak nagy részét családi birtokává tette, jövedelmükből devecseri kuriáját reneszánsz várkastéllyá építette ki.

Zalaházi utóda Kecseti Márton még méltatlanabb volt az egyházi pályára. /1528-49/. Nem is szenteltette magát pappá és püspökké.

Legfőbb gondja a török elleni védekezés volt. Láttuk már korábban, hogy erre fordította minden jövődelmét, sőt még másokét is, így káptalanát és a veszprémi apácákat is megzsarolta. Utóda, Bornemisza Pál püspök alatt beteljesedett Veszprém sorsa, 1552-ben török kézre került. Ettől kezdve Sümeg lett a püspöki székhely, a káptalan pedig Egerszegre menekült. Az egyházi élet pár évtized alatt teljes pusztulásnak indult. A püspökök politikai megbízatásokkal s az ország védelmével töltötték idejüket, a papi utánpótlás megbénult, a plébániák lassan papok nélkül maradtak s az elárvult nyáj a rettenetes megpróbáltatások idején pásztor nélkül tévelygett.

Fennmaradt a zalai főesperesség 1554. évi kánoni látogatásának jegyzőkönyve. Síralmas állapotokról számol be. A papság nagyobbik része nem végzett magasabb iskolát. Nem csoda, ha tájékozatlanok és határozatlanok voltak a kezdődő protestantizmus tánaival szemben. Sőt egyik-másik titkon, vagy nyíltan Luther tanaihoz szegődött. Erkölcsi életünk is sok kívánnivalót hagyott maga után. A plébánosok között sok a családos, amit e korban nem is tartottak nagy bűnnek. A papság zöme tehát hiján volt a megfelelő papi képzettségnek és nélkülözte a szükséges erkölcsi erőt is. /125./

1550-ből fennmaradt az egyházmegye állapotát tükröző összeírás. Ekkor hat főesperességre és harminc esperességre tagozódott a Dunától, Visegrádtól a Drávaig terjedő óriási egyházmegye. A budai és fehérvári főesperességben a török az ur. A zalai főesperességben 181 plébániából 84 üresen áll. A somogyi főesperességben tíz esperesség volt, melyekben "hajdan" összesen 184 plébánia volt, de ezekről már mit sem tud a jelentés. /126./ Ugyanakkor hatalmas lendülettel hódított a vallás, Luther, majd Kálvin tanítása.

Közismert tény, hogy egy-egy vidék reformációjára döntő befolyást gyakorolt a földesur. A XVI. század jellemző jogi felfogása volt: cuius regio, eius religio = "akié a birtok, azé a capella". Más szóval, a földesurak építették a kápolnát, vagy templomot, ők biztosították a papság javadalmazását, és teljes hatalommal rendelkeztek a fölöttük. Álljanak itt a dunántúli reformáció legkiválóbb történéseinek, Thury Etelének sorai: "Valamint a reformáció kiinduló pontján, Zwingli, Luther és Kálvin nem gondoltak arra, hogy egy a katolikus egyháztól különvált, önálló egyházat alapítsanak, hanem annak gyökeres reformációját, a becsuszott visszaélésektől való megtisztítását sürgették, úgy hazánkban is katolikus egyház körén belül öhajtották a kezdeményezők keresztülvinni a reformációt. Főuraink versenytársakat látván a fénylő főpapokban, meggyőződésüket követve sürgették a reformációt. Ezek közül elsőnek említendő Enyingi Török Bálint, akinek nagy kiterjedésű birtokai voltak Somogy-Fehér-Veszprém- és Komárom vármegyében." /127./

Ha már most egy földesur vallást változtatott, elűzte a régi papot - ha éppen volt - és új vallása papját hozta helyébe.

Erről Révész Imre, a reformátusok kiváló történésze így ír: "Mohács után a kettős királyválasztás és az ország két, majd három részre oszlása több tekintetben egyengette a magyarországi reformáció ösvényeit. Az állami és egyházi főhatalom magával tehetetlen volt. A két király kezét sokkal erősebb érdekek kötötték le, mint a vallási egység megővése, illetőleg helyreállítása. Pártjuk növelése érdekében mind a kettőnek az volt a fő gondja, hogy minél erősebb érdekszálakkal magához kapcsolja a nagy tekintélyű és vagyonu főurakat. Nemcsak azelőtt hunytak szemet, ha a főurak egyikében-másikában már volt hajlandóság a reformáció iránt, hanem ezt a hajlandóságot anyagi oldalról még ők maguk is növelték azáltal, hogy a gazdátlanul maradt főpapi javakat hiveiknek, mégpedig legtöbbször világiaknak osztogatták. Ismerve ama zülalt kor vezető embereinek általános vagyonszerző mohóságát, természetesnek tarthatjuk azt a számítást, hogy a reformáció elterjedésével a katolikus főpapi állások maguktól megszűnnek a óriási javadalmaik örökre a jelenlegi, nem papi birtokosaik kezén maradnak". /128./

Ferdinánd és utódai a katolikus vallást támogatták, Szapolyai János és utódai a protestánst. Nem egy főur háromszor is változtatta vallását, nem annyira belső meggyőződésből, mint inkább politikai, gazdasági okokból.

A szegény jobbágyot meg sem kérdezték és tanulatlan egyszerűségében alig vette észre, hogy az új pap más ígét hirdet neki, mint a régi. Legfeljebb örült, hogy a hajdani érthetetlen latin mise helyett magyarul végzi az istentiszteletet. Hálás volt, hogy valaki megkereszteli gyermekét, összehadja a házasulandókat és eltemeti halottaikat.

Mindezeket figyelembevéve érthetővé válik előttünk, hogy Veszprém környéke, de az egész ország is, néhány évtized alatt teljesen protestánssá vált.

"A reformáció hajnalát Pápa városa felett látjuk felragyogni - írja Thury Elele - melynek földesura Enyingi Török Bálint volt. Papja, Bálint 1531-ben itt kezdi működését, majd Debrecenbe követte urát." /129./

Sajnos dunántúli munkájának folytatóját név szerint nem ismerjük. Könyvünk református egyházainak hagyományai mind Dévai Bíró Mátyást tartják alapítójuknak.

Erre hivatkozott egy hírlapi cikkében Bottyán János is, amikor Vörösberenyről így írt: "A templomban a reformáció kora óta sok nevezetes lelkipásztor prédikált. Mindjárt az első között szolgált Dévai Bíró Mátyás, a reformátorok közül az egyik legmunkásabb és legbátrabb, akit nemcsak hatásának nagyságáért, hanem bátorságáért is neveztek kortársai magyar Luthernek." /130./

A kádártai református egyház régi anyakönyvében ez a feljegyzés található: "Anno 1725. Emlékezetre méltó régi dolgok, melyeket nagyobb részt a régi hiteles öregek bizonyosságából vettünk a religio dolga és itt való prédikátorok iránt, akik itt elejétől fogva szolgáltanak. Tudni illik: Primo: Soha senki nem emlékezik arra, hogy itt valaha más religion levő tanítók

lettek volna, sőt Secundo: A régi öreg emberek bizonyosságából volt ezen helyben egy Mátyás nevű pap, mint akkor a prédikátorokat hívták, aki is mintegy másfél esztendeig itt szolgálván, a körüllevő helységeken is szolgált, ez pedig, mint Lampe históriája bizonyítja, volt 1535. esztendőben. Ez a Mátyás pap volt Dévai Mátyás."

Thury Etele Dévai életutját ismertetve, azzal zárja, hogy bizonyára 1535 május 16. előtt működött Kádártán. /131./

A könyvbéli reformáció e korai dátumának ellentmond az a tény, hogy 1550-ben Veszprémben és környékén, közvetlen szomszédságában működtek a katolikus plébániák. A fent idézett 1550-es összeírásból kitűnik, hogy Kádártán éppen espereskerületi központ volt és papja a kerületi esperes. Olaszfaluban Miklós pap működött, Ősiben Péter, Hajmáskéren János, Peremartonban Ferenc, Ladányban Imre, Papkesziben Mihály, Szentkirályszabadján Tamás, Kajáron Simon a plébános. /132./

Berény és Kenese exempt lévén, nem szerepel a felsorolásban, de minden bizonnyal az apácák az utolsó pillanatig gondoskodtak falvaik lelképásztori ellátásáról.

Az akkori viszonyokat ismerve kizártnak tekinthetjük, hogy egy faluban egy időben katolikus plébános és protestáns prédikátor működhetett.

Nem fogadjuk el tehát azt a hagyományt, hogy környékünket, Dévai Bíró Mátyás reformálta, mert erre vonatkozólag egyetlen okleveles adat sincs, az 1725-ös kádártai bejegyzés csak a "régii hiteles öregek" bizonyosságára hivatkozik, akik azt is tagadták, hogy "itt valaha más religión levő tanítók lettek volna", holt Dévai feltételezett működése után még tizenöt évvel katolikus espereskerületi székhely volt a falu, s a környék katolikus papjai név szerint ismertek.

Feltevésünk szerint csak Veszprém 1552 évi eleste után menekültek, vagy pusztultak el a környékbeli török fenntartóság alá jutott községekből a katolikus plébánosok, s a pásztor nélkül maradt nyáj ekkor fogadta be az új hitet.

A reformáció a legnagyobb valószínűség szerint csak Bocskay és Bethlen Gábor hajduinak támogatásával terjedt környékünkön rohamosabban, akik elűzték a még esetleg megmaradt katolikus papokat.

A veszprémi várban 1627-ben épült református templom és iskola. /133./

Községünk református egyházának kezdeteiről megbízható adatunk 1618 előtti időből sajnos nincs.

Ez év november 1-3 között a protestánsok zsinatot tartottak Szentlőrincen és itt a meglévő egyházakat egyházmegyékbe osztották. A veszprémi egyházmegye 27 egyháza között szerepel Szárberény is. Papja Nagy Ambrus. Az 1629 márciusában Körmenden tartott zsinaton a berényi egyházat Karancsi Mihály képviselte. /134./

Ugyancsak az 1633 május 8-i köveskúti zsinat irataiból tudjuk, hogy az itt választott 25 tagu egyházkerületi presbitériumnak tagja volt Csók Imre, vörösberényi lelkész is. /135/

Ugyanő részt vett az 1640 június 19-i köveskúti zsinaton is. Érdekes, hogy az 1643 május 19-20-i csöglei zsinaton Csók Imre már mint szentkirályszabadjai lelkész szerepel. Vörösbereány nevét sem a betöltött, sem az üresedésben lévő anyaegyházak között nem említik. /137./

Lehetséges, hogy ekkor Szentkirályszabadjához volt leányegyházként csatolva.

1654 június 30-án Pápán volt a zsinat. Csók Imre ezidőben is Szentkirályszabadján működött, de már volt lelkésze Vörösbereánynek is Kun István személyében. /138./

Az 1657 május 24-25-i pápai zsinat jegyzőkönyvéből kitűnik, hogy Kun István immár Kenesén működik, s Bereányban nincs lelképásztor. /139./

Lényeges változás történik községünk vallásügyi viszonyaiban, a XVII. század második felében, amikor a győri jezsuiták lettek a földesurak. És ezzel megindult a hosszú harc az ősi katolikus templom visszavételéért s a falu népének rekatolizálásáért.

Hogy e harcot helyesen és elfogulatlanul tudjuk értékelni, idézzük Szekfü Gyulát.

"A század vallásos viszonyait vizsgálva meg kell szabadulnunk attól a szemlélettől, mintha a XVII. század harcaiban az egymással szembenálló felek valamelyike is az egyetemes humanizmus, tolerancia és elvi vallásszabadság híve lett volna ... a történeti módszer durva megsejtése volna, ha racionalizmus és XVIII. századi tolerancia óta kifejlődött vallásos gondolkodást akarnók feltételezni a XVII. századi küzdő felek egyikénél vagy másikánál. Ami nem azt jelenti, hogy az akkori vallásharcok nem járultak hozzá eredményülkel, végzős fokon a XIX. században immár általános vallási rendszer kialakulásához, melynek értelmében különböző felekezeti emberek vegyesen, területi tagoltság nélkül élnek ugyanazon polgári közösségekben.

Az együttélés, az egymás tolerálása, eltűrése hosszú századok alatt fejlődött ki és e századok alatt minden vallási kisebbség, mely élni akart és életéért üldözést szenvedett, kétség-telenül hozzájárult a tolerancia későbbi győzelméhez, Angliának századokon át elnyomott katolikus hitvallói csak úgy, mint a pozsonyi törvényszék gályarabjai és a francia dragonadók emigránsai. A történeti tévedés az volna, ha ezen elnyomottakban a későbbi, racionalisztikus tolerancia védelmezőit látnók és ha elnyomóikat későbbi, akkor még csiráiban is alig meglévő társadalmi elvek alapján idéznők a történet törvényszéke elé. A tolerancia és vallásszabadság gyakran említhetik e vallási harcokban, de mindenkor az elnyomást szenvedő kisebbség részéről, amely kisebbség azután, ha hatalomra jutott, ugyanolyan elnyomást érvényesít másokkal szemben." /140./

Csak e megállapítások figyelembevételével tudjuk a mi korunkban is helyesen értékelni a XVII. század és az azt követő idők vallási harcait.

Amikor a jezsuiták megkapták a hajdani veszprémvölgyi apákák birtokait, még a török volt az ur Fehérváron és onnan gyakran veszélyeztette rabló, fosztogató támadásaival a Balaton felvidék falvait. Ezért az új gazdák sem igen merészkedtek

birtokaik közelébe, ahol minden biztonnal ellenszenvvel fogadták őket protestáns vallású jobbágyaik is. De Veszprémben, a biztosabb védelmet nyújtó várban a mai Szentháromság szobor környékén házat szereztek maguknak - amint erről egy későbbi tanuvallomási jegyzőkönyvből értesülünk. /141./ Az itt megtelepedő atyák nemcsak az újonnan kapott birtokaik gazdasági ügyeivel foglalkoztak, hanem résztvettek a missziós munkában is, hogy az újraéledő katolikus vallást terjesszék, erősítsék.

Sennyei István püspök 1630-ban öt kanonok kinevezésével közel száz év pusztulása után helyreállítja a veszprémi káptalant. Bár a püspököknek még nincs elfogadható lakhelye Veszprémben s ezért még hosszú ideig Sümegen tartózkodnak, lassan mégis megindul Veszprémben és környékén a katolikus újjáéledés. S ebben fáradoznak a jezsuiták is. Kezdetben természetesen nagyon csekély eredménnyel. Egy 1652 október 13-án kelt jelentésben azt olvassuk, hogy a veszprémi várban alig 50 ház van, de ezek lakói - nyilván a várórság - a kanonokok kivételével protestánsok. A vár alatt elterülő városban is alig van katolikus. Ezek lelkipázkodása nagy veszéllyel jár, mert ha valaki csak ezer lépésnyire eltávolodik a vártól, már a leselkedő törököktől kell félnie, nehogy fogságukba essék. A várban csak a protestánsoknak van iskolájuk, a katolikusok tudatlanok, a szentbeszédre sem járnak.

Még saját jobbágyaik között sem működhetnek sok sikerrel a jezsuiták, hiszen mind reformátusok, távol élnek Veszprémtől, és csak nagy fenyegetésre hajlandók néha-napján oda bemenni. Birtokaikból sem sok anyagi hasznuk van. Azok felügyeletére kevés a lehetőség. Csak 60-80 lovas kíséretében merészkednek oda kimenni, nehogy a törökök fogságába essenek.

A jobbágyok is nehezen viselik a kettősséget, hiszen a földesúr is megköveteli tőlük a szolgálmányokat, a török is. Aki csak teheti, nyugalmasabb vidékre szökök. Ezen okok miatt joggal merülhet fel az előljárókban a kérdés, érdemes-e továbbra is fenntartani a veszprémi missziót. /142./

Ugyanezen évben egy másik jelentés a misszió fenntartása mellett kardoskodik. Felsorolja a lelki és anyagi előnyöket egyaránt. Zárójelben "sub rosa" megjegyzi, hogy a kanonok urak nem valami szorgalmasan prédikálnak és lelkipásztorokodnak. A jezsuiták előtt alig 20 hívő járt templomba, azóta számuk 200 főre emelkedett. Sok protestáns hallgatójuk is van, akiknek visszatérése is remélhető. A városban két protestáns lelkész is működik, az egyiket egyenesen püspököknek tartják. Sz. István, Sz. Imre, Sz. Margit városa méltó arra, hogy a misszió növelje a katolikus vallásosságát.

Az atyák időnként ellátogatnak Vázsony, Tihany, Devecser és Keszthely váraiba, s ott is gyümölcsözően apostolokodnak. Végezetül újra hangsúlyozza a jelentés, hogy a kis számú ferences, pálos és világi pap mellett szükség van a jezsuitákra is.

A veszprémi misszió fenntartása anyagi szempontból is fontos. Hiszen közelében, a Balaton partján vannak a birtokok - Berény

- Máma - Kenese stb. Ha jobbágyaikat nem védelmezik a közeli várak kapitányainak segítségével, a török martalócok és egyéb rablók zaklatásai ellen, azok békésebb vidékekre menekülnek. Az Urbáriumban szabályozott jóvödelmüket okos gazdálkodással növelni lehet. Már megkezdték a termőföldek művelését, a szőlők telepítését, az erdők gazdaságos kitermelését. /143./ Egy későbbi jelentésből arról értesülünk, hogy a veszprémi misszió 1645-től 1677-ig működött s tagjai a környéken apostolkodtak, de nem volt szó állandó letelepülésről. A veszprémi környéki birtokokat a jezsuiták a győri kollégium fenntartására kapták és nem azért, hogy Veszprémben telepedjenek le véglegesen. /144./

A török kiűzése után a jezsuiták községeikben érvényesíteni akarták földesuri hatalmukat, melyet az 1606 szeptember 23-án aláírt bécsi béke első cikkelye biztosított. Ez az első atiku-lus kimondja, hogy a Magyarország határain belül élő karokat és rendeket: mánásokat, szabad királyi városokat és koronának alávetett mezővárosokat, továbbá a végbeli magyar katonákat vallásukban és hitfelekezetükben senki se merje ezután zavar-ni, vagy pedig zavartatni, hanem igenis mindezen karoknak és rendeknek az ő vallásuk szabad gyakorlata megengedtesse, azon-ban a római katolikus vallás sérelme nélkül, amely vallásfe-lekezetnek a felkelés alatt elvett templomai is visszaadtnak. /145./

Ezt az utóbbi rendelkezést a protestánsok sérelmesnek tartot-ták s 1608-ban Mátyás választásakor kivívták annak módosítá-sát olyképpen, hogy a felsorolt rendek után a földesuri hata-lom alatt álló mezővárosoknak és a jobbágyfalvaknak is megen-gedtetett a szabad vallásgyakorlat. A protestánsok már ekkor követelték az "una cum templis" kifejezés törvénybe iktatását, ami azt jelentette volna, hogy a protestáns jobbágyok katoli-kus földesur alatt is maguknak igényelhetik a falu eddig kegy-uri jogon katolikus templomát. /146./

Százados harc kezdődött ezzel, amely a következő században fa-lunkban is megnyilatkozott.

A jezsuiták földesuri jogaikra hivatkozva 1700 június 16-án császári katonaság igénybevételével visszafoglalták az ősi katolikus templomot. A falu lakosaitól írásbeli nyilatkozatot vettek, hogy a templomot, plébániaházat és iskolát a katoli-kus vallásnak "önként" örökre átadják. A falu népe kötelezi magát a plébános, a mester javadalmazására, templomjárásra, gyermekeik katolikus iskoláztatására, a földesuri szolgálta-tások teljesítésére. Amennyiben ezeket a kötelezettségeket megsértenék, hajlandók a földesurnak birságot fizetni.

"Mindezt aláírásunkkal és pecsétünkkel megerősítjük. Nagy István bíró, Illés Mihály, Mórocz Gergely, Ambrus János és az egész közösség." /147./

Szent Márton ősi templomát Cseles Márton győri jezsuita rek-tor a katolikus istentiszteletre rendezi be. 1702 március 26-án szerződést köt Ruch János és Schram György veszprémi kömj-vesekkel. Eszerint a mesteremberek kötelesek az egész templo-mot és tornyát restaurálni. A boltozatot lebontani, és újraac

píteni, a hajó északi falát kijavítani, a sekrestyét, a torony alatti boltozatot felujjítani. A bejárat és az oltárok lépcsőit helyreállítani, az egész épületet kívül és belül bevakolni és fehérre meszelni. Egyszóval teljesen restaurálni. A mész oltása és a segédék fizetése a vállalkozók kötelessége. A szükséges anyagot és a segéd munkásokat az urodalom biztosítja. Mindezért 50 Ft készpént, négy akó bort, és két köből búzát fizet a földesur. A mesteremberek ellátását a falu lakói biztosítják. Egyidőben kötöttek szerződést a mámai Szent László templom restaurálására is. Annak költségei 30 Ft-ot és három akó bort tettek ki. /148./

A berényi templom első plébánosa 1700-ban Ujvendéghy János lett, aki Nagyszombatban született 1673-ban, tanulmányait a bécsi Pázmáneumban végezte, 1699-ben már felszentelt pap. Plébános volt Liskón, Tardoskeden, 1700-tól Vörösbereyben, később Szaraspatakon, majd Galántán. 1719-ben esztergomi kanonok. Aranymiséjét Pozsonyban mondta Mária Terézia királynő jelenlétében. Meghalt 1760-ban. /149./

Magától értetődő, hogy Vörösberey és Kenese református lakói nem nyugodtak bele a parancsszóra történt változásba. Egy 1701 május 27-én rögzített tanuvallomásban Szabó István kajári lakos így nyilatkozik:

"Én Szabó István adom tudtára mindenkinek az kiknek illik, kiváltképpen a Földes Uraknak Győri Nemes Collégium Tiszteltelő Páter Rektor Uramnak, hogy az Földes Urakra való föltámasztás nem máshonnan, legelsőben is származot, hanem az Keneseiek-től, ugymint: tizenkét tanácstul a kinek végzésekből küldetett levél hozzánk, melyben kérték, hogy mindnyájan mellettük föltámadgyunk, kire nézve

1. Föltámadtunk mindazon lovasok közel ötvenen
2. Pécsi Istók kardot vont az Pater Procurator uramra.
3. A Tott Gergely védelmezte és bátorította az Procurator urat aki nem a véghez ment Kenessére, hogy ellene támadna, hanem csak hogy látná, mi következik ezekből.
4. Közönségesen elvgeztük az egész falu tanácsából, hogy senki be ne menyen a Szentegyházban.
5. Minekutánna az német vitézek Kenesséről elmentek, sirva jöttek az kenesseiek a kajáriakhoz, panaszkodván, hogy az Tiszteltelő Pater Plebánus raitok marad, ezért legyenek annak elmozdításában segítségkel. Az kenesseiek közül pedig volt Pap István akkor belső bíró és Somogy Ferenc
6. Az kajáriak csak éppen nézésnek kedvéért mentek által Kenessére, nem is mentek volna másodszor az Földes Urak ellen, hogy ha sirva nem kérték volna őket segítségre.
7. Sem az Attyafiaim, sem én nem emlékezünk, hogy valaha az Győri Nemes Collégiumnak Jobbágya lett volna az Tott Gergely. /150./

A Rákóczi szabadságharc idején újra megváltozott a helyzet. A változó szerencsével folyó hadműveletek során hol a kuruc, hol a labanc seregek tartották hatalmukban Veszprém környékét. A népet mindegyik egyformán zsarolta, hogy saját létfenntartá-

sát biztosíthassa. Egy töredékes tanuvallomásból tudjuk, hogy ebben az időben Vörösberény lakói arra készültek, hogy elhagyják a falut és biztonságosabb vidékre meneküljenek. Ugyanakkor négy veszprémi katona az ott tartózkodó jezsuita atyákra támadt, szidalmazta és üldöztette őket. A falu lakói Veszprémben löport és egyéb löszert vásároltak. Vajon ki ellen készülődtek? De sajnos a kérdésekre adott válaszok nem maradtak fenn.

Rákóczi kurucok már politikai okokból is zaklatták a katolikus papságot. Padányi Biró Márton erről így ír: "Fabsics Mihály kenesei, Nagy András foksabadi, Mihalek János - kajári és Fodor János hajmáskéri plébánosokat kegyetlenül megkínzták, véresre verték, majd elűzték. Ez időtől kezdve e községekben a protestánsok szerfölött megerősödtek, a katolikusokat meg sem tűrték falvaikban. Ezért, mint felsőörsi prépost az ősi templomot romjaiból felépíttettem, s oda katolikus plébánost helyezte, aki nek 1737 szeptember 7-én gondjaira bízam az elárvult vörösberényi, kenesei és vámosi híveket is." /152./

A kenesei, vörösberényi és kajári eseményekről egy későbbi tanuvallomási jegyzőkönyvből értesülünk részletesebben.

Egy 60 éves veszprémi tanu vallja, hogy Fabsics Mihály kenesei plébános a kurucok elől a Balaton jegén sóveg nélkül egy szál reverendában menekült szolgájával együtt Almádiába, majd Veszprémbe. Magától a plébánostól tudja ezt s azt is, hogy a kurucok keményen megverték s ha el nem menekül, meg is ölték volna, keze is már meg lévén sértve. /153./

Pais András 56 éves keszthelyi plébános pedig azt vallja, hogy 1702-ben kánonilag beiktatták a vörösberényi plébániába s békeességben működött ott a kuruc háború kezdetéig.

"Ennek eljövételével a kurucoktól s rész szerint a Helységbeliektől is nagyon persequáltatott. /üldöztetett H.J./, úgy hogy téli időben éjjeli s nappali keserves szenvedéseken által menni s majd csaknem életét is le tenni és így a Plébániáját ott hagyni kéntelenítették, meghallván azt is, hogy néhai Istenben boldogult Canonok Fabsics Mihály uram akorbéli kenesei Plébános a kurucok által keményen megveretett és kínztatott sőt amint magától most nevezett Plébánustól hallotta az Fatens, reá rohantak az kurucok és ruhájából megfosztván, letérdepelni kényszerítették, hogy az fejét vennék s mindazon által Istennek kegyelme s Gondviselése által életét megmentette ugyan, de azon alalmatossággal egymással viaskodván a Pallos tenyerét jól megsértette a ki is vereséges szenvedés után éjszakának idején téli időben Balatonon által jöven az jegén, csak egy Reverendában, meg egy szolgájával együtt az erdőben húzta meg magát az hó hátton három egész éjszakát töltött."

Michalik János tapolcai plébános pedig azt vallja, hogy ez időben Kajáron volt plébános, ahol ugyancsak német katonák foglalták vissza a reformátusoktól az ősi katolikus templomot. Körülbelül egy évig működött ott békeességgel, amikor Parra Mihály kálvinista kilencedmagával - amikor ő mesterével ebédelt - rájuk mentek. Egyikük baltával úgy nyakszirtzen ütötte, hogy a földre esett. Majd hajánál fogva a konyha küszöbére vonszolta s

mellére térdelve, baltájával "gégéjét koczogtatva" Isten-tagadásra kényszerítette. S mivel erre nem volt hajlandó, addig verte, míg testében épség volt.

A tanuvallomási jegyzőkönyvet 1733 október 23-án Veszprémben vették fel. /154./

A jezsuiták balaton környéki templomaiban tehát csak néhány évig volt katolikus istentisztelet.

1706 március 21-i kelettel Bercsényi Miklós menlevelet adott a falunak, amelyet ma a református lelkész őriz. Álljon itt betűhiv másolatban az okirat.

"Én Székesi Gróf Bercsényi Miklós Nemes Ungh-Vármegyének Feő Is-pánnya, Méltóságos Felsővadászi Rakoczy Ferencz választott Erdélyi Fejedelemmel és az Magyar Haza szabadságáért össze szövetségzett Nemes Magyar Ország s minden hadainak Feő Generálissa. Adam tudtára mindeneknek, az kiknek illik ez Levelemnek rendiben. Hogy nemes Wespzprém Vármegyében lévő Vörös Berény nevű falunak Lakossai, említett Méltóságos Fejedelem és az Confoederált Nemes Magyar Haza Hűségére Hajolván, személyekben, ingó és ingatlan belső és külső s akár mely nével nevezendő Javokkal és Jószágokkal ezen Levelemnek erejével Speciális Protectio alá vétődnek. Parancsoltatik ezért nevezett Méltóságos Fejedelem és azon Confoederált Nemes Magyar Haza Hűségében lévő Lovas és Gyalog Tiszteknek s egyéb Vitézlő Rendeknek közönségesen és mindeneknek, megh nevezett Helység Lakóssinak, személyekben Jósza-gokban, marhájukban, akár mely nével nevezhető Javokban, kárt tenni és tétetni, háborgatni és háborgattatni, Templomokat, Parochiakat, Oskolákat, hatalmasan fel-verni, veretni ne merészellenek, ne is engedjék, Tisztinek, fejének s életének érdeme szerint való elvesztése alatt

Præsentibus perlectis exhibenti restitutus. /Jelenlevőknek felolvasva, bemutatónak visszaadandó, H.J./

Költ Wespzprém-ben Die 21. Martyi Anno 1706 Bercsényi Miklós sk. Pecsét.

A kuruc-labanc időkből még említésre méltó, hogy 1707 elején Rabutin császári tábornok Simontornya eredménytelen ostroma után seregével a Balatonhoz vonult azzal a szándékkal, hogy Veszprémen át Pápa alá jusson s ott egyesüljön más császári erőkkel..

Bottján János azonban erősen tartotta Pápát, sőt a Veszprémet védő Béri Balogh Ádám csapatait is megerősítette, a megyei hatóságok által Veszprém városa, továbbá Vörösberény, Balatonfüred környéki községek lakóit mindenestül a Bakony rengetegeibe költöztette.

Rabutin serege előtt elpusztítottak minden élelmet, takarmányt, s így a kiehézett, lerongyolódott, elcsigázott császári sereg nem merte Veszprémet megtámadni, hanem a kuruc könnyű lovasságtól állandóan zaklatva a Balaton felvidéken rabolva, gyűjtögetve, kegyetlenkedve vonult a maroknyi őrségtől s a környék odaymenekült lakóitól védett csobánci vár alá, ahol ugyancsak szégyenletes vereséget szenvedett. /155./

A szatmári béke után, a harcizaj elültével a győri jezsuita koléium előljárói mozgolódni kezdtek, hogy jobbágyközségeikben az

ősi katolikus templomokat visszaszerezették, oda lelkipásztorokat helyezzenek.

1721 júliusában a vármegye részéről Vizkelethy József főbíró és Szent-Miklós Sándor megyei esküdt vizsgálja ki a vörösberényi helyzetet. 50-60 tanút hallgatnak ki ez ügyben. Magyar György 75 éves berényi lakos azt vallja, hogy a faluban református lelkész működik, a katolikus hívek száma kevés, mindössze hat személy. Ezek a protestáns lelkészek csak a kereszttelésért és a temetésért fizetnek. De a templom szemmel láthatólag katolikus eredetű. Szentélye, sekrestyéje van, az oltárkövek helyei világosan ki-vehetők. Cseles győri rektor renováltatta a Rákóczi szabadságharc előtt és három évig katolikus plébános működött benne. De a község nem artikuláris - becikkelyezett hely, mint azt a reformátusok állították szabad vallásgyakorlatuk érdekében. /156./

A jezsuiták próbálkozása 1733-ban erősödött. Grim Ádám rektor a Helytartótanácshoz fordult, hogy Vörösberény, Kenese, Kajár ősi katolikus templomát itélje vissza. A Helytartótanács utasítja a megyét a helyzet kivizsgálására. Ezzel megindul közel negyven esztendő tipikus bürokratikus eljárás-sorozat. A megye kiküldi a vizsgálóbiztosokat, azok jelentést tesznek a megyének, a megye továbbítja a Helytartótanácsnak, a reformátusok kérik, hogy templomukat megtarthassák.

A Helytartótanács úgy dönt, hogy a templomok visszaadandók. A reformátusok tiltakoznak. Iratok, jelentések, instanciák szinte kibogozhatatlan, egymásnak ellentmondó adatai halmozódnak fel negyven év alatt, de a helyzet változatlan marad. Az Országos Levéltárban megtalálható ennek a hosszú harcnak az összefoglalása, melyet a győri jezsuiták állítottak össze, jelezve a vonatkozó tanuvallomásokat, helytartótanácsi, megyei rendelkezéseket, folyamódványokat stb. Kár, hogy a mellékletek nem maradtak fenn, vagy nem találhatók a levéltárban. /157./

1736 október 2-án Acsády Ignác veszprémi püspök érdeklődik Molindes Ferenc bécsi jezsuita generálisnál, hogy miért hagyta el Veszprémet a korábban ott működő két jezsuita és miért nem gondoskodnak továbbra is a győri kollégiumhoz tartozó községek lelkipásztori ellátásáról.

A generális válaszában közölte, hogy a veszprémi atyákat olyan helyre irányította, ahol nagyobb lelki haszonnal működhetnek. Berény, Kenese, Padrag lakói többségükben "nyakas, vakmerő, zavargásra hajlamos" kálvinisták. Mindhárom községnek van saját református lelkipásztora, akik a jezsuita misszionáriusokat be sem engedik a faluba s ott működésüknek semmi eredménye sem remélhető. Miséző helyük sincs. /158./

A vörösberényi reformátusok templomukat védelmi célból 1739-ben lőrésekkel ellátott magas kőfallal veszik körül, azzal a céllal, hogy ha kell fegyverrel is megvédik jogaikat. A lőréseket felsőbb utasításra 1749-ben befalazták és csak a legujabb műemléki restaurálás idején bontották ki újra.

Ezek az okleveles adatok cáfolják azt a közhiedelmet - melyet még a legujabb idegenforgalmi kiadványok is terjesztenek - hogy a vörösberényi református templom középkori "vartemplom,

erődtemplom" volt. A legújabb műemléki feltárás igazolta, hogy mint minden középkori templom körül, itt is temető volt. Ezt természetesen kőfallal övezték, de ez távolról sem volt várszerű erődítmény.

Hogy milyen volt a hangulat a két egymással viaskodó tábor között, arra éles fényt vet Borsothy Péter mezőkomáromi plébános 1744 június 9-i esete, melyről utitársa Légrády Pál számolt be tanuvallomásában.

"Alább megirt jelen vallomással bizonyítom, hogy az alább irt napon Tisztelendő Borsothy Péter mezőkomáromi plébános urammal Veszprémből jövőn Máma pusztán Kenesén felül az ut rossz volta miatt kerekünk három föttyát elvetette az mély vágásban. Kire nézve kértelenítettünk Kenesén megállapodni azon eltörött kerekünknek megcsináltatására ... Menvén Predikátor Uram háza elejbe és ott megállapodván és a kocsist követségbe beküldvén T. Plebánus uram, hogy ha alkalmatlanok nem fogunk lennyi, egy kevéssé be szállunk, mivel az kerekünk eltörött és azt akarjuk megcsináltatni, azt izeni ki predikátor uram, hogy bé szállhatunk, amint is az kocsis föl nyitván a kaput, bejárt. Én pedig T. Plebánus urammal föl menvén Predikátor Uram szobájába és bé köszöntünk. - Ki is usonna, vagy vacsora föltött lévén /mert még az nap is fönt volt/ feleségével edgyütt azon asztal fölé ültetett bennünket, amint le is ültünk és kínálván bennünket, hogy ennénk vele, jólehet lévén két vagy három falatt pecsenyéje egy kis tálacskában, ugy solátája ött vagy hat levélből álló lehetett, de kést, kenyeret előnkbe nem tett. Plebánus Uram egyet sem szóllott. Én azt felelém Predikátor Uram kinállására, késünk nincsen. Másodsor is repeteálta kinállását, akkor is azt feleltem neki, hogy nincs késünk. Hamadszor is mondgya, hogy együnk, akkor is azt mondom, nincs késünk, még sem tett kést előnkbe, se kenyeret, ezen gyakorta kinállással csak boszogatott bennünket. Mihelelt pedig bé mentünk az Házhoz, a felesége mingyárt kiment az Házbul, hová volt, akkor nem tudtuk. Hanem következő circumstanciákból aszt vehettük észre, hogy az falura volt, az egyben conspirált Embereknek hirt adnyi, vizsha gyűvén és valamit sugot az Urának, de mi nem érthettük mit? Fordult azért az felesége mingyárt kiméggyen az szobábul és Predikátor nagy kiáltással negyedszer mongya: vegyéték elő késeteket, egyetek. Ezen igyetlen szavaira azt felelé Plebánus Uram: Gaz Ember aki az Embert ennyire itellel kinállá, kést, kenyeret nem tesz elejbe. Akkor azon szóra föl ugorván Predikátor Uram a székéből, kiját baját az Házban és lázmát csinálván tudván a felesége titkon való sugallásábul, hogy udavara teli lévén fejszékkal, kapákkal, durungokkal föll fegyverzett s ellenünk conspirált Emberekkel ... Akkor Plebánus Uram kimenvén, ha így van a dolog ugymond nem akarok többé itt maradni, kimenvén azért Plebánus Uram a folyósóra máskép sem voltunk féll fertáll óránál tovább az Háznál, már akkor az udvara és háza eleje teli volt az Predikátornak Emberekkel, kik is Plebánus Uramat látván a folosón, szidgyák rutul, ki adta teremtetette Papja az házbul amint is mingyárt elmentünk az háztul. Kik is csak azt sem engedték megh, hogy az kocsis a Predikátor udvarán foghasson az kocsiiban,

hanem fogván keneseiek a kocsit ki huzzák a Predikátor udvaráról által a hidon és az után háttal akarták az kocsit az mély verembe vagy árokba taszítani és akkor is magam kértem őket, hogy ne taszítanak beleje, mert az egész itszakán vesződnék véle, még sem tudnánk kivontatni. Még is mindezen kéresemre nem taszították az árokba, hanem midőn már az kocsis a ketteje lovat be akarta fogyni, neki esvén a kocsisnak eny nyihány ember és ottan meg taszítván a kocsit és az lovainak inait meg ütven azontul a kocsist öszvő gázolták és az földre tapodták. Tovább is kérven őket, hogy már hadnának békét, had foghatnánk bé az lovakat és ne ijesztegetnék őket, el rontják mind a kocsist, mint magokat, nem várván én is a kocsist míg befogot volna, utánna mentem T. Plebánus Uramnak, mivel körül fogták és egy házba behajtották, mint az hóhér szolgálai valamely gonosztevőt és rut káromkodásokkal illették. Az ház is pedig környül fogattatott általak és sok számtalanszor ajtón, ablakon kiáltották: huzd ki, atta teremtette Papját, sokat turbált minket, huzza vonnya Jőszágunkat a Pusztában, Predikátorinak nem hágy békét, mely káromkodásokra azt felelé Plebánus Uram; Barátaim, én ok nélkül senkit sem Turbállok, tarcátok meg Isten Anya Szent Egyháza és az Ország törvénye szerént az ünnepeket, senki sem bánt benneteket. Predikátoritokat sem turbállia senki is azért. Ha némelykor Disputál az Ember vélek, azt pedig jól tudjátok, hogy ti is az én Hűtőnek ellenségi vagytok, én is ellensége vagyok a ti vallásoknak. Amazok kiáltának: azért atta teremtette kezünkbe akadál, megtanítunk ma. Még is Plebánus Uram így szólt: Barátim, ha mit vétettem, Veszprémben vagyon az én Biróm és Törvény Székem, mennyetek oda és bűnöm szerént megh büntetődöm, ha mit vétettem, ti nem vadtok Biráim, mit hurczoltok engem, eők kiáltának: De nem köll nekünk a te Birád, mutatunk maid te néked, atta teremtette Birót. Melly sok káromkodásra és fenyegetésekre azt felelte Plebánus Uram, látom, halálomra jöttetek össze, azért ha meg akartok ölnyi, szaporán bánnyatok a dologgal, mert az illy állapotban nem sokat irtózik az haláltuk. Eszt többször is repetálván T. Plebánus Uram, és ezen gyakor szók után otben megszűntek a káromkodásoktul és szitkozódástul, de ott kinn egyarán szitkoztak és fenyegetődtek, az házbul is gyakorta ki akarván huzni Plebánus Uramat, azon közbe az Háznál lévő egy öreg ember így vala egy kerekét, /mert az magunk kerekét nem engedték az Bognárnak megcsinyálni/ kit is megvettünk ... és az kocsinkba bé vetettük és így a kocsira mennél szaporábban föl ülven, ezen veszedelmekből is hogy ki menekedhessünk, sötét itszakának idein Keneséről kiköltözököni kénytelenítettünk és Isten kegyelmiből szerencsésen haza is elérkeztünk. Melynek nagyobb bizonyágára attam ezen Testimonialisomat. Datum Mező Komárom die 13^a Mensis Junii. Anno 1744. Légrády Páll. L.S. /159./

A templomért folyó harc látszatra egy kicsit nyugvópontra jutott 1748-ban, amikor a jezsuiták egy ki kápolnát építettek, hogy amíg az ősi templomot visszakerítjük, legyen misézőhelyük. Az építési szerződés így hangzik: "Én, alább subscribált Kőnyg Ferencz Kőműves alkuttam meg Nemes Vöröshérenyi Helységbeli

Uraimékkal egy Kápolna fölépítésére Emberül, minden fogyatkozás nélkül, mellyért foghnak azon Uraimék énnekem fizetni Kész pénzt huszonnyolcz forintot id. est fl. 28, három Kila buzát, Két akó bort és intertentiót /ellátást H.J./ az mely alkunak megh erősítésére adtam ezen saját kezem irásával megh erősített Conventiomat. Füreden Die 1. Augusty 1748. Weszprimi Könyg Ferencz. foglalót Két aranyat föll vöttem. Coram me Martino Kazári Törvény Biró, Szent Péteri János és Notarius Weszprimi Gergely.

Faraghó Molnár Gergely ácsnester pedig később a következőket vallotta: " A vörösberényi kápolnának fa mivét én építettem s állítottam föll bizonyos alku szerént. Ugy mint 30 forintokban és hetven kéve nádban és ennek a Tekintetes Földes Uraságh semmit sem fizetett, hanem a Hellységhez egészen és a melly appertinentiák Kivántattak is Mind a Faluébul tölt ki, Szegekre, Sindelyre maghok költöttek. Nem különben az intertentio is Naponként tülök tölt ki.

Mellről adom ezen Kezem Keresztvonásával Faraghó Molnár Gergely. Örvényesen a Hellység Eöreg Birája Varga Mihály X és Kis Birája Molnár Antal előtt. Anno 1752. Die 11. Decembris.

A vonatkozó iratok között találjuk Pipka Ferenc elismervényét, aki mint kőműves legény dolgozott az építkezésnél. Kiss János pedig mészkeverőként vett részt a munkában.

1753-ban Tormai Antal Veszprém Vármegye esküdtje ad elismervényt arról, hogy a "Veszprém Városszában lakozó Torkovits nevű Kőműves mesterember, ki is ciriter 30 esztendő ... nem régiben a Tek Győri Kollégium minemű Kápolnát építettett Vörös Berényben, azon kápolnán mit dolgozott ... hogy az Oltár alatt lévő kő rakást ő tsinálta, másodmagával, négy ablak rostélyát megboltozva, az egész Kápolnát kívül belül meg vakolta, a Kápolna fölglyét téglával ki flastomolta, az helység agyagjával Tomyát veresre festette, a Torony előtt lévő tetejére egy kő gombot tsinált és a karban lévő kőfalban fogyatkozás lévén azt bé foltozta.

Ugyanekkor a biró és az esküdtek elismervényt adtak, hogy P. Rector Szegedi János azért épített kápolnát Vörösberényben, hogy az ottani reformátusokat ne zavarja. "Ezen kívül fundamentumál fogva kőrakását, Sindelezésit, vasbeli szeg etc ... és toronyban lévő kereszt fákat, az allyátul fogva az Toronynak tetejéig mi általunk készítettett meg egészen ..." /160./

E tanuvallomásokból kiolvashatjuk, hogy később valószínűleg vita támadt, hogy vajon a református lakosság építtette-e a kis kápolnát, hogy a régi templomot békében bírhasa, vagy a földesur költségén épült s a falu lakossága csupán a kor szokása szerint a szekeress és kézi napszámmal járult hozzá az építkezéshez. Bővebb adatok hiányában a kérdést ma már nem tudjuk eldönteni.

E kápolna boltozott szentélye ma is megvan, mint a mai katolikus templom Szent Sír kápolnája. A hajó annak idején fából készült és ugyancsak fából építették kicsiny tornyocskáját is. Méretei: a szentély 2 öl és 2 láb széles, 3 öl és 2 láb hosszú. A hajó ugyanilyen nagyságu volt. /161./

Az is lehetséges, hogy a kápolna már 1748 előtt felépült, mert 1747 március 26-án a kerületi esperes, Borsothy Péter kánoni látogatást végzett Vörösbereányben s a jegyzőkönyvben leírja, hogy az ősi katolikus templomot a reformátusok használják, ám a jezsuita atyák úgy döntöttek, hogy a szép nagy templomról örökre lemondanak s helyette egy nyomorúságos kis kápolnát építettek. Ez ellen az esperes ünnepélyesen tiltakozott. /162./ Amikor a kápolna megépült, megkezdődött a rendszeres lelkipásztori munka is. 1749 óta anyakönyveket is vezettek a jezsuita misszionáriusok, amelyben nemcsak Vörösbereány, de a környékbeli falvak keresztelési adatait is bejegyezték, elsősorban természetesen a saját urodalmuk alá tartozó falvakét.

Ezt az értékes anyakönyvet a Vörösbereányi plébánia ma is őrzi. Az első functiot Csepela József végezte október 20-án, amikor is Fehér János és Zsitkovsky Borbála kenesei lakosok Julianna nevű leánykáját keresztelte. /163./

A Loyolai Sz. Ignác tiszteletére szentelt kápolna számára az atyák 1750 július 27-i dátummal Rómától bucsuengedélyt is kaptak. Az eredeti okmány az Országos Levéltárban található. /164./

Az ősi templomért folyó harc azonban rövidesen újra fellángolt. A református helyi hagyomány szerint "1749-ben egy jezsuita páter nagy számu szolga kíséretében ráparancsolt a református prédikátorra, hogy azonnal hagyja el a falut, de a prédikátor akinek a nevét is tudjuk, Göböl Gáspár, nem engedelmeskedett ennek a parancsnak. Akkor a páter a templom kerítésének a kulcsát kérte a prédikátortól, mint mondta, azért, mert meg szeretné nézni a templomot. De a prédikátor nem adta oda a kulcsot. Akkor a páter az öreg bíróra parancsolt rá, hogy a kulcsot adja a kezébe. De mind az öreg bíró, mind az esküdtek ellene mondtak e kívánságnak. Erre a páter szolgálai a bírót és a négy esküdtet a kalodába zárták, majd a páter parancsára egy létrát kerítettek s ezen mindnyájan elől a páter, azután ispánja és szolgálai, átmásztak a falon. Majd a templom egyik ablakát bontották ki s ugyancsak a létra segítségével az ablakon át másztak be a templomba. Akkor lakatost hozatott a páter, a templom zárját levétette, új zárat szereltetvén fel, lezárta a templomot. Így vette birtokába. Ugyanekkor plébánost is állított be, aki azonban hiába muszázt a templomban, a lakosságot semmiféle hatalommal sem lehetett kényszeríteni, hogy a r. katolikus istentiszteletre járjon.

Rövid idő múltán aztán a plébános odahagyta a falut s a lakosság újra használatba vette a templomot. /165./

E helyi hagyománynak okleveles nyoma is megtalálható az Országos Levéltárban. /166./

Ebből megtudjuk, hogy Szegeti János győri rektor 1749 január 4-én utasította a kollégium birtokain, Vörösbereányben, Kene-sén, és Padragon lévő református lelkészeket, hogy Sz. György napig hagyják el a falvakat. A reformátusok Mária Teréziához fordultak, hogy lelkészeiket, vallásgyakorlatukat megtarthassák.

A királynő február 4-én a Helytartótanács útján utasította a megyét, hogy akadályozza meg a lelkészek eltávolítását, hivatkozva az 1731 március 21-én kiadott Carolina Resolutio 4. paragrafusára.

Itt meg kell jegyeznünk, hogy a jezsuiták ugyancsak a Carolina Resolutio rendelkezése alapján akarták eltávolítani a lelkészeket. E rendelkezés ugyanis kimondja, hogy a protestánsoknak nyilvános istentiszteletük csak az articularis - becikkelyezett - helyeken lehet.

Persze a szóbanforgó községek felségfolyamodványaikban azt állították, hogy ők is articularis helyek s így joguk van a nyilvános istentiszteletre. Am ez az állításuk nem volt igaz, hiszen e községek soha sem tartoztak a becikkelyezettek közé. Ilyen megfontolás alapján Szegedi János 1749 április 18-án tényleg kiküldött egy atyát Vörösbereybe és mivel a templomot nem adták át, a bírót s a négy esküdtest kalodába záratta. De hogy a templomot erőszakkal feltörette volna s oda katolikus papot helyezett volna, erről nem szól a korabeli jelentés. A megye továbbra is biztosította a reformátusok vallásgyakorlatát s a földesurat hasonló eljárástól tilalmazta.

A következő években tovább folynak a jezsuiták próbálkozásai a Helytartótanácsnál s ugyanakkor a reformátusok instanciái a királynőhöz. A megye egyik kivizsgálást a másik után teljesíti, jelentések özöne születik, "De eo utrum?" tanuvallomások tanuvallomásokat követnek.

A jezsuiták 1750 körül azt panaszolják a megyénél, hogy a vörösbereyi és kenesei iskolamesterek az 1749-es királyi rendelet ellenére a katolikus gyermekeket is iskoláikba kényszerítik. A lelkészek pedig nemcsak a gyermekeket, hanem a felnőtteket is igyekeznek a református hitre téríteni. A vándorló diákokat /nyilván a "legátusokat értették e megnevezés alatt H.J./ a szegény nép terhére befogadják és vendégelik. Az ősi katolikus egyházi javadalmat a Rákóczi szabadságharcok ideje óta törvénytelenül a református lelkészek élvezik. Vörösbereyben a temetőben lévő keresztet kiöntötték. /167./

1752-ben viszont a reformátusok fordulnak a megyéhez panaszaukkal és jogaik védelmében.

"A mi templomunkat nem csak ember emlékezetitől fogvást, hanem még 1681-dik Esztendő előtt is, sőt akkor és azután is szabadon birtuk és nélünk vallásunkon lévő Isteni tiszteletünk szabad exerciciumát szabadon folytattuk, ugy, hogy Templomunkat 1700 esztendő előtt ember emlékezetre soha a Pápasták nem birták, amint ez 1721-dik esztendőben 4-dik Juniusában végben vitt hiteles Inquisitio által Pesti Religiosa Commissio /168./ alkalmatosságával bebizonyított.

Mindazonáltal nem tudatik mi okból Főtisztelendő Földes Urunk 1700-adik esztendőben Német hadi assistentiával Templomunkat elfoglalta, Prédikátorunkat Közülünk kimozdította és ahelett ellenünk Plébánust szállított, amint ezek T. N. Vármegye által 1749-edik esztendőben végben vitetett Inquisitiobul kitetszetek.

Mely plébános közülünk lételenek három esztendő ideje alatt, migh tudniillik a Kurucok hírével való félelemnek miatta, senkitől bántása nem lévén, önként, maga indulattayából tölünk el nem ment, Oltár helet és kereszteteket s másféléket templomunkhoz ragasztatott. És jól lehet annyit időt töltött nálunk a Plébános, de az idő alatt is Predikációra Embereink, oskolában gyermekeink Vörös Bereyben nem mentek.

A Templomot pedig, mint magunkét valamikor építeni köllött, magunk építettük."

Az instancia a továbbiakban előadja, hogy amikor a templom üresen maradt, a prédikátor bement és azóta református istentisztelet van benne.

1733-ban a földesur a megyéhez fordult a templom visszaadása ügyében, de az a reformátusok kezén hagyta azt.

1749-ben a Rector azt ígérte a reformátusoknak, hogy ha egy kis kápolnát építenek a pápistáknak, akkor tovább nem zavarja őket a régi templom birtoklásában.

Felterjesztésükben a továbbiakban hivatkoznak az 1681. évi törvénycikk 26. artikulusára. Ez birtokukban hagyta a templomot.

Allítják a továbbiakban, hogy a katolikus papot nem a kurucok üldözték el, hanem önként távozott a faluból.

Tagadják az 1700-ban kelt reverzális hitelességét.

Nagy István nem bírő volt, hanem "felesége hagyott rideg leány", Illés Mihálynak még a törökök bevágták a fejét s utána hamar meghalt, 1700-ban már nem is élt.

Mórocz Gergely akkor még gyermek volt, Ambrus János gulyás volt, és imi sem tudott. Pecsétje sem volt a falunka.

Ujból hangoztatják, hogy tudomásuk szerint községük becikkelyezett hely s így joguk van a szabad vallásyakorlathoz és templomukhoz. /169./

1753 február 26-án beidézték a reformátusok vezetését a megyére, hogy "szelid módon" rábeszéljék őket templomuk visszaadására.

Február 28-án kiszáll a községbe a megyegyűlés megbízásából Jankovics László főbíró, Vigyázó Mihály ülnök és Vigyázó Ferenc esküdt, hogy a templomot visszaadják a katolikusoknak. Am Szabó Gergely főbíró, Angyal István albíró, Magyar István Szentpéteri János, Herczeg Ferenc, Olasz István, Kón Ferenc, Herczeg Mihály és István, Szilágyi István, Lőrincz Lajos s a község lakói, továbbá Gondán János lelkész és Tólos Ferenc mester ellentmondtak s a templomkulcsot nem adták át. /170./ 1754 június 6-án a Helytartó Tanács gr. Battyány Lajos aláírásával ellátott utasításban kötelezi a reformátusokat az ősi katolikus templom visszaadására és egyúttal kéri a katolikus hívek lélekszámának jelentését. /171./

Ebből az időből több lélekösszeírás maradt ránk, mindkét felekezet híveiről, természetesen ellentmondó adatokkal. Az 1747. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint a katolikusok száma 77. Egy 1748-ból származó esperesi összeírás 56 katolikust sorol fel név szerint. /172./

A megyei összeírás szerint 1757 szeptember 8-án 81 katolikus él Vöröserényben és 6 a füzfői pusztán.

1768 április 21-én újabb terjedelmes folyamodványt intéznek a falu református lakosai a királynőhöz. Ebben lényegében megismétlik az 1752-ben a megyéhez intézett folyamodványuk tartalmát, felsorolva jogaikat és sérelmeiket. Végezetül teljes lélekösszeírást mellékelnek. "Kiknek Száma, hogy főnn irtt

mód szerint légyen, praesentibus attestáлом, Szőke János H.C. /helvét confession = református valláson H.J./ lévő Praedicator Veres Berény Die 21^a Apr. A^o 1768. /173./
Ez az összeírás 113 családot, illetve 498 személyt tartalmaz. 1769 január 7-én pedig Walter Pál győri rektor jelenti a pesti Vallásügyi Bizottságnak, hogy Vörösbereynek 206 katolikus lakosa van. /174./

A Vallásügyi Bizottság 1769 január 7-én azt véleményezi a királynőnek, hogy Vörösberey, Kenese és Padrag templomai visszaadandók a katolikusoknak. /175./

A jezsuita rendnek 1773 július 13-án végbement eltörlésével nyugvópontra jutott a hetvenesztendőös küzdelem. A reformátusok ettől fogva békében birtokolják mindmáig Szent Márton középkori templomát.

Amint a korábbiakban láttuk, 1789-ben lényeges átalakítás történt a templomon. A festett deszkamennyezet helyett bolthajtásra vették s a régi, festett mennyezetszékéből a kóruslépcső oldalát alakították ki.

A legújabb műemléki helyreállítás régi szépségébe varázsolta újjá a nagy multu, sok vihart átélt templomot. A jezsuita rend feloszlata után birtokait a Királyi Kamara vette kezelésbe, melyből 1780-ban a Tanulmányi Alap létesült. Az új birtokos a vörösbereyi gazdasági központban továbbra is megtartotta az utolsó jezsuita jószágkormányzót, Buffleur Gáspárt, egészen 1781-ben történt nyugdíjazásáig. Az ő nevéhez fűződik az új díszes barokk templom megépítése.

Sajnos levéltári kutatásaim során alig néhány adatot találtam a templom építésére vonatkozóan.

Biztosra vehető, hogy már jóval a feloszlata előtt készültek tervek az építendő templomról. Erre utal a diadalív freskóján látható tervrajz, amely a kolostort három szárnyunak ábrázolja, holott a feloszlataig csupán két - ma is meglévő - szárnya épült meg.

Feltehető, hogy a győri kollégium mintájára ide is tervezték egy kollégium megépítését s ezt szolgálta volna a győrihez hasonlóan a templommal egybeépült háromszármu, egyemeletes épület. Erre vonatkozólag azonban semmiféle írásos bizonyítékot nem találtunk.

Ugyancsak tervezte a győri kollégium, hogy az ősi veszprémi: egy monostor helyére is építenek egy barokk templomot. Am a feloszlata miatt csak a felmenő falak készültek el. Ezért később az egyházmegyei hatóság úgy rendelkezett, hogy a már előkészített tetőgerendákat a Padragon épülő templomnál használják fel, az ajtókat, ablakokat, a különféle vas szerelvényeket, továbbá a keiheinu padozatkövet a vörösbereyi templomba építsék be. /176./

A templomépítés körülményeiről ezideig csupán egyetlen adat áll rendelkezésünkre, amut azonban teljesen megbízhatónak fogadhatunk el.

1799 június 24-én - tehát husz évvel a templom felszentelése után - itt járt Kitaibel Pál a kiváló természettudós. Német nyelvű utinaplójában ezt olvassuk: "Pater Bufler, aki még nyolc évig a feloszlata után adminisztrátor maradt, s akire szónoki tehetsége és jótékonyasága miatt még sokan emlékeznek,

egy szép templomot épített. Az építéshez a birtok jövedelméből 1400 Ft-ot fordíthatott. A templom nemcsak szilárd és szép építmény, hanem belsejét szép oltárok díszítik és az egész ki van festve.

Az oltárképek és az egész festés az ügyes veszprémi festő Pucher Xavér műve, aki egyaránt jártas az olaj, a freskó és a portréfestésben és sok munkája található ezen a környéken. A svájci Schaffhausenben született. /177./.

Ez az egyetlen adat világosságot derített a templom magas művészi értékű freskóinak alkotójára. Mivel Kitaibel kéziratát csak 1945-ben adták ki, érhettő, hogy korábban nem igen vettek tudomást róla és vajon ki gondolhatott arra, hogy egy természettudós az egyetlen korabeli hiteles tanuja a vörösbényi templom festőjének.

Nem csodálkozhatunk, ha a stílusjegyek alapján s egy latin okirat hibás vagy felületes fordítása alapján a műemléktemplomról megjelent számtalan ismertetésben évtizedek során hibás adatokat találunk. Nem titok, hogy az ilyen népszerűsítő kiadványok egymástól veszik át a sokszor hibás adatokat.

Egyik ilyen újabbkori "hibaforrás" Genthon István: Magyarország művészeti emlékei. I. Budapest 1959. című könyve.

Ebben Vörösbényről ezt olvashatjuk:

"Római katolikus templom, homlokzat előtti ives sisaku toronnyal, homlokzat szélein vázákkal. Kétfelcsakaszos hajó. Falain és három lapos kupoláján freskók, erősen renoválva. A szentély kupoláján Loyolai Sz. Ignác mennybefogadása, a középkupolán Sz. Ignác látomása, a harmadikon egy vértess lovag fészkellettel és Krisztus monogrammos pajzzsal küzd a hitetlenek ellen. A diadalíven a veszprémiölgyi apácakolostor alapítása. A hajó északi ablak nélküli falán érdekes képmásszerű alakok /donátorok és papok/, festett oratórium ablakok mögött. Nem Buffleur Gáspár jezsuita /mint gondolták/ hanem valószínűen id. Dorffmeister István műve. A sekrestyéből Szent Sír kápolna nyílik, XVIII. századi freskókkal. Építették a győri jezsuiták 1777-79 között."

Dr. Dornyai Béla - Dr. Vigyázó Ferenc: Balaton és környéke Bp. 1934. című, egyébként igen alapos levéltári kutatásokon nyugvó utikalauzában ez áll:

"A katolikus plébániatemplomot még a győri jezsuiták építették 1777 előtt. A templomot 1779-ben szentelték fel. Falait és három kupoláját borító érdekes, Dorffmeister-stílusra valló festmények Buffleur Gáspár jezsuita ecsetje alól kerültek ki. A helyreállításkor ezek sokat szenvedtek. /179/

Genthon is, Dornyai is helytelenül fogalmaz, amikor azt állítja, hogy "a győri jezsuiták építették".

1777-79-ben már nem beszélhetünk jezsuitákról, mert amint láttuk már 1773-ban feloszlatták a rendet..

Az építtetés Buffleur Gáspár exjezsuita érdeme.

Az is tévedés, hogy a freskókat erősen renoválták.

Erre egyetlen utalást sem találunk az 1800-as évektől fennmaradt és pontosan vezetett templomi számadásokban, vagy egyéb iratokban.

De első látásra is kitűnik, hogy nem egyetlen kéz alkotása az összes freskó. Nyilvánvaló, hogy a művész segédekkel dolgozott, s ezért a minőségbeli különbség az egyes képek között. Hogy Domyai és nyomán sokan mások Buffleur Gáspárnak tulajdonítják a freskókat, az onnan ered, mert az 1779 április 26-én Bajzáth József püspök által végzett egyházlátogatás jegyzőkönyvében ez áll:

"intrinsicus tota pingitur per Casparem Buffleur, abolitae Societatis Jesu sacerdotem pia munificentia adtributis." Ha már most e mondatnak csak első részét vesszük figyelembe, szó szerint így fordítható: "az egész festetik B.G. az eltörölt Jézus Társaság papja álta." /jelen időben, mert hiszen éppen akkor festették s emiatt a bémálási misét csak a régi kis kápolnában tarthatták, mert az épülő nagy templomban még oltárok sem voltak./ De ha az egész mondatot vesszük, akkor kitűnik, hogy a festés B.G. "pia munificentia adtributis = kegyes adományból" történik.

Ugyanezen jegyzőkönyv világosan kimondja, hogy a Templom a Tanulmányi Alap költségén épül. /180./

Nem csodálkozhatunk, hogy a régebbi balatoni utikönyvek átvették Genthon, vagy Domyai tévedését.

Az 1970-ben megjelent Sági Károly - Zákonyi Ferenc: Balaton című Panoráma nagy utikönyv már Kitaibelre hivatkozva Bucher Xavér Ferencnek tulajdonítja a freskókat. Más kérdés, hogy ugyanezen utikönyv Buffleur Gáspárt jezsuita rendfőnöknek mondja, pedig a templom építésekor már sem jezsuita rend, sem jezsuita rendfőnök nem volt. Buffleur Gáspár pedig csupán jószágkörmányzó volt.

A templom harangjait 1760-ra datálja, pedig azokat már az első világháború idején beolvasztották, s az ujak XX. századiak. A Szent Sír kápolna freskója sem a keresztről való levételt ábrázolja, hanem Krisztus sirbatételét.

De hát az utikönyvek szerkesztői sem tudnak mindennek utánanézni s így szüli az egyik tévedés a másikat.

Azt azonban nehézményeznünk kell, hogy a legújabb műemléki restaurálást ismertető cikkében Dercsényi Balázs ezt írja:

"A kiváló kezű ismeretlen festő képei jobb állapotban voltak, mint a novaiak bár erősen átfestették, de felületükben hiánytalanul megvoltak." /181./

Mielőtt tovább mennénk, szóljunk még néhány szót Bucher Xavér Ferencről. Sajnos sokat nem mondhatunk, mert érthetetlen módon róla egyetlen magyar művészettörténet sem emlékezik meg. Származásáról Kitaibel alapján csak annyit tudunk, hogy Schaffhausenben született. De még az sem tisztázott, hogy Schaffhausen városban, vagy Schaffhausen kantonban. Kutatásaimat az is problematikusá tette, hogy a reformáció idején az egész kanton protestáns lett, csupán Ramsen község maradt katolikus. Mivel a Xavér Ferenc keresztnév kihangsúlyozottan katolikus származásra mutat, e községre irányítottam figyelmemet. Bár a Bucher családnév évszázadok óta szerepel e környéken, a művész születési, keresztelési bejegyzését nem sikerült megtalálnunk az anyakönyvekben, jól lehet születési évét pontosan tudjuk. /182./

Nem feladatunk, hogy e helyen Bucher művészi munkásságát részletesen ismertessük, legyen itt elég annyi, hogy legteljesebb és legszebb állapotban megmaradt alkotása templomunk. De találkozzunk kezenyomával Veszprémben a volt ferences templomban, a Szent Anna kápolnában, Kapolcson, Ócsón és Szentgálon. Ez utóbbi templom mellékoltárának Szent István király képét festette s ez az egyetlen eddig ismert szignált képe.

Névjelzésére sehol másutt nem akadunk rá.

Meghalt 1811 november 22-én. A veszprémi halotti anyakönyvben ezt olvassuk: "Bucher Xav. Franciscus insignis pictor vir Theresiae Kronperger C M cath. 63 Veszprim. ignob." Azaz: B.X.F. jeles festő K.T. férje katolikus vallású 63 éves veszprémi lakos, nem nemes /183./

Mint érdekességet megjegyezzük, hogy Ferenc nevű fia is jőnevű festő lett s ő festette le kivégzése előtt 1836-ban az egyik utolsó bakonyi betyárt, Milfajt Ferkót. /184./

Ezek után fordítsuk figyelmünket a templom freskóira és oltárképeire, melyekről, mint láttuk, eddig csupán felületes ismereteket láttak napvilágot.

A szentély feletti kupola központi képe Loyolai Szent Ignác megdicsőülését ábrázolja. A miseruhába öltözött Ignácot angyalok emelik a magasba, ahol a teljes Szent Háromság, az Atya, a Fiu és a galambbal jelképezett Szentlélek fogadja.

A központi képtől jobbra, a déli oldal felé Szent Ignác legkiválóbb munkatársát, Xavéri Szent Ferencet, India és Japán hittérítőjét látjuk fehér karingben, három keresztet tartó jezsuita vértanu társaságában, akiket 1579-ben feszítettek keresztre katolikus hitük miatt. Fölöttük angyalok a vértanúságot jelképező pálmaágakat tartanak.

A szemben lévő falmezőn hasonló elrendezésben Gonzága. Szent Alajos fehér karinges alakja. Kezében a lelki tisztaságot jelképező lilium, előtte egy koronás halálfej a fiatalon meghalt jezsuita fejedelmi származására utal. Társaságában a három kassai vértanu, Kőrösi Márk esztergomi kanonok, Pongrácz István és Grodecz Menyhért jezsuiták, akiket Rákóczi György hajdúi 1619-ben katolikus hitükért kegyetlen kínzások között kivégeztek.

A hajó első kupoláján ismét Szent Ignácot látjuk, amint manrézai visszavonultságában világhírű művét a "Lelkigyakorlatok Könyvé"-t írja. Fölötte a Gyermek Jézust tartó Szűz Mária, körülötte közel 20 kisebb-nagyobb angyal röpköd barokk mozgalmassággal. Az egyik szinte irányítja Ignácot műve alkotásában. E híres könyv lett századokon át mindmáig a jezsuiták által vezetett lelkigyakorlatok vezérfonala.

A harmadik kupola kompozícióját szinte örök és ma is időszerű témának mondhatjuk. Háború és béke.

Az északi oldalon a művész a háború pusztító rémét örökíti meg. Szamárfülű, gonosz tekintetű koronás alak, kigyót szorongató, kigyó haju férfi s egy harmadik vad tekintetű figura irányítja ágyú tüzet az ellentáborra. Ahol - talán a hét szabad művészetre is utaló - papi, művészi és más öltözetben ábrázolt hét alak szobrot, könyveket tart magasba, égbe emelkedő oszlo-

pos épületre mutat, hirdetve a tudomány, a művészetek, a kultúra felsőbbrendűségét.

S a két tábor között drapériával diszitett emelvényen páncélos vitéz áll. Jobb kezével magasra emeli a feszületet, baljában a jezsuita címert - IHS - /Jesus Hominum Salvator - Jézus az emberek megváltója/ tartja. Benne szimbolizálva a katolikus egyház és a jezsuita rend legfőbb célkitűzését - harcolni a háború, a rombolás, a gyűlölet ellen a tudomány, a művészetek, a kultúra védelmében.

Már többször utaltunk a diadalív két oldalán látható freskókra. Az Alapító bemutatja a templom és a kolostor távlati képét és alaprajzát a veszprémiölgyi apácáknak. Bővebben szoltunk az Alapító személyéről.

Amikor a freskó készült, egyértelműen Szent István királyt akarták ábrázolni Szent Imre herceg, egy főúr s a feltételezett tervező, vagy építőmester társaságában. Talán e Szent István alak nyomán lehet legjobban azonosítani Bucher egyéb festményeit. Az a vaskos anakronizmus egy cseppen sem zavarta sem a festőművészt, sem a megrendelőt, sem minket, hogy Szent István - mai tudásunk szerint Géza fejedelem - 995 táján meg tudta mutatni a jámbor apácáknak az 1770-es évek végén építendő templom képét. Művészi szabadság!

A kórusmellvért pilléreire a falu második történeti szakaszára utalnak a freskók.

III. Ferdinánd királyt látjuk, aki megerősítette apjának, II. Ferdinándnak adományait és tovább támogatta a győri jezsuitákat kollégiumuk megvalósításában.

A kép ellenpárja Széchenyi György alakja, aki mint láttuk 50000 Forintos adományával lehetővé tette a győri építkezéseket.

A kezében tartott oklevélén a mai bencés gimnáziumként működő hajdani jezsuita kolostor és templom képe látható.

A diadalív és a kórusmellvért képei után a harmadik korszak is ábrázolást nyert, amikor a jezsuita rend eltörlésével a Királyi Kamara vette birtokba a hajdani apácák, illetve jezsuiták birtokait.

Templomunk freskóinak egyik fő jellegzetessége az a három festett ablak, amelyik az északi falon helyezkedik el. Őt alakot örökölt meg a művész úgy, mintha egy oratóriumból tekintenének be a templomba.

A szentélyben lévő ál-ablakból egy zsolozsmázó jezsuita hajol be. Semmi adatot nem találtunk ugyan a személyére vonatkozóan, de biztosra vehető, hogy a festő - barokk szokás szerint - azt a Buffleur Gáspárt örököltte meg, akinek - bátran mondhatjuk - kizárólagos érdeme volt a templom megépítése és teljes valószínűséggel ő készítette a freskózás "forgatókönyvét" is.

A szöszék feletti "ablakban" ugyancsak egy papi ruhás alak látható egy világi férfi társaságában.

A felosztás után a veszprémi egyházmegyei hatóság Hatos István volt jezsuitát bízta meg a plébánia vezetésével. Kézenfekvő, hogy őt ábrázolja a kép. A mellette álló és a harmadik "ablakban" látható két világi férfi alakja viselettörténeti szempontból is érdekes és figyelemreméltó. A gondos szemlélő ruházatuk alapján egy bizonyos rangsort is felfedezhet. A papi alak-

kal együtt szereplő egyén ruhája a legdiszesebb, mentéje különlegesen finom, nemes prémmel van szegve. Kevésbé diszes a kórus felőli ablak első alakjának ruházata s végül az utolsó egyén ruhájára már prémet sem festett a művész. Semmel láthatóan a rangsort akarta ezzel kihangsúlyozni.

De hogy személy szerint kiket ábrázolhatott, azt alig lehet valaha is kideríteni. Az bizonyos, hogy kamarai főtisztviselőket örökítenek meg a freskók, akik lehetővé tették, hogy az államcsinált hajdani jezsuita birtok jövődelméből, jobbágyainak közreműködésével megépülhessen a templom.

Figyelenre méltók templomunkban az apostolok és evangélisták képei is, melyeknél megfigyelhetjük a keresztény művészetben használt pontos attribútumokat. Köztudott, hogy szinte minden egyes szentet az életére, munkásságára vagy vértanúságára jellemző eszközzel, szimbólummal szokták ábrázolni. Mindenki tudja, hogy Szent Pétert a kulcsokkal, az apostoli főhatalom jelképeivel, Szent Pált a karddal, vértanúsága eszközével jelzik. Mindkettőjüket megtalálhatjuk a főhelyen, a főoltár mögötti szentélyzáródás bal és jobb oldalán lévő "csegelyekben". A kupola gömbháromszögének elnevezése H.J. /

Velük szemben Keresztelő Szent János és Idősebb Szent Jakab apostol képei vannak. Keresztelő Szent Jánost keresztrel ábrázolják, Jakabot pedig zarándok felszereléssel: bottal, tökkobak ivóedényével s ruháján kagylókkal. Tudjuk, hogy a középkorban az egyik leglátogatottabb zarándokhely volt Jakab apostolnak a Spanyolországban lévő ocmstellai sirja.

Ő volt a zarándokok védőszentje.

A hajó első kupolájának csegelyeiben a négy evangélista képét látjuk. Szent Mátét egy kis gyermek vagy angyal alak szimbolizálja, Márk attribútuma az oroszlán, Lukácsé az ökörfej, Jánosé a sas.

Ezekiel őszötvetségi próféta beszél látomása nyomán egy misztikus álarokról, melynek négy arca volt, ember, oroszlán, tulok és sas. Ennek alapján nyerték jellemzőiket az evangélisták. Máté Jézus emberi származásával, nemzetségrendjével, Márk Keresztelő Szent Jánosnak, a pusztában kiáltó szónak - oroszlán - működésével, Lukács Zakariás áldozatával - tulok - kezdi evangéliumát. Jánosnak magasan szárnyaló stílusa miatt lett szimbóluma a sas.

Megfigyelhetjük, hogy a művész játékos ötlettel mind a négy alaknál a tintatartó kalamárist is odafelstette. Az anyalka kezében tartja, az ökörnek szarván lóg, az oroszlán szájában tartja, a sas csőrében.

A hajó második kupolájának megfelelő helyein Bertalan, Simon, Ifjabb Jakab és András apostolok alakjait látjuk. Bertalant elevenen megnyuhták hőhérai, majd lefejezték. Ezért ábrázolják úgy, hogy karján tartja saját bőrét és levágott fejét. Simont kettéfűrészték s ezért lett a fűrés az attribútuma. Ifjabb Jakabot aki "az Ur rokona volt", Krisztus képmással és egy bunkós bottal festik, mert miután a jeruzsálemi templom omáról letaszították, egy posztóványoló szerszámmal verték agyon. Andrást az X alaku "andráskereszt"-re feszítve végezték ki.

A szószékkel ellentétes oldalfalat Szent Flórián jellegzetes

képe disziti. A régi időkben, amikor a házak tetejét szalmával, náddal, legjobb esetben faszindellyel fedték, egy-egy véletlen tüzeset, vagy szándékos gyújtogatás alkalmával rendszerint az egész falu leégett és jutott koldusbotra. Ezért volt nagy tisztelete a tűzész ellen oltalmazó Szent Flóriánnak. A kórus északi falát a tékozló fiu megtérését ábrázoló kép disziti. A főbejárat feletti boltszakaszon az ördöngyalt látjuk, amint egy kisfiut oltalmaz az ördög csábítása ellen.

Nem hanyagolhatjuk el a Szentsír kápolna falképeinek ismertetését sem. Sajnos ezek sérültek meg az idők folyamán a szigeteletlen falak nedvessége miatt a legjobban. A legújabb restaurálás csak konzerválta a megmaradt hiányos részleteket.

A nyugati főfalón Jézus sirbatételének jelene látható. A keletin pedig az Olajfák hegyén vérrel verejtékező Jézus a három alvó apostollal. Szerencsére teljes épségben megmaradt a kápolna déli oldalfalán elhelyezett "vakablak"-ban a "Sirató asszonyok"-at ábrázoló freskó, melyet a műtörténészek az egész templom legértékesebb képének tartanak. Három nőalak, Mária Magdolna, Mária Jakab anyja és Szalome, akik husvét hajnalán indultak Jézus sirjához, hogy bebalzsamozzák holttestét és első tanúi voltak feltámadásának. /185./

A kápolna mennyezetén Jézus megkínzásának és keresztfeszítésének eszközei láthatók.

A sekrestye boltozatán Mózeset látjuk az égő csipkebokorral.

E csodálatok freskóegyütttest rózsaszínben játszó finom ornamentika foglalja művészi egységbe.

Fordítsuk most figyelmünket az oltárképekre.

A főoltáron Loyolai Szent Ignácot látjuk a híres La Storta-i jelenetben. Mikor a rendalapító 1537 őszén két társával Velencéből Rómába ment, hogy a pápától az új szerzetesrend elismerését kieszközlje, a Via Cassia-n, Róma előtt mintegy 3 órányira lévő kis faluban, La Storta-ban betért egy kis templomocskába. A hagyomány szerint itt megjelent neki a keresztet hordozó Krisztus és így bátorította: "Rómában kegyes leszek irántatok!"/186./ Ignác kezében könyvet tart, melyet felirata a jezsuiták jelmondata: "Omnia ad maiorem Dei gloriam = Mindent Isten nagyobb dicsőségére".

A szöszék melletti oltár képén a keresztfeszített Krisztust látjuk. A kereszt alatt a Szűzanya, Mária Magdolna és Szent János apostol.

A szemből lévő oltár képe a kettős Szent Családot ábrázolja. Szűz Mária a Kis Jézussal és Szent József, Zakariás és Szent Erzsébet s a kis János - a későbbi Keresztelő Szent János társaságában.

A déli fal hátsó oltárképén Xavéri Szent Ferenc halálát látjuk.

A szent Indiában, majd Japánban hirdette a kereszténységet.

1552 végén Kinába indult, de kapujában, Szancsán szigetén de-

cember 2-án meghalt.

Végül a negyedik oltár képe Nepomuki Szent János vértanúságát ábrázolja. A szentet IV. Vencel cseh király 1383 május 16-án a prágai Károly hidról a Moldva folyóba dobatta, mert sem hízésgésre, sem fenyegetésre nem volt hajlandó a gyónási titkot elárulni. /187./

Sajnos a kiváló művészi értékű faszobrász munkák mesteréről semmi bizonyosat nem tudunk.

De ha megfontoljuk, hogy a templomot építtető Buffleur Gáspár még székesfehérvári működési idején kapcsolatban volt Paumgartner Bernát jezsuita szobrásszal, feltehető, hogy őt és munkatársait bízta meg a vörösbereinyi templom belső berendezéseinek a készítésével is.

Paumgartner Bernát Szokolcán született s a Jézus Társaságba lépett laikus testvérként, mint statuarius = szobrász.

1743 március 8-án Bécsből a győri rendházba jött.

Tehát már itt kapcsolatba került azzal a kollégiummal, melynek Vörösbereiny is birtoka volt.

Székesfehérváron Stocker Ignác superioraága alatt a rezidencia építésénél tűnik fel, 1744-ben.

1745-ben kezdik építeni a Nepomuki Szent János templomot. Paumgartner és társai készítik a belső berendezést. 1758-tól 1765-ig Buffleur atya is ott működött. Feltevésünk tehát nem alaptalan /188./

A templom felszerelése

A templom belső felszereléséről, az istentisztelethez szükséges edényekről és ruhákról a Visitatio Canonica-k, egyházlátogatási jegyzőkönyvek adnak pontos leírást. E kánoni látogatások kérdőpontjait a Tridenti Zsinat előírásai szerint állították össze, s az adott válaszok tájékoztatnak az egyes templomok helyzetéről, felszereléséről, a hívekről, a plébánosról, iskolamesterről stb.

Amint már említettük, Vörösbereiny, Kenese és Padrag, bár a veszprémi egyházmegye területén vannak, nem tartoztak a veszprémi püspök joghatósága alá, hanem már az apácák idejében is exemptek voltak és egyenesen az esztergomi érsek volt legfőbb egyházi előljárójuk. Ezért a kánoni látogatás is az ő joga és kötelessége volt.

Az első fennmaradt egyházlátogatási jegyzőkönyvet Galgóczi Ferenc pápai plébános készítette 1761 augusztusában az esztergomi káptalani helynök megbízásából. Mivel ez a jegyzőkönyv a legrégibb ilyen jellegű ismert okmány, lényegesebb pontjait értelemeszerű fordításban ide iktatjuk.

A templom

1. Itt sem anyaegyház, sem fiókegyház nincs és más egyházhoz sem csatolható fiókegyház gyanánt.
16. A temető melletti téren van egy kereszt, melyet a győri kollégium tart fenn.

17. Van itt egy nyilvános kápolna, melyet a Jézus Társaság győri kollégiumának rektora építtetett az esztergomi egyházmegyei hatóság engedélyével. A kápolna fenntartásáról ugyanazon kollégium gondoskodik. A vasárnapi, ünnepnap és köznap istentiszteleteket a jezsuita missziós atyák végzik, akik a szomszédos községekből is ideseregülő katolikus híveknek prédikálnak és a katekizmus igazságaira oktatják őket.
 19. A földesur a győri jezsuita kollégium.
 20. Keggyuri joga senkinek sincs.
 21. A reformátusoknak nyilvános imaházuk van, mely szilárd anyagból épült és 7-800 lélek befogadására alkalmas. Ez az imaház e század elején a /Rákóczi/ felkelés zavarai előtt katolikus plébániatemplom volt.
- Ezt a köztudat és a templom alakja is bizonyítja.
De hogy pontosan mióta és kinek az engedélyével használják a reformátusok, erre nem tudtak biztos választ adni.

A falu népe

1. E falu lakói a római katolikus, a református, és néhányan az ágostai vallást követik. A reformátusok vannak többségben, 326 felnőtt és 130 gyermek. A gyónőköteles katolikusok száma 70, a gyermekeké kb. 20. Evangélikus 4 van.
2. A falu népe magyar nyelvű. A hitoktatás is magyar nyelven történik.
3. Az elmúlt hat évben többen visszatértek a katolikus vallásra, de nevük és számuk nincs feljegyezve.
4. Hitehagyott nincs és a vegyes házasságból született gyermekek is mind a katolikus vallásban nevelődnek.
5. Az előírt ünnepeket megtartják.
6. A katolikus hívek jól viszonyulnak a vallási dolgokhoz. Szorgalmasan járnak a kápolnába, a szentmisére, a szentbeszédre, az oktatásokra és más ájtatosságokra. A bűntöket megtartják.

A plébános

A faluban nincs plébános, de a felkelés zavarai előtt volt. A katolikusok lelkipásztori gondozását a jezsuita misszionáriusok végzik. A plébánosi teendők végzésére P. Csepela József kapott joghatóságot.

A misszionáriusok éberrel ügyelnek, hogy az eretnokség tovább ne terjedjen s a katolikusok le ne térjenek az igazság útjáról.

14. A református lelkész Szőke János nevezetű.
Három évvel ezelőtt jött ide a földesur engedélyére. Végzi az összes lelkészi teendőket, keresztel, esket stb.
Az előírt ünnepeket kihirdeti és nem akadályozza.
A háromszori házassági hirdetésekét végzi, de Tridenti Zsinat előírása ellenére úgy, hogy egy napon reggel is délután is hirdeti a házasságkötőket.
A más vallásúak vagy a vegyesvallásúak felett nem gyakorol

joghatóságot, de a földesur ismételt tilalma ellenére az evangélikusokat is beengedi szentbeszédeire.

A plébánia és jövődelme

1. Plébánia épület nincs.
2. A református lelkésznek van lakása, amely korábban kétségen kívül katolikus plébánia volt. Ez a ház jó állapotban van, szilárd anyagból építtette a század elején a földesur a katolikus plébános számára. Jelenleg a falu népe tartja fenn. A plébános megélhetésére annak idején a földesur 16 1/2 pozsonyi mérő alá való 4 hold szántóföldet, 4 székér szénát temő 2 rétet, 2 hold szőlőt adott. Ez utóbbinak értékét a földesur 300 Ft-ra becsülte, s 13 nagyobb akó bort temett. Mindezt jelenleg a református lelkész használja. Ezen felül a falu népétől 30 Ft készpénzt és 60 pozsonyi mérő gabonát kap. Stóla jövődelme a következő: temetés 50 kr, esetek 85 kr, keresztelés 25 kr.

Remeteség

4. A faluval szomszédos mámai pusztán van remeteség és remete. Távol van az emberektől, bár az esztergomi egyházmegyei hatóság engedélyével a Szent László tiszteletére szentelt templom mellett létesült. Őrzését papi rendben lévő remete látja el. A templom fenntartásáról az urodalom gondoskodik. A remete ellátását ugyancsak onnan kapja. Alalmaztat kéregetni sehol sem jár, csupán mustot gyűjt Kenesén és Vörösbényben. Szükség nélkül nem éjszakázik a remeteségen kívül.
5. A jelenlegi remetét Csepela Józsefnek hívják, 37 éves, jártas az irodalomban. A teológia elvégzése után 1749-ben szentelték pappá Nedeczky István akkori káptalani helynök engedélyével Mező-Szegedi Szegedi Antal ur. szolgálatára. /189./ Joghatósággal rendelkezik a hajdani Veszprémi Apát-ság falvainak katolikus lakosai felett. S a hozzá fordulókat szentségekben részesíti. Nem tartozik egyetlen szerzetesrendhez sem, mégis hosszú szakállt visel. Állandóan a főegyházmegye kebelében működött.

Az egyház szolgálatában lévőkről

1. Jelenleg nincs iskolamester, mert aki volt, nemrég elbocsátották. De az urodalom másikat keres és mielőbb alkalmaz, aki a gyermekeket úgy a betűvetésre, mint a keresztény erkölcsre tanítja. Templomatyá nincs.
3. Az iskolamesternek nincs külön lakása, hanem az uroalmi házban lakik.
4. Évente 30 Ft fizetést és teljes ellátást kap az uroalomtól.

5. A református iskolamester Tólas Ferenc, aki egyúttal kántor is. A falutól évente 12 Ft-ot és 22 pozsonyi mérő gabonát kap. Temetésért 17 kr. a stóladija, a gyermekek tanításáért 15 Ft a járandósága.
Lakása elég jó állapotban van, melyet a falu népe tart fenn.
7. Jelenleg nincs bábaasszony, mert nemrég meghalt.

A plébániával nem rendelkező helységek további dolgai

1. A reformátusok nyilvános vallásgyakorlata mielőbb megszüntetendő. Feltétlen szükséges a plébános bevezetése, mivel azelőtt is plébános volt a faluban. De azért is, hogy az eretnecség mielőbb kiküszöbölhető legyen és az igaz hit visszaállíttassék.
4. A leendő plébános illő megélhetésére első sorban az a javadalom szolgálna, amit az eltávolítandó protestáns lelkész jelenleg élvez s ezen felül, amit a földesur még hozzá adna.
/190./

1773-ban, amikor a jezsuita rendet feloszlatták és birtokaik kezelését a Királyi Kamara vette át, pontos leltárt készítettek a kis kápolna felszereléséről is.

Eszterint: A kápolna első - boltozott - része szilárd anyagból épült. A hátsó rész - hajó - amely gerendából és fából készült, régisége miatt már dilelező állapotban van. /Tudomásunk szerint amint az előzőekben láttuk, mindössze 25 éve épült. H.J./ Az egész épületet faszindely fedi. Fa tomyocskájában 2 harang van.

Felszerelések leltára:

- 1 db aranyozott réz szentségmutató
- 1 db ezüst áldozatókehely
- 1 db réz kehely ezüst kupával
- 1 db réz kehely aranyozva, mindkettőhöz patena van
- 1 db réz füstölő, tűmjéntartóval.
- 1 db fehér selyem köpenyke az áldoztató kehelyre
- 1 db ön edényke a szent olajok számára
- 1 db selyem zsákocskó a betegellátáshoz, szelencével
- 1 db hármás edény fehér lemezből a szent olajoknak
- 1 db ólom edény a szentelt só számára
- 1 db egy másik kettős edény a szent olajoknak
- 1 db vas keresztcska a koporsós misékhez
- 1 db miseruha, dalmatikákkal /szerpapi öltözet H.J./
és egyéb hozzátartozókkal, nagy ünnepekre, fehér alapon különféle virágokkal díszítve.
- 1 db miseruha vasárnapokra, selyem, virágokkal díszítve
- 2 db kopott hétköznapi miseruha
- 3 db elviselt hétköznapi miseruha
- 2 db fekete miseruha, a hozzátartozókkal
- 1 db fekete tumba-takaró /koporsós misékhez H.J./
- 2 db tok a szentségmutatóhoz és kehelyhez

- 3 db nagy misekönyv
- 2 db kisebb gyásmisekönyv
- 2 db szertartáskönyv
- 1 db magyar nyelvű evangéliumos könyv
- 6 db miseing
- 7 db vállkendő
- 16. db kehelytörő
- 10 db kehelyabrosz
- 10 db kéztörő
- 2 db nagyobb kéztörő
- 1 db finomabb karing, széles rojttal
- 1 db ugyanaz, egyszerűbb
- 3 db más szabású karing
- 4 db oltárterítő
- 2 db ministránsruha
- 1 db fehér selyem vélum /szentségi áldozáshoz H.J./
- 1 db kereszt a nagyheti szertartásokhoz
- 1 db főoltár Szent Ignác képével, továbbá Sz. Ignác és Xavéri Sz. Ferenc függő képei. A szentszégház felett üvegszekrényben a kis Jézus selyem ruhába öltöztetve.
- 6 db mozgatható gyertyatartó, ezüstözött réz
- 2 db rögzített fa gyertyatartó, amelyeket angyalkezek tartanak
- 2 db fa gyertyatartó a szentszégház felett
- 4 db egyéb gyertyatartó fából
- 12 db falon függő fém gyertyatartó
- 3 db kánontábla
- 1 db mellékoltár 4 rögzített aranyozott gyertyatartóval
- 3 db kánontábla, ugyancsak aranyozva
- 1 db Mária szobor, hordozható állványon
- 1 db kis Jézus, selyem ruhába öltöztetve
- 2 db zászló a gyerekek számára virágokkal díszített színes szövetből
- 1 db sárga színű nagy zászló
- 1 db kopott vörös színi gyapjuból készült zászló
- 1 db szószék, egyszerű asztalosmunka
- 1 db keresztelő kut, Keresztelő Sz. János bádóg képével
- 1 db nagy fa gyertyatartó a húsvéti gyertya számára
- 1 db szekrény a sekrestyében a miseruhák számára
- 1 db fa edény a szenteltvíz tartására
- 1 db réz edény a templom ajtajánál a szenteltvíz számára, szenteltvíz hintővel. /191./

E leltár tanuskodik arról, hogy a kis kápolna aránylag jól fel volt szerelve, mert több misszionárius is misézett benne.

A jezsuita rend felosztatásával a hajdani exemptio is megszűnt

s az esztergomi érsek helyett a veszprémi püspök lett a községek főpásztora.

1773 szeptember 11-én a káptalani helynök megbízásából kiszállt Vörösberénybe Balassa István veszprémi kanonok-plébános, Téfalusi György és Droszdovszki Antal és a plébániát hivatalosan beiktatták a veszprémi egyházegyhébe.

Ezt a tényt bejegyezték a házasultak anyakönyvébe.

1779. április 25-én az új veszprémi püspök, Bajzáth József kánoni látogatást végzett Vörösberényben.

Ennek a jegyzőkönyvében a templomról a következőket örökitették meg:

Vörösberény diszes temploma most épül, szilárd építőanyagból Loyolai Szent Ignác tiszteletére, a Tanulmányi Alap költségén.

Az egész templombelsőt kifestik Buffleur Gáspár, az eltörölt Jézus Társasága papjának kegyes adományából.

A templomban még nincsenek oltárok és még misézni sem lehet benne, ezért a hozzá csatlakozó kápolnában miséznek, mely eddig a templomot helyettesítette.

Ezt ugyancsak Loyolai Szent Ignác tiszteletére építette és szentelte az eltörölt Jézus Társaság győri kollégiuma.

Egyetlen oltár van benne, hordozható oltárkövel.

A templomnak semmi jövődelme nincs, de felszereléséről és minden más szükségéről az urodalom gondoskodik.

A továbbiakban a jegyzőkönyv felsorolja a templom felszerelését, amely teljesen megegyezik az 1773 évi leltárral, azzal a különbséggel, hogy most már 4 harang van, egy két mázsás, a második egy mázsás, a harmadik 40, a negyedik 25 font súlyú. /191/a./

1779 október 15-én megtörténik az új, díszesen kifestett és felszerelt templom felszentelése. A szertartást a kerületi esperes, Kapitár István mezőkomáromi plébános végezte, aki október 11-én kért felhatalmazást az egyházmegyei hatóságtól e ténykedésre. /192./

Az ünnepi beszédet Csima Antal exjezsuita mondta, aki főleg az építkezés mozgó szellemét, Buffleur Gáspárt magasztalta. A továbbiakban levéltári adatok hiányában csak a leglényegesebb eseményekre térünk ki a templommal kapcsolatban.

A keresztelési anyakönyvben található bejegyzés szerint 1810. január 14-én este 6 órakor heves földrengés volt a környéken. Feltehetően ekkor támadt az első repedés a diadalíven.

A Historia Domus arról tudósít, hogy 1813-ban a templom teteje a toronyával együtt megújított és 1815-ben a torony vörösrre festették. A keresztelési anyakönyv első lapjának bejegyzése szerint a templom egész tetejét is vörösrre festették, a falakat pedig fehérre meszelték. /193./

Midőn 1846 június 14-én gr. Zichy Domonkos püspök újabb kánoni látogatást végzett a faluban, a jegyzőkönyvbe ezt írták: "a templom a legelhagyatottabb állapotban van, mint külsejére, mint belsejére nézve.

A jelenvolt Urodalmi Képviselők ezeknek orvoslása végett az Urodalomnál a szükségeseket megtenni ajánlkoztak." /194./

Talán 1876-ban került sor komolyabb tatarozásra.

Erről a Historia Domus így ír: "a templom teteje újra bezséndelyeztetett, új ablakrákák, új főajtó és haranglábak készíttetek, mely kijavítás került 1333 forint 26 krajcárba. 1887-ben a torony fedele újra bezséndelyeztetett, de nem lett ez alkalommal befestve. Került ezen munka 380 forintba. /195./

Sajnos a plébánia irattára a legutóbbi háborúban jórészt elpusztult a Historia Domus újabbkori feljegyzéseivel együtt. Ezért csak hiányos utalásokat találunk arra vonatkozólag, hogy a templom külső és belső állagának karbantartása állandó gondja volt a kegyurnak csak úgy, mint a plébánosoknak.

Az 1940-as évek vége felé már veszélyes repedések, vakolat-hullások jelentkeztek a falakon, a tetőzet is tönkrement.

Az 1876-ban felújított fazsindely tetőt 1938-ban Etemit palával cserélték ki.

A falak nedvességét úgy akarták mérsékelni, hogy a templom körül a padlószintnél mélyebben vízelvezető ún. "angol aknát" építettek. 1940-ben a további repedések megakadályozása végett a templom déli falához két vasbeton támpillért emeltek.

Bár a háború során szerencsére súlyosabb kárt nem szenvedett a templom, de tetőzete, ablakai eléggé megrongálódtak. A legsürgősebb javításokat hamarosan elvégezték, de a komoly restaurálásra még sokáig kellett várni. 1950-ben hivatalosan is műemléknek nyilvánították.

1954 május 2-án az egyházközség kérelemmel fordul a Műemlékek Országos Központi Bizottságához a sürgősen fontos javítások

elvégzése érdekében. Az Építési Tanács Titkársága 25.000 Ft-ot utalt ki a legsürgősebb javításokra. A kivitelezés azonban húzódott-halasztódott. 1955 október utolsó vasárnapján a szentmise alatt nagyméretű vakolat vált le a diadalivírről, és könnyen súlyos balesetet okozhatott volna. Az Építési Minisztérium Műemléki Csoportja újabb vizsgálatot tartott. E vizsgálat során megállapítást nyert, hogy az épületben már 1945 előtti időben mozgásokat tapasztaltak, melyek miatt repedések keletkeztek. A repedéseket gipsz-kenésekkel és papíros-csíkokkal ragasztották át. A heveder és boltozat egymás közti csatlakozásánál lévő vakolathulláson pedig úgy segítettek, hogy a vakolatot e csatlakozás mentén leverték. Ugyanekkor a templom kolostorudvar felőli hosszoldala mentén a szentélyt megerősítő betonfolyókát készítették. A vizsgáló megállapította, hogy a templom tetőszerkezete nem veszélyes állapotú, mert a kettős gerendákra erős vasköngyvellel felakasztott vonóvasak és egy később beépített vonóvas feszültség alatt vannak, a tetőszék hatalmas és erős méretű szerkezete hibátlan, tehát boltozat és tetőnyomásból eredő baj nincs, a palafedés hibátlan. Ismét baj van azonban a csapadékvizek elvezetésével, ahol a mondott betonfolyóka gondozatlan, gazos, lefolyócsövek alsó részei két helyen hiányoznak és az épület lábazata menti talajtól nem vezetik el a vizet, a falak alapozását fölöslegesen áztatják és a talajt körülötte fellazítják. Fokozza ezt a hibát az, hogy az országot koronaszintje a templomküszöbnél magasabban van, az itt meggyűlő víz vasrácsos nyelőkön elvezetése pedig eltömődött. A rendkívül értékes falfestményeket, az oldalfalak meglepően ép és eredeti szépségét megőrző díszítőfestést is veszélyeztetik a függőeresz és lefolyócsatoma, a falszegélyek hibás állapota. Különösen az udvar felőli ereszcsonoma szakasz oly átázást okozott, mely az egyik alaknak már a fejét kikezdte, azok közül a párok közül, melyek a templom oldalfalára festett ábrák közül a templomba tekintenek.

A továbbiakban a jelentés összefoglalja a tapasztalt hibák kijavítását célzó munkálatokat.

Az időközben megszervezett Országos Műemléki Felügyelőség elejnte vonakodott a restaurálás fedezetének biztosításától, később azonban sok könyörgés, levélváltás után kilátásba helyezte azt, de évekig tartott, amíg a tényleges munka megkezdődött.

Végre 1965 április 26-án az OMF. Tervtanácsa konkrét programot készített a halaszthatatlanul szükséges munkálatokra. A munkálatok tervezője Pusztai Ilona, a művészettörténész irányítója Voit Pál lett.

1966 évre 350.000 Ft fedezetet irányoztak elő a költségekre. Ez év április 12-én végre megindult a nagy munka, és december 30-ra el is készült. Ez a restaurálás a templom külsejét hozta rendbe. A tető új, műemlékpala fedést kapott, a toronysisak új horganybádor borítást. A falakat vörös színűre, a lizénákat sárgára festették. A műszaki átadás 1967 január 5-én zajlott le, kisebb hiányosságok megállapítása mellett.

1966 december 8-án a Képzőművészeti Alap festőrestaurátor bizottsága megállapította, hogy a templom XVIII. századi freskói teljes restaurálásra szorulnak s a munkát 5 restaurátor végezhetné el, akik az állag pontos felmérése után költségvetést nyújthatnának be.

A munka csakhamar meg is indult s erről Dr. Vajkai Aurél a megyei lapban 1968 január 11-én így számol be:

"Az OMF. a templom belsejét teljesen beborító, körülbelül ezer négyzetméter felületű freskók korszerű restaurálásához kezdett. A nagyszabású munkálatok előreláthatólag három évig tartanak és mintegy másfél millió forintba kerülnek. A munkálatokat jól begyakorolt, festőművészekből és restaurátorokból álló ötfőnyi csoport végzi, Papp Oszkár festőművész irányításával, akiktől az alábbiakat tudtuk meg: A munkálatok fő feladata a freskók rögzítése, konzerválása.

A munkamenet első fázisát ez adja. Azt már a freskók előzetes átvizsgálásakor megállapították, hogy az északi falon régebben bejavítások történtek, de inkább csak kisebb átfestések így a freskók nem rontottak. Részletesen lefényképezték a festményeket, hogy utóbb összehasonlítást lehessen tenni. Azzal kezdték, hogy a festményeket leporolták, portalanították s ott ahol a festés peregni kezdett cellulóze /tylose/ oldatával rögzítették. Ezután bonyolultabb művelet kezdődik, a vakolat rögzítése.

Ahol repedezések mutatkoztak, a vakolat kötése laza, ott azt megfurják, megszondázzák s injekciós tűvel, fecskendővel, egy saját maguk által szerkesztett eszközzel műanyag /plexol/, geraldit/ vizes oldatával fecskendezik be, majd a vakolatot rápréselik. Ha már az alapos mosás után tiszta a fal, s megszárad, védőréteget kap: egy százszázalékos plexol oldatot visznek rá szórópisztollyal.

A munkálatok javarészét tehát a freskóréteg, a vakolat rögzítése adja s csak a teljes konzerválás után következnek a festés óvatos, mértéktartó kijavítása ott, ahol nagyon lekopott, vagy ahol igen nagy hiányok mutatkoznak. Ahol nagyobb felületet kell újrafesteni, ott vékony, világos vonallal elhatárolják az eredeti freskórészt a rekonstrukciótól, hogy így a kettőt meg lehessen különböztetni - egészen közelről. Mert távolabbról /ahogyan általában a freskókat szemlélhetjük/, a kiegészítés nem különböztethető meg az eredetitől.

Az eddigi munka tehát elsősorban kémiai jellegű kezeléseken alapszik s csak kis részben festőművészeti feladat."

A munka érthetően lassan haladt. A plébános júliusban sürgeti a munkát, mert az állványok nagyon zavarják a templom rendeltetés szerű használatát.

Végre 1970 októberében elkészült a falkép restaurálás és az állványokat is eltávolították.

A templom restaurálásra szoruló faberendezési tárgyait 1970 október 12-én szállították el az OMF budapesti faszobrász műhelyébe.

Időközben műszerekkel vizsgálták a templom belső pártartalmát. Ez túl magasnak bizonyult, ami veszélyeztetette a restaurált falképeket és berendezési tárgyakat. Emiatt a restaurált tárgyak visszahelyezését elhalasztották. A. M. a Székesegyházi Egye-

temet kérte fel további vizsgálatokra és szakvélemény adásra.

A főoltár restaurálását a Képzőművészeti Kivitelező Vállalat végezte kb. 500.000 forintos költséggel.

1974 decemberében szállították vissza az alsó menzarészt és a tabernákulumot, a nagy képkeretet s néhány díszítőelemet.

1975 március 22-én teljes szépségében újra felépítették a főoltárt.

A restaurált tárgyak átadása május 4-én történt meg ünnepélyes keretek között. Erre a napra elkészült a templom új liturgikus berendezése is, a szembenisítő oltár, olvasóállvány, papi és ministráns székek.

A terveket az OMF. ajánlatára Földesi Csongor készítette a gondos kivitelezést Szabó Ferenc balatonfüredi asztalosmester végezte. A munka 35.000 Ft-ba került.

Ugyanekkorra megtörtént a harangok villamosítása is, 15.000 Ft költséggel, Varga Kálmán ajkai evangélikus lelkész tervei szerint.

Az új liturgikus tér megáldását Kádár László veszprémi püspök végezte ünnepi szentmise keretében.

Ezzel egy időben nyugvópontra jutott az évtizedes munka, amely hozzávetőleg 4 millió forintba került.

Mindent az OMF. fedezte dícséretes áldozatkészességgel.

A kétszázéves jubileumra 1979 őszén megtörtént a külső felújítás is. Az időközben megrongálódott tető kijavitása és az egész épület ujrifestése, ugyancsak az OMF jóvoltából.

Meg kell még említenünk, hogy 1975-ben kísérlet történt a templom szigetelésére. Egy keletnémet állami vállalat újszerű eljárása ez, melyet itt alkalmaztak legelőször hazánkban. A szakemberek előzőleg több helyen megvizsgálták a falak talajnedvességét, majd légkalapács segítségével a templom külső falába köröskörül, továbbá belül a vastagabb falrészeknél, pilléreknél méteres távolságban 150 cm mély furatokat készítették, ebbe kb. 8 mm átmérőjű vaspálcákat helyeztek s a nyílásokat bevakolták. Ez a beépített rácsrendszer a talaj-elektromosságban bizonyos feszültség-különbséget idéz elő s ez megátalja a talajnedvesség felszivárgását. A kísérlet eredményeségéről eltérők a vélemények, de a templom belső páratartalma javult, a falak nedvessége sem tapasztalható a korábbi mértékben.

A kerek jubileumra tehát kívül és belül a régi szépségében pompázik a templom, bár a sekrestye restaurálása még várat magára.

Kétszáz esztendő sok örömet és bánatát hozták ide az ősi falu katolikusai, hogy itt erőt és vigasztalást nyerjenek.

A református templom ujjabbkori történetéről sajnos csak röviden szólhatunk, mert bővebb levéltári anyag nem áll rendelkezésünkre.

Az eklézsia levelesládájának iratait egy feljegyzés szerint az egyházmegye történésze, Thury Etele a századfordulón feldolgozás céljából elvitte. Ez minden bizonnyal a pápai egyházmegyei levéltárban található, de annak vezetője ismételt

kérésünkre sem volt hajlandó módot adni azok tanulmányozására.

A korábbiakban szoltunk a legujabb műemléki feltárás eredményeiről. Most ideiktatjuk egy mult század elejéről való feljegyzés lényegesebb adatait.

"A veresberényi ref. szent ekklézsiának vagyon kökerítettessel körülvetetett kőből s három bolthajtásra épített temploma s annak déli oldalához ragasztott hasonló materiából épített tornya. A toronyban vagynak 3 harangok, a legnagyobb 3 mázsa és öntött betűkkel ez van a kerületén: A. 1801 Pegossen von Johann Kohl in Pesth /Öntötte Kohl János 1801 évben Pesten H.J./ Metszett betűkkel pedig: a veresberényi szent ekklézsia a maga költségén szerzette" A középső harang két mázsa. Öntött betűkkel ez van rajta: A. 1811 fusa sunt per Franciscum Millner Buda. /1811-ben öntötte Millner Ferenc Budán. H.J./ De ez a középső harang öntetett azon harangból, mely 1811-ben elhasadt, mely hasadt régi harangon öntött betűkkel ezek találtattak: Anno 1721 Johann Potere Poss. Mich in Ofen" /Helyesen: Goss Mich = öntött engem Budán H.J./ Az oldalán metszett betűkkel ezek: Nos in colo Szárberény /Helyesen: nos incolae Sz. = mi Sz. lakói H.J./ Ángyán Miklós, Szabó Gergely, Nagy Mihály, Olasz Péter, Tési István, Kenyeres György, Mórocz Gergely, sub iudice Magyar György curavimus fieri. /Magyar György bírósága idején készítettük H.J./

A legkisebb harang 77 font. Öntött betűkkel ez van rajta: Von Johann Kohl in Pest, Esztendő szám nincs rajta. De bizonyos, hogy 1806 esztendőben Alsóörsi nemes születésű s birtokos nagytisztvisletű Fábián József esperest és akkori vörösberényi prédikátor idejében öntetett.

Mikor épület a templom és torony, bizonytalan, megújított a templom először 1745-ik esztendőben, miképpen a még most is fennálló kar festett deszkái közül egyen ezt lehet olvasni: " ez a kar megépült tisztt. nemzetes Szentpéteri József uram prédikátorságában és Halászi István oskolamesterségében. Nemzetes Tamassa Pál uram munkája Olasz István Uram öregbíróóságában. Kinek is esküdtel Szabó István, Kenyeres György, Móri János, Magyar István, Sziládi István, Hercegh Mihály, Herceg István, Tési István, Szentpéteri János, Hercegh Ferenc, Kis Biró Olasz János, Esküdt Biró Mihály, Anno 1745. die 9. Juli.

Második megépítése a templomnak lett 1789-dik esztendőben, amint mind a templom kerítése déli ajtaja, mind a templom belső ajtaja felett lévő ezen írás: Renovatum Anno 1789 die 9. September. Mint pedig a régebbi matricula ez ekkor ebben először megkereszteltettnék beírása bizonyította: "ekkor vétetett boltághajtásra a templom, mely azelőtt festett deszkázatra volt, ekkor vétettek le s verettek szegékké a torony tetejében és a templom tetejének végein ember emlékeztető fogva fennállott vaskeresztek s a templom kerítése megújított."

A veresberényi ref. ekklézsia paróchiája áll a prédikátor lakására rendelt épületből, mely egy tanulóbolt szoba, 1

lakóház, konyha, cselédház és ez alatt lévő boltpince. Ezen udvar közepén van kamra, fűlszer, ólak, istálló és egy kis pajta egyfolytában. Ehhez tartozó javak: egy 22 kilós hombár, egy rozszant kád, egy fejer 2 fiókra készült asztal, 1 fekete nyoszolya, két fekete fogas, 1 fazéktartó deszka, 1 vizes sajtár tartó pad. Kertjei: A ház háta megett gyümölcsös, az istálló megett veteményes, e mellett délről legottan szűrűs és a helység mellett napnyugaton azon káposztáskert a folyó mentében, melynek északi szomszédja Buzás Pál, napkeleti a folyó árka, délről Tászlér Antal, napnyugatról Fingerlőth és Mészáros István kertjei. Van még a prédikatori udvarban sertvéseknek való hidas ól és a padlásra való járásra alkalmaztatott lajterja. A parókiális ház a rektor kamarájától fogva a prédikatori házhoz tartozó pajtáig kövel, egyebütt pedig még eddig rövissel van bekerítve.

Az oskolai tanító lakása áll ekképpen: kamara, szoba, konyha, classis /osztály = tanterem H.J./ Ehhez van ragasztva egy istálló, e mellett egy kis ól és hidas. A kamrában van egy 8 akós forma eleségtartó rozszant hordó, szobában két padok az asztal mellett, egy rossz nyoszolya, két fogas. A konyhában egy szál fazekakat és egy darab sajtárokat tartó deszka. Kertjei: Egyik veteményes a háznál, a másik káposztás a Márkóban, ennek felső szomszédja Bitó József, alsó pedig Nemes Barcza József kertjei.

Az urasztalához való javak.

1. Egy arannyal futtatott nagyobb rézpohár, melyet a szent ekklézsia tagjai Váry Szabó Sámuel prédikátor és Herczegh György kurátor idejében a reformáció ünnepén ajánlott pénzből 80 forintokon készítettettek ... Ezen nagyobb pohár talpán ezen metszett betűk látszanak: V.B.C. V. B.E. 1817 a reformációért való háládatosságból.
2. Egy kisebb arannyal futtatott régi ezüst pohár, melynek talpán V.B.E. látszik. /Vörös Berényi Ekklézsia H.J./
3. Egy kisdad aranyozott ezüst tányér V.B.E. metszett betűkkel.
4. Egy törött orru 4 ittzés forma cinkánna
5. Hasonló, de kisebb cinkánna
6. A szent kenyér kivitelére szolgáló czintányér
7. A szent asztalra való kenyérmetszésre szolgáló kés.
8. Egy 5 ittzés forma zöld korsó, kurátor Ángyán József idejében készítettett, 1814-ben melyen ezen írás látszik " A veresberényi reformata szent ekklézsia számára készítetttem Veszprémben 30.dik novenberben

9. Kisebb 3 ittzés forma zöldkorsó, mely 1756-ban készült
10. Egy fejer kéktarka harmadfél ittzés győri korsó, melynek az alja ónban van foglalva
11. Egy hasznavehetetlen kék felszedésű fehér abrosz
12. 3 sávolyos abroszok
13. Az Ur asztalát leteritő bamás virágu selyem keszkenő
Biró Istvánné sz. Fodor Sára ajándékozta 1808-ban e szent
végre
14. Ibolyaszínű, kék és veresszínű aranyos nyomtatott virá-
gu keszkenő, vette ör. Ángyán István kovács 1800-ban
15. Rózsaszínű sárgavirágu és a négy szegletin rojtos selyem
keszkenő Tóth Istvánné Tálás Katalin adta
16. Sokféle színű szita himű kotzkás első selyem keszkenő
vette ör. Kun Anna
17. Lángszínű felső selyemkeszkenő
18. Fakó színű régi 3 selyem keszkenő
19. Czinezett keresztelő réztál és ahhoz való kánna
20. Ezen edényekhez tartozó két selyem keszkenők
21. Leveleket tartó, ezelőtt a kurátornál, most pedig a pré-
dikátori házban álló fekete láda és
22. ehhez hasonló fekete láda, melyben az ekklézsiának fent
előszámlált ládabeli kincsei a prédikátori háznál tartat-
nak.
23. Az ekklézsiának zöld és fekete színű két perselyei
24. Koporsóra való fekete szőnyeg, vette Herczeg György és
felesége Horváth Anna
25. A pulpituson vagyon az oskolarektor számára egy régi
énekeskönyv, melyet 1805-ben vörösberényi születési,
most pápai prédikátor s generalis notarius főtiszteletű
Tóth Ferencz ur ajándékozott.
26. Az ekklézsia számadó könyve, mely áll a prédikátor gond-
viselése alatt, ezekhez számláltatnak.
27. Az ekklézsia hordai, melyek közül az első 7 akó 1 fertály,
második 6 akó 2 fertály, harmadik 6 akó 1 fertály, negye-
dik 4 akó 1 fertály, ötödik 2 akó és 1 csöbör

A Veresberényi Ref. Sz. Ekklézsia Prédikátorának esztendőnként való fizetése

1. Késpénz	30 Ft
2. Kétszeres buza	30 kila
3. Faggyu	30 font
4. Ölfa	12 öl
5 1 mázsa só	
6. 1 mázsa hus	
7. 1 font bors	
8. Keresztelésért stóla	30 kr
9. Halotti prédikációért	2 Ft
10. Házasulandók öszveesketéséért helybeliektől 2 Ft, vidékiektől	3 Ft
11. Két holdból álló ekklézsiai szőlőnek minden gyümölcse a prédikátoré, minden munkáját pedig az ekklézsia tartozik megtenni
12. Egy egész szesszió szántóföld hozzátartozó kaszálló rétekkel együtt. A szántóföldnek felét egyik, felét másik esztendőben használhatván a prédikátor, de azonban az egész szesszió földeknek, valamint a réteknek is minden munkája a terméseknek betakarítása és behordása egészen az ekklézsia tagjait illeti". /196./

Harangok

Amint láttuk, 1761-ben a kis katolikus kápolnában még csak 2 harang van. 1773-ban azonban már 4. Bizonyára a két újabb már az új templom számára készült. 1846-ban azonban újra csak kettőt jelez az egyházlátogatási jegyzőkönyv, de a másik kettőt is megemlíti, melyek már mintegy 35 év óta repedten hevernek a plébánián. Amint a Historia Domus megjegyzi, 1873-ban szintén két harang volt, a nagyobb, mintegy 320-350 fontosat Slik János veszprémi harangöntő készítette 1847-ben. A kisebb 130 fontot nyomott. Ez a kisebbik 1875 februárjában megrepedt s helyette 1876-ban egy 230 és egy 58 fontos készült Veszprémben. Került e kettő a repedtnek beszámításán kívül 199 Ft 50 kr-ba. 1881 október 30-án a nagyobb harang repedt el s helyette sok vesződés után végre 1882-ben Seltenhofer Frigyes soproni harangöntő újat készített 207 kilogramm súlyú. A levonással kerül 267 Ft 83 kr-ba. Így van most 1888-ban három harang a toronyban. Irja Bellaágh.

1916-ban háborús célokra elvitték a legnagyobbat és a legkisebbet. 1925-ben a kegyur és a hivek adományaiból szereztek a mai napig meglévő 200 kg-os nagy harangot. Felirata: Loyolai Sz. Ignác tiszteletére a Magyar Kir. Tanulmányi Alap Urod. Kegyuraságának és a Vörösberenyi Róm. Kat. Plébánia Híveinek Adományaiból 1925. szeptémben. A másik oldalon: 5407. Ecclesia Harangművek öntött engem. FW. Rincker által Budapesten."

Az első világháborúban megmaradt 127 kg-os harangot 1944-ben vitték el hadi célokra. Helyette 1949-ben az Olvasókör készítettett egy 75 kg-os új harangot. Felirata: "Sz. József tiszteletére ajándékozta a vörösberenyi Olvasókör 1949. Öntötte Szlezák Rafael Rákospalotán."

Orgona

Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek nem szólnak az orgonáról, sőt Bellaágh plébános mindenre kiterjedő feljegyzéseiben sem említi az orgonát, csupán a plébánia átvételekor készült leltárban szerepel. Csak a későbbi írásokból derül ki, hogy "szíjjal húzható tört orgona" volt - tehát minden bizonnyal a XVIII. században készült. Játsszóasztala hátul volt s a kórus kicsiny méretét figyelembe véve valószínűleg egyszerű kis orgona lehetett, mint amilyet a felsőörsi templomban ma is láthatunk.

1926-ban a régi orgona helyett Kemenes János szombathelyi orgonaépítőtől a hivek adományából egy kevésbé használt nyolc változatú Peppert féle orgonát szereztek be 36 millió koronáért. Az orgona megszerzése Csonka Ferenc kántortanító érdeme.

Az idők folyamán ez is elavult.

1973-ban Dr. Szigeti Kilián bencés főiskolai tanár terve alapján a régi orgona felhasználható sípjainak és egyéb alkatrészeinek beépítésével új orgona készült, a Fővárosi Művészeti Kézműves Vállalat Orgonaüzemében.

Az elektromos fújtatóval felszerelt egy manuális hangszeren öt manuál és két pedál sipsor van.

Kivitelezése 160.000 Ft-ba került.

Temető

A régi temető a falu északnyugati szélén a Sátorhegy lábánál volt.

Az 1779-es Visita megjegyzi, hogy jól be van kerítve és így az állatok nem tudnak behatolni.

A mostani temetőt a Szentkereszti dűlőben minden bizonnyal a tagosítás idején létesítették.

Bellaágh azt írja a *Historia Domusban*, hogy Skernyók József plébános már ide temették. Ugyanő a halotti anyakönyvben 1875 április 28-án azt jegyzi be: "Az új temetőben ez az első halott."

Kökeresztjét 1876-ban állították a hivek.

Keresztek és szobrok

Az 1846-os egyházlátogatási jegyzőkönyv említést tesz egy szoborról, melyet tévesen Keresztelő Sz. János szobrának nevez, holott valójában Nepomuki Sz. Jánost ábrázolja. Hajdan a templomtól Almádi felé vezető út hídjánál állt. A háború idején egy katonai jármű ledöntötte a szobor megromlódott.

1948-ban a hivek új talapzatot készítettek számára. A legújabb utcarendezés során a talapzatát elbontották a szobor jelenleg ideiglenesen magánterületen áll.

A régi leltárak több fakeresztet jeleznek a község határának különböző pontjain, melyek többsége ma már nincs meg. Egyiket, másikat később kökeresztrel pótolták. Így a Pinóczi kereszt, melyet 1817-ben állítottatott szőlője végébe Girisics Márton. Az un. Almádi keresztjét Kis József magyar varga készítette 1835-ben.

Öreg Szent János 1840-ben ugyancsak szőlője végébe állítottatott egy keresztjét. A Sátorhegyi keresztet Smid Mihály 1844-ben alapította. Az un. Ehart keresztet Ehart Ferenc

készítették 1866-ban. Cseberei keresztnek is nevezték a dülő neve után, s a mai Tobruk nevű fűzfői lakótelepnél az országut mellett áll.

Az első világháború hősi halottainak emlékkeresztjét 1923-ban állították fel a katolikus templom előtt.

Ezt a keresztet 1979-ben a műút korszerűsítése során áthelyezték a második világháború katonáinak temetőjébe. Felirata: "Az 1914-18. világháborúban elesett hőseinek emlékére emeltette a római kat. ifjuság és a jószívű adakozók."

A keresztet Toscani Kázmér helybéli kőfaragó készítette.

Az egyházi vagyon

Vörösbereány lelképásztorainak megélhetését részben a javadalmi föld, részben a hívek hozzájárulása, részben pedig az urodalom, mint kegyur biztosította.

A református lelkész javadalmi földje még abból az időből származik, amikor még csak katolikus plébános volt a faluban. Amint láttuk, az 1761. évi egyházlátogatás jegyzőkönyve felsorolja a református lelkész javadalmi földjeit és lerögzíti, hogy ezt a földesur a katolikus plébános fenntartására adta. Ugyanez a jegyzőkönyv tartalmazza a lelkész egyéb járandóságait és stóla-jövedelmét is. A fentebb már idézett 1800-1820 körüli összeírás ugyancsak közli a lelkész teljes javadalmát.

A katolikus plébánosról kezdetben az urodalom gondoskodott. Amíg a jezsuita rend misszionáriusai működtek itt, természetesen a rendi birtok jövedelméből éltek. A rend eltörlése után ugyancsak az urodalom birtosította a plébános megélhetésének jelentősebb részét.

Bellaágh József plébános a Historia Domusban gondosan és pontosan feljegyezte ennek változó módzatait.

Az első plébánosnak, Hatos Istvánnak a tanulmányi alapból 400 forint fizetése volt. A második, Horváth Ádám azonban már azt jegyezte fel, hogy csak 300 forint congruával /fizetékieskiegészítés H.J./ neveztetett ki plébánosnak. A harmadik, Horváth József Alajos kieszközölte, hogy az urodalom a 300 forint évi congruának egy harmadáért termény deputátumot /járandóságot H.J./ adott.

Skernyók József 1823-ban termény deputátum többletért folyamodott s nyert 6 öl fát, és 6 akó ó bort, de ezekért 24 Ft levonatott a készpénzből s így egy korábbi levonást is beleszámítva maradt a congrua 169 Ft 44 kr. mely összeg új pénz, vagyis osztrák értékben kitesz 178 Ft 22 kr.

Saára József az urodalomtól a tagosítás alkalmával kapott egy egész telek külső földbirtokot, de ezért a készpénzből levonatott 26 Ft 25 kr. o.é. tehát az egész készpénzbeli járandóság maradt végre 151 Ft 97 kr. /197/

A tagosításkor azonban nem volt könnyű az urodalomtól a lelkész javadalmára egy egész telket kieszközölni. Eleinte mereven elzárkóztak ettől. Csak Saára plébános kitartó könyörgése és fáradozása hozta meg végre az eredményt.

Ezért jegyzi meg egy elutasító végzés hátoldalán a következőket:

"Utódaumnak éber figyelmébe ajánlom ezen helytartósági intézkedést, melyben mereven megtagadtatik a plébánosnak a tagosítás alkalmávali földbirtok, mert ily merev negatio ellenében - még püspöki közreműködést sem kérve - mégis kivíttam a 44 hold birtokot, mert azelőtt semmi földje nem volt a koldus plébániának. 1863 Saára József plébános Veres Berény" /198./

Az 1869 évi javadalmi összeírás szerint a plébánosnak az alábbi javadalmi földjei vannak:

Kert		1514 négyszögöl
Szántó	27 kh.	85 "
Legelő	3 kh.	1200 "
Szőlő		896 "

Összesen: 32 kh 495 négyszögöl

Ez évi 324 Aranykorona jövődelmet jelentett. A hivektől pár-bérjárandóság nincs. Hasznot hajtó jogok és szolgáltatások évi jövődelme 90 Ak. Misesalapítványok 340 Ak. Stóladíj 26 Ak. Kegyuri szolgáltatás 1512 Ak.

A plébános összes évi jövődelme tehát 2299 Ak. volt

A kiadás adókra 107 Ak. Nyugdíjjárulék 38 Ak.

Összesen 145 Ak. A tiszta jövődelem ezek szerint 2147 Ak. volt.

1927-ben újra rendezték a javadalmi ügyeket s ekkor a vörösberényi plébános tiszta jövődelme 2317 Pengőt tett ki. Ami akkor 141 Pengővel több volt, mint a megállapított létminimum.

A kegyuri járandóságok területén egy külön probléma merült fel az 1870-80-as években. Az 1846. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint a vörösberényi róm. kat. kegyuri személyzetnek, ugymint plebános, kántor, iskola, tűzfáját az urodalom évenként megvágatta, behordatta, de ezen kedvezményért a hiveknek száz gyalognapszámot kellett szolgáltatniok. Azonban 1870. évtől ezen gyakorlat megváltozott és a fát az urodalom megvágatta ugyan, de azt majd a plébános a lakosságra kivetett pénzen, majd az urodalom a saját költségén hordatta be. Minthogy pedig az ügy rendezetlenül maradt s a hivek a száz gyalog napszámot nem szolgálták le, 1877-ben a közalapítványi ügyigazgatóság a hitközséget bepörölte, s az 1874, 75, 76. évekre járó hátralékos tartozást - 50 krajcárt számítva egy napra - a lakosokon bírói végrehajtással behajtatta. Ezután az urodalom a fát öt éven át folyvást megvágatta és behordatta és sem napszámot, sem váltásigot nem követelt többé. Azonban 1881-ben a királyi közalapítványi ügyigazgatóság a hitközséget az öt évi - 250 Ft - hátralékért ismét bepörölte. Hogy a folytonos zaklatás és pörlekedés végeképpen megszünjék és az ügy határozottan elintéztessék, a plébános, a hivek kérésére a következő egyezséget kötötte: A vörösberényi róm. kat. hivek az ottani urodalom részére évenként kötelezett száz gyalog napszámot egyszer s mindenkorra egyezer Ft-ért megváltják s ezen összeget az urodalom által elkészítendő törlesztési és fizetési tervezet szerint pontosan meg fogják fizetni.

A hivek lefizettek 400 Ft-ot, az urodalom pedig nobilis gesztussal elengedte a többi váltásösszeget a felgyülemlett kamatokkal és perköltségekkel együtt. Ennek öröme Bellaágh József plébános a 13 esztendeig húzódó ügy lezárásaként az

egyezség szövegét kinyomatta és minden érdekelt családnak kiosztotta. /199./

A fent ismertetett javadalom biztosította a vörösherenyi plébánosok szerény megélhetését egy századon át. Ezeket a javadalmi földeket 1950-ben államosították. Mindössze 1175 négyszögöl szántó, 161 négyszögöl kert és 1016 négyszögöl rét maradt a plébánia tulajdonában. /200./

A plébánia épülete

A jezsuita rend eltörlése után Hatos István exjezsuita lett az első plébános. Ő még a "kastélyban" lakott, mert a plébánosnak külön háza nem volt. De rövidesen sor került önálló plébánia épület létesítésére is. Buffleur Gáspár 1774 szeptember 13-án érdeklődik a Kamaránál, hogy folytassa-e a plébánia építését. /201./ Ugy látszik azonban, hogy a dolog lassan ment, mert Hatos Istvánnak az épület ügyében felterjesztett kérelmét az egyházhatóság csak 1796 májusában küldi tovább a Helytartótanácsához. /202./

Először minden bizonnyal csak egy egészen egyszerű házacska szolgált a plébános lakásul, de 1822-ben már magasabbra emeltek és felújították. Ennek ellenére 1844-ben olyan állapotban volt, hogy az új plébános, Beke Kristóf azt írta a kereszteltek anyakönyvébe: "harae et non arae servitore et minsitro indigna erat" - a kanászhoz is méltatlan, nem hogy az oltár szolgáljához.

Püspöke azzal vigasztalta, hogy a kegyur bizonyára meg fogja javíttatni a házat, de ennek előfeltétele az, hogy a hívek vállallják az Egyházlátogatási Jegyzőkönyvben kötelezően előírt szekeres és kézi napszámot, amit eddig nem voltak hajlandók megtenni és ezért késett a renoválás.

Beke megjegyzi: "Mivel a szélvész egészen lekapta a ház földelét, jelesül az ebédlő szoba fölött, úgy, hogy tócsával állott meg benne az eső és mégse tett semmit az urodalom, gr. Zichy Domonkos akkori püspök beleegyezésével becsuktam a templomot, itt hagytam a plébániát és csak ekkor foltoztatta be az urodalom az említett lyukat, az egész háznak pedig roskadozó állapotáról se most, se utóbb nem tett semmit, hanem midőn haszonbérbe adatott az urodalom, Fiáth Ferenc ur szánta meg sorsunkat és földette egészen ujra a plébániaházat, az iskolaépületet és megtette a szükséges javításokat. /203./

1866-ban újabb javítást eszközöltek 4233 Ft 70 kr. költséggel. E magas összeg jelentősebb átalakításra, vagy bővítésre utal, de sajnos erről nem tudósít a feljegyzés.

1874-ben az addigi tornácot, nyitott folyosót zárt folyosóvá alakították át, 60 Ft költséggel.

Ugyanazon évben a két szobába a vaskályhák helyett cserép-kályhák kerültek.

1879-ben ismét javították a cserép és nádtető és új kutház épült. /204./

Több mint száz éven át szolgált ez az épület a plébánosok lakóházaul, ismételten és ismételten javítgatva, modernizálva, villannyal, vízvezetékekkel ellátva, míg 1977-ben a szerencsés körülmények között megmaradt ingatlanok eladása után módjában állt az egyházközségnek egy minden igényt kielégítő modern lakóházat építtetni a plébános számára. Az új épület padlás-terében egy 80 négyzetméteres nagyterem is elhelyezést nyert az egyházközségi rendezvények számára.

A terveket Török Ferenc műegyetemi docens készítette Horváth József plébános alaprajzi elgondolása szerint. A kivitelezést Tarsó Gábor helybeli építőmester vállalta körülbelül másfél millió forintos költséggel.

A község lelkipásztorai

Láttuk az előbbieknél, hogy falunk plébánosának nevét az 1333-34-es pápai tizedjegyzékben örökítették meg először. De feltétlenül voltak lelkipásztorok már a szentistváni idők óta az apácák birtokain.

Nevüket azonban sehol sem találjuk feljegyezve.

A XIV. századi Zeuke-Szőke, az 1500-as évek János papjának neve is csak véletlenül maradt a késői századokra.

Azt sem tudjuk, hogy kik voltak Vörösberény református hitre térte lakóinak első lelkipásztorai. A legkorábbi megbízható adat 1618-ból maradt reánk, amint ezt már fentebb láttuk. Utaltunk már arra, hogy a református egyházmegye pápai levéltárában nem volt módunk kutatni s így csak hiányos adatokkal rendelkezünk.

A helyi feljegyzések szerint, melyeket az 1800-as évek elején állítottak össze az anyakönyvek alapján, Vörösberényben a következő református lelkipásztorok működtek:

1. Hollósi Mihály 1735-ig
2. Göböl Gáspár 1747-ig
3. Gonda János 1750-ig
4. Bertha Sándor 1752-ig
5. Szőke János 1758-ig
6. Biró László 1771-ig
7. Szent Gáli Nagy István 1784-ig Ez itt meghalt, fekszik a régi temetőben
8. Fábián József Senior vagy esperes 1793-ig
9. Oláh Mihály 1808-ig
10. Váry Szabó Sámuel 1816-ig Jött Felsőörsről Vitetett Monoszlóra
11. Hetesy István 1883-ban hozattatott Arátsról
12. Cseh Sándor 1840-ben hozattatott Papkeszi prédikátorságból
13. 1844-ik év április 16-án rendelődven ide Adminisztrátornak Balogh Illés ur és csak egy esztendeig élhetett itt.
14. 1845 Mártz. hó 12-én hozatott ide valóságos prédikátornak elment Solyba 1850.évben.
15. 1850. év Gergely napján hozatott Balogh Illés B. Udvariból s itt halt meg 1863. év Junius 8-án. Utánna hozatott
16. Csonka Károly helyettes lelkészül.
17. 1864-ik évi junius 12-én meghívás s egyházmegyei megerősítés után jöttem át én Pap Gábor Literről.
18. Laposa Dániel 1867. Mártzius hó 18-án jött Sz. Antalrai egyházból a gyülekezet közmegegyezéséből folyó megváltás útján. Meghalt 1885. Dec. Leontina nevű leánya Völlain Ferenc helybeli gazdálkodóhoz ment férjhez és leszámazottjai ma is élnek falunkban.
19. Szép Lajos Veszprémből rendeltetett 1886 Március 1-én helyettes lelkészül. Innét elrendeltetett szinte h. lelkészi minőségben Inotára 1888. január 1-én.

20. Csonka Ferencz, öt pályázó közül egyhangulag történt megválasztása után jött Arácsról 1888 január 31-én
Meghalt 1932. ápr. 17-én.
21. Koszorus László 1930. okt. 7-én helyettes lelkészül Szentkirályszabadjáról jött. Innét Veszprémbe, majd Enyingre rendeltetett a választási időre, közben 1932 ápr. 19-én Mezőörsre és 1932. máj. 10-én pedig Vörösberény szülőfalum választott meg meghívás útján, melyet el is fogadtam, mint helyettes lelkész 1932. júl. 9-én 1934. jan. 1-től pedig mint rendes lelkipásztor mert elődöm özvegye élvezte még a javadalmat 1933. dec. 31-ig.
22. Domján Aladár 1958. nov. 23-án foglaltam el a lelkipásztori tisztséget Koszorus László lelkipásztorral megcserélvén addigi adorjánházai lelkészi állásomat. /Meghalt 1966. jun. 6./
23. Kurucz György. Született Budapesten 1931-ben. Teológiai tanulmányait Pápán és Budapesten végezte. Először Levélen volt lelkész, majd 1967. július 1-től Vörösberényben.

Közülük kiemelkedik Fábián József. Született 1762-ben Alsóörsön, meghalt 1925-ben Tótvázsonyban. Atyja volt Fábián Gábor írónak. Sokat foglalkozott természettudományokkal, irt természetrajzot is gyermekek számára, mely 1799-ben jelent meg Veszprémbe e címen: Természeti história gyermekeknek. Ugyancsak irt egy másik természetrajzot a nép számára, megjelent 1803-ban Veszprémbe: "Természeti tudomány köznépek." A természettudományos vizsgálat fordította figyelmét a szőlőművelésről és bortermelésről irt külföldi munkákra, lefordította Chaptal híres francia kémikus munkáját: "A boroknak természetéről", nemkülönben egy más kétkötetes francia munkát: "Vizsgálódó és oktató értekezés a szőlő műveléséről". Ez 1813-ban jelent meg ugyancsak Veszprémbe. 1905-ben ugyanott a Prédikatori Tárház folyóiratot szerkesztette. /205./

Katolikus misszionáriusok és plébánosok.

A jezsuiták vörösberényi missziós működéséről már szoltunk. Láttuk, hogy 1700-ban Újvendéghy János volt rövid ideig a katolikus plébános, majd Pais András látta el 1702-től a hívek lelki gondozását míg a kurucok elől el nem menekült. Mindkető az esztergomi főegyházmegye kötelékébe tartozott, Pais azonban Vörösberény után Keszthelyen lett plébános, tehát átlépett a veszprémi egyházmegye szolgálatába.

1749-ben szervezték meg újra a rendszeres lelkipásztorkodást. Azóta vezették a mindmáig fennmaradt anyakönyvet. Ennek első lapján ez a bejegyzés található: "A vörösberényi róm. kat. egyház anyakönyvét 1749-től 1773-ig a jezsuiták vezették éber gondossággal, ezután 1782. márc. 1-gi Hatos István az eltörölt Jézus Társasága misszionáriusa, majd azóta Horváth Ádám az első világi pap."

A következő lapon pedig ezt olvassuk: "Tisztelendő P. Csepela József a következőket keresztelte 1749-től"

Majd a 4. lapon a feljegyzést találjuk: "Azokat a gyermekeket, akiknek neve itt nem található a misszionáriusok keresztelték - és nevüket hátrább találod."

Mindezekhez hozzátéve, amit Csepela Józsefről már korábban elmondtunk, világosan kitűnik, hogy ő nem volt jezsuita, hanem az esztergomi főegyházmegye papjaként került ide, majd a jezsuita misszió megerősödésével elvonult a márai remetességbe, de egy bizonyos joghatósággal továbbra is rendelkezett a jezsuita misszionáriusok felett és még 1762-ben is végzett plébánosi funkciókat, keresztelt, esketett, amint az anyakönyvekből kitűnik.

1744-től 1764-ig a következő jezsuita misszionáriusok nevei szerepelnek az anyakönyvekben:

1754. P. Piringer Andras

1755. P. Saitli Mór

1756. P. Miller János

P. Lócsey Márton

1758. P. Litkey Ferdinánd

P. Hübner Mihály

1759. P. Csima Antal

P. Karácsonyi Ignác

1760. P. Böjthi Antal

P. Paar József

1761. P. Horváth Ádám Administ. Major és Kormányzó

P. Fábián Mihály

1762. P. Majthényi Gábor

1764-től Hatos István volt Vörösberény lelkipásztora.

Az 1767 évi jezsuita névtár szerint 1723. nov. 22-én született Cellben. Sopronban lépett be a rendbe. Trencsénben tett fogadalmat. Nagyszombatban végezte filozófiai és teológiai tanulmányait. Jól beszélt magyarul, a magyaroknál jobban németül és

közepesen szláv nyelven.

Tanított Győrben, Sopronban, Ungváron, Kőszegen és Budán.

/ 206. /

A rend eltörlése után a veszprémi egyházmegye kötelékében működött tovább. A Historia Domus feljegyzése szerint miután itt 24 és fél évet töltött, 1798-dik évben hihetőleg öregségi tehetetlensége miatt - mert akkor már 76 éves aggyastyán volt - a plébániáról lemondott, de hogy hol halt meg, afelől nincs adat, sőt ami különös a Halottak Anyakönyvében nincs bejegyzés sem Hatosnak, sem Buffleurnak, sem egy vagy más jezsuitának a neve sem. / 207. /

Tudjuk, hogy Hatos Veszprémbe a nyugdíjas papok intézetébe került vissza. 1801-ben még ott találjuk, az egyházmegyei névtár szerint, de 1803-ban már nem él.

Hatos István idejében 1766-ban került Vörösberénybe Buffleur Gáspár is, mint jószágkományszó.

Munkásságáról, főleg a templomépítéssel kapcsolatban, már szólnunk. Rögzítsük ide életrajzi adatait is.

"Hungarus Szeredinensis", mondja róla az 1767. évi jezsuita évkönyv. Tehát franciás hangzású neve ellenére is magyarnak mondja és a Vág melletti Szereden született 1721. június 14-én Nagyszombatban lépett a noviciátusba, Trencsénben tett fogadalmat 1737. október 19-én. A filozófiát Bécsben végezte, a teológiát Nagyszombatban. Jól beszél magyarul. Németül és szlávul a közepesenél jobban. Tanított a pozsonyi, kőszegi, esztergomi iskolákban 1-1 évig. Hítszónok volt Rozsnyón és Pécsen. 1758-ban ugyancsak hítszónok és táborigazgató Székesfehérvárott. Nagyjelentőségű vörösberényi működése után Veszprémbe vonult nyugalomba és meghalt 1787 szeptember 1-én.

Végrendeletét a veszprémi püspöki levéltárban őrzik.

Hagyatéka készpénzben 2834.38 Ft, adólevelekben 3461.24 Ft volt. E jelentékeny összegnek felét a volt jezsuitákra hagyta, a másik felét egyenlő arányban a veszprémi ferencesekre, és piaristákra, továbbá a bodajki kapucinusokra. Egyik asztalát és latin könyveit a rátóti plébániának juttatta. A vámosi templom bővítésére 200 Ft-ot hagyományozott..

Feltűnő, hogy ilyen széleskörű jótékonykodás során sem emlékezett meg élete legnagyobb és legmaradandóbb alkotásáról, a vörösberényi templomról. Lehetséges, hogy az utolsó években valami ellentét támadhatott közte és a falu népe között. Egykori berényi társaira, Hatos Istvánra és Csima Antalra 200-200 Ft-ot hagyott.

A második plébánosról, Horváth Ádámról nem sokat tudunk. A Historia Domus ezt írja: "Honnét jött Vörösberénybe, nincs megírva. Hová lett Horváth, itt halt-e meg, vagy más plébániára ment, bizonytalan." / 208. /

Ezen kívül annyit tudunk róla, hogy előzőleg 1795-ben Dégen volt plébános. Innen pedig Monostorapátiba ment át. 1810-ben még ott szerepel, de 1811. évi névtárban már nem találjuk nevét.

Vörösberényi utóda Horváth József Alajos lett, 1809 március 24-től 1821 márciusáig. Róla Bellaágh plébános ezt írja a Historia Domusba: "A szerencsétlen francia háboru idején Rosos Pál püspök tanácsára 1809 május 4-én Károly főherceg hadseregének tábori kórházában vállalt szolgálatot s 1810 március 24-ig különböző kórházakban működött, majd ismét viszatért Vörösberénybe. Hová távozott, vagy mi lett belőle, nem tudhatni, mert egy betűt sem jegyzett fel, sem ő, sem utóda. / 209. /

A fentieket kiegészítve, Horváth József Alajosról annyit sikerült kihámozni az egyházmegyei névtárakból, hogy 1801-1803-között Tapolcán volt káplán. 1822-ben Pápára vonult nyugalmába. 1824-től 1831-ig Csóton működött kiegészítőként. 1833-ban már nem szerepel a névtárban.

Skernyók József 1821 márciusától 1834 április 2-ig, 1815-től 1934-ig Felsőörsön volt káplán. Innen jött plébánosnak Vörösberénybe. "s midőn 1844-ben meghülés következtében torka megdagadt, hihetőleg torokgyíkot kapott s a borbély az orvosnak jelenlétében és szigorú parancsára kívülről a daganatba oly mélyen belevágott, hogy amit azután többé előállítani nem lehetett, minden vére kifolyt, meghalt Ápr. 2-án, 43 éves - tehát virágzó férfi korában és eltemetett hivei közé, itt nyugszik a temetőben. " / 210. / Sajnos sírját nem ismerjük.

Farkas Mihály 1834 Április 24-től 1844 szeptember végéig. Nevével először 1814-ben találkozunk az egyházmegyei évkönyvbe, amikor nagyrécsai plébános.

Előtte 1811-ben marcali káplán volt, majd Halimbán és Csabrendeken káplánkodott és 1821-ben Gyömörön plébános. Innen jött falunkba, ahol tíz és fél évig működött. Innen Zalaközpányba ment, majd nyugdíjasként Veszprémben halt meg 1862-ben 77 éves korában. / 211. /

Utóda az egyházmegye történetírója Beke Kristóf lett. 1785-ben született a Vas megyei Toronyban. Veszprémben és Pesten tanulta a teológiát. 1811-től 1814-ig Veszprémben káplánkodott, 1815-ben Fok /Siófok/ plébánosa. Innen 1825-ben Pere-martonba ment plébánosnak, majd 1829-ben a veszprémi Davidikum fiuinternátus igazgatója lett. 1837-ben az akkor szervezett Kopácsy féle tanítóképzőnek volt tanára s egyben táblabíró. 1840-41-ben mint táblabíró Pesten élt. Az is lehet, hogy ekkor gyűjtötte a levéltári adatokat a veszprémi püspökök életrajzához.

1842-ben újra a tanítóképző tanára, majd 1844 október 7-től vörösberényi plébános. /212./

Láttuk az előbbieken, hogy az elhagyatott plébániaépület miatt a püspök beleegyezésével bezárta a templomot és itthagyta a plébániát. Csak a legszükségesebb javítások elvégzése után tért vissza s itt összesen 12 évet és 3 hónapot töltött.

Bellaágh ezt írja róla a Historia Domusban:

" Tudományos és szelleműs férfiú volt. Kisebb nyomtatásban megjelent munkáin kívül megemlítem Imakönyvét, melyet "Telki Mennyei Manna" cím alatt adott ki.

1856-dik év végével, mint erőben csaknem végképpen kimerült, de érdemekben gazdag öreg munkása az Ur szőlőjének, a plébániát resignálta, Veszprémbe költözött s ott egy magán családnál elvonultan néhány év múlva t.i. 1862. Nov. 2-án meghalt és mivel akkor halt meg elődje Farkas Mihály is, a két volt vörösbereányi plébánosnak földi maradványait együtt vitték ki a temetőbe. / 213. /

Ismételten említettük a veszprémi püspökről írt alapos munkáját, amely sajnos még mindig kéziratban fekszik a püspöki könyvtárban. Báró Hornig Károly bíboros-püspök hozzáfogott a kiadás előkészítéséhez, de megvalósulásig nem jutott el. Nagy harca volt az 1850-es években a németesítő törekvések miatt, amint azt majd az alábbiakban látni fogjuk.

Utóda Saára József lett, 1857 január 1-től 1872 december végéig, tizenhat éven át.

1820-ban született.

1847-ben szentelték pappá. Halimbán és Devecserben káplánkodott, majd falunk plébánosa lett. Innen Igalba távozott.

Bellaágh így jellemzi: "Mint a rozszant plébániához kijavittatásának eszközlője, a templomi és plébániai szölők örök váltóságának törlesztője s a kifagyott tőkék helyett a szölők területének újra beültetője s a tagosítás alkalmával a plébánia részére egy egész külteleknek nagyszerű szerzője, maga után itt hagyta dicséretes vívmányainak áldásos emlékét. / 214. /

A plébánia nyolcadik lelkipásztora Bellaágh József lett 1873 január 1-én. Mint a Historia Domus rendkívül körültekintő és gondos kezdeményezője, magáról a következőket írja: " Az 1887-dik évi Schematismusban az áldozási-személyzeti Névtár VIII. lapján ezek olvashatók: /magyarra fordítva H.J.,'

1812 szeptember 25-én született Szeghvárcn Csongrád megyében. Pappá szentelték 1837 július 23-án. Káplánként működött Kéthelyen. 4 évig, Keszthelyen 3 évig 1844-től a nagykanizsai tanítóképző tanára és hitoktató. 1850 novemberől adminisztrátor Gyömrőn, 1855 január 1-től plébános Igalban, 1865 óta kerületi esperes. Aranymisés. / 215. /

1891 augusztus 18-án hunyt el és a vörösbereányi temetőben, hivei között nyugszik. Ővé az első ismert papi sir. Példás gondossággal jegyzett fel minden fontos dolgot a Historia Domusban. A plébániakönyvtár leltárát, a témakör szerint csoportosított irattár jegyzékét, a plébánia rövid történetét, az előző lelkipásztorok életrajzát stb.

Bevezetőül ezeket írja:

Tudomásul

Ezen könyv két részből áll. Az első magában foglalja azon

jegyzeteket, melyek tulajdonképpen a plebánust érdeklik, a második pedig azon esetek jegyzékeit, melyek koronkint a plébániában történtek.

Két írott könyvvel ajándékozom meg utódaimat: a Családkönyvet és ezen Jegyzetek könyvével. Amabban minden név, emebben pedig minden cím után elég üres tért hagytam, hogy jövőben még folytatni lehessen a bejegyzéseket amit, ha utódaim megtenni el nem mulasztanak, biztosítani fogják nagy részben a plébániai irodát minden felmerülhető kár és veszedelem ellen, mert csak e két könyvet igyekezzenek megmenteni és megőrizni s meg lesznek mentve az elsővel az Anyakönyvek, a másikkal a plébániai ügyek főbb s leglényegesebb adatai. Fogadják tehát kegyes utódaim tőlem e két könyvet oly szívesen, amily nem egyszerű türelmet igénylett fáradsággal készítettem azokat s mivel munkám eme két vázlatos bimbója emlék is lesz egyszerűságra a szerkesztőre, ne feledjék, hogy:

" A nagy hazafiaknak ércz s márvány szobrot emelnek,
A tudósok munkáikkal örökitik megukat,
A gazdagok papírlapra nyomatják le arcukat:
Én híres hazafi, főúr, tudós s gazdag nem vagyok
Emlékiül hát Utódimnak csak jegyzeteket hagyok." /216./

Egy századdal később nekem jutott a feladat, hogy Ballaágh munkáját folytassam és kibővítve közkinccsá tegyem. Mert hiába intette utódait munkája folytatására, azt sajnos elmulasztották. Csak Gyöngyössy Imre tette meg, de az ő feljegyzéseit a háború söpörte el. Amit emlékezetből s a töredékesen megmaradt iratokból pótolni tudott, azt dicséretes buzgósággal késő öregségében is megtette. S ezzel igen nagy segítséget nyújtott a helytörténet és plebániatörténet írójának.

Ballaágh után rövid ideig Tarnói Csontos Károly látta el a plébániát, aki 1861 augusztus 13-án született a Zala megyei Hottón. 1884-ben szentelték, hat évig káplánkodott Csatáron és Zalamerenyén, majd betegsége miatt nyugalomba vonult és a püspöki irodában dolgozott.

1891 novemberében Joó János foglalta el a plébániát. Buzsákon született 1839 november 2-án. Szentbékállán, Tótszentpálon, és Tapolcán volt káplán. 1873-ban lepleányi plebános lett. 1891 óta vörösbereányi adminisztrátor, 1898 évben plébános. 1907-ben szentszéki tanácsosnak nevezték ki. 1914 év decemberében nyugalomba vonult, de továbbra is ittmaradt a faluban saját házában. 1917-ben itt monda ünnepélyes aranymiséjét, majd szülőfalujába, Buzsákra utazott, rokonai meglátogatására, ahol augusztus 26-án indulóban öccse házában szívinfarkus következtében meghalt. Ott is temették el. Kifogyhatatlan kedélyű pap, községének és a vidéknek bármikor kész segítője volt, lelkes hive lévén a Kneipp kurának, amely ebben az időben Almádban igen sok követőre talált.

Ezt jegyzi meg róla utódja. Ő maga sajnos nem követte elődjé példáját és egy sort sem írt a Historia Domusba.

Vörösberény tizedik plébánosa Gyöngyössy Imre lett, 1915 január 1-én. Született Hajmáskéren 1847 január 18-án. Veszprémben végezte hittudományi tanulmányait és ugyanott szentelték pappá 1898 június 27-én.

Gesztiben, Somogyuszilben, Attalán, Nemesvitán és Somogyfajszon káplánkodott.

1909 január 1-én kercseligeti, 1914 január 1-én vörösberényi plébános lett.

1941-ben tiszteletbeli esperessé nevezte ki megyéspüspöke.

1948-ban aranymiséjét, majd 1958-ban gyémántmiséjét mondta. Nyugalomba vonult 1955 január 22-én.

Meghalt 1963 január 22-én. Korábbi elődjével Bellaágh Józseffel közös sirban nyugszik hivei között.

Két világháború sok szenvedését, megpróbáltatását, rombolását és újjáépítését élte át hiveivel. Gondosan vezette a plébánia irattárát és a Historia Domust.

Sajnos ez a második világháború alatt megsemmisült, de a lényegesebb dolgokat emlékezetből öreg korában újra írába foglalta.

Sólyom József váltotta fel Gyöngyössy Imrét a lelkipásztori munkában. 1909 december 28-án született a Pest megyei Menden. Veszprémben végezte teológiai tanulmányait és 1933 május 7-én szentelték pappá. Babocsán, Keszthelyen, Attalán, Kiszörcsön, Siófokon és Csugón káplánkodott.

1942-től 1955-ig Somogyuszob lelkipásztora volt. Szívbetegsége miatt kisebb plébániát kérve került Vörösberénybe. De itt is sokat betegeskedett.

1960-ban szívműtéten esett át. 1973-ban nyugalomba vonult. Meghalt ugyanazon év december 11-én a balatonfüredi szívkórházban.

Édesanyjával közös sirban pihen a vörösberényi temetőben. Bár betegeskedése miatt sokat távol, s ez idő alatt több kiegészítő működött itt helyette, mégis sokat tett a lelkipásztori élet fellendítése érdekében, sok harcot vívott, hogy a Műemléki Felügyelőség végre megkezdje a templomrestaurálást. Sok utánjárással visszaszerelte azokat az egyházközségekre hagyományozott telkeket, melyek eladási árából utódja meg tudta építeni az új modern plébániát.

Falunk tizenkettedik plébánosa e sorok írója Horváth József. Szentgálon született, 1909 január 31-én.

Veszprémben végezte gimnáziumi és hittudományi tanulmányait. Ugyanitt szentelték pappá 1933 május 7-én. Rövid káptalantóti káplánkodás után Nagyvázsönyba került kiegészítőnek, majd házikáplánnak a gr. Zichy családhoz.

1936-ban megszervezte a balatonszepezdi plébániát. A plébániaház megszerzése, egy új iskola építése és a templom restaurálása volt itteni működésének jelentősebb eredménye. Utána Görgetegen, Füzfőgyártelepen plébánoskodott, majd Ka-

posvárott hitoktatóként működött.

Tíz évig Aszófő plébánosa. Ezután két évig szolgálaton kívül. 1964-től Káptalantótiiban volt plébános.

Megírta és kiadta a falu történetét.

1973 január 28-án vette át a vörösbereényi plébánia vezetését.

1974-ben főpásztora kinevezi a püspöki könyvtár vezetőjévé.

Irányítja az egyházmegyei Egyháztörténeti Munkaközösséget, több tanulmányt írt a veszprémi és a kaposvári múzeum évkönyveibe.

És most átnyújtja híveinek és az érdeklődőknek Vörösbereény történetét is.

Tanügy

A népoktatás kezdettől fogva az egyház kezében volt. Békefi Remig alapvető munkájában megállapítja, hogy a népoktatás kezdetben a plébániai iskolákban történt. Ahol eleinte a plébánosok, később külön iskolamesterek tanították az írást, olvasást, számolást és a hittant, az egyházi énekeket és a szertartások ismeretét. /217/

Ennek alapján feltehető, hogy közösségünkben a plébániával egyidős a kezdetleges népoktatás, iskoláztatás is. De erről természetesen semmiféle írott bizonyítékunk nincs. Csak a XVIII. század közepe táján merülnek fel írásos adatok a falu iskolájáról, iskola-mesteréről, aki ekkor természetesen református volt.

A már idézett 1813. esztendőől vezetett protokollumban a következő neveket találjuk:

1. Zabolai Mihály	1736
2. Halászi István	1746
3. Tóth Ferenc	1747
4. Cserepi Gergely	1765
5. Gönczi Pál	1766
6. Pál György	1768
7. Szétsi György	1771
8. Tókos Sámuel	1777
9. Kabai Ferenc	1784
10. Szétsi János	1789
11. Radits Sándor	1796
12. Góth György	1799
13. Pap István	1800
14. Tóth Péter	1825
15. Nagy András	1826 Mohárról
16. Földvári Gábor	1827 Palotáról
17. Lakatos Lajos	1829
18. Pénzes János	1832
19. Boncz Áron	1837 Monoszlóról
20. Szeness Géza	1874 Sölyből
21. Ürögi Sándor	1877
22. Nemes Mihály	1884 Balatonudvariból
23. Szabó József	1908 Tótvázsonyból /218/

A csekély számú katolikus gyermek oktatásáról is igyekeztek gondoskodni a jezsuita misszionáriusok.

Láttuk, hogy az 1761. évi egyházlátogatás alkalmával nincs iskolamester, mert nemrég elbocsátották, de az úrodalom másikat keres és mielőbb alkalmazni fogja, hogy a gyermekeket a betűvetésre oktassa.

1773-ban, a feloszlatáskor Pacsay Antal volt a tanító, aki a rendházban kapott teljes ellátást. Fizetése 20 Ft volt.

Az 1779-es Visita idején Kovács László az iskolamester, aki egyúttal a község jegyzője is. 45 éves. Három évig tanult filozófiát és teológiát. Jól ismeri az egyházi szertartásokat. Hivatásához szükséges ismeretekkel rendelkezik. Erkölce kifogástalan.

A harangozás nem az ő feladata, mert ezt egy urodalmi alkalmazott végzi.

A hivektől semmi járandósága nincs. Meglélhetéséről az urodalom gondoskodik. Ezenfelül évi 20 Ft-ot kap.

Stóladij címén keresztelés után 7 kr, a házassági hirdetés megírásáért 7 kr, a temetésért 15 kr, a keresztelés utáni avatásért 3 kr, az új asszony avatása után 3 krt-t kap.

A tehetősebb szülők gyermekeik tanításáért hamedévenként 15 krt-t fizetnek. A szegények gyermekeit - s ez a gyakoribb - Isten nevében, ingyen tanítja. A jegyzői teendők ellátásáért két hold földet kap, melyek mindegyike 2 Pozsonyi mérő alá való.

Az egyik az Akarattyára vivő királyi út mellett van a református iskolamester földjének szomszédságában, a másik a szőlők alatt, hasonlóképpen a református mester földje mellett. Ugyanitt rétje is van, amely kb. egy szekér szénát terem. A javadalmi földet a katolikus hivek művelik meg. Lakóháza szilárd anyagból van és egybeépült a jegyzői lakással. Fenntartásáról az urodalom gondoskodik.

Az iskolaépülettel kapcsolatban 1804-ből maradt ránk újabb adat. Ekkor 2407 Ft 32 1/2 kr-os költséggel bővítik, vagy újraépítik. A fennmaradt tervrajz szerint három helyiségből állt az épület. Középen közlekedő folyosó. Ebből nyílt északra a tanterem, melynek egy ablaka az utcára, kettő pedig északra nézett. Nagysága kb. 7 x 4.50 m volt. Az épület déli oldalán volt a tanító lakása, amely egy szobából és konyhából állt. /219./

1818-ban Tsurgai János volt a katolikus tanító Berényben, 1820-ban pedig Tott László. Mindkettő neve a keresztelési anyakönyvben szerepel.

Nem tudjuk pontosan, hogy a fentebb említett jegyzői és tanítói lakás hol volt, de az 1804-ben épített, vagy renovált épület már a plébánia szomszédságában, a mai iskola helyén állott. Az iskolaépülettel a későbbi években is sok baj volt. Állandó renoválásra szorult. Lassanként bővítették, modernizálták. Lényeges változás történt 1852-ben, amikor megnagyobbították a tantermet s a tanítónak két szobát, egy konyhát és egy kamrát biztosítottak.

A költségeket a Királyi Kamara először a katolikus hivekre akarta hárítani. Beke Kristóf plébános tiltakozik ez ellen, hivatkozva az Egyházlátogatási Jegyzőkönyvre, amely szerint az urodalom tartozik az iskola fenntartásáról gondoskodni. A hiveket csak a szekeres és kézi napszám terheli az építkezéseknél.

Ez időben a tankötelesek száma 60-65 között mozgott. A tanító Anger János, aki ugyancsak Beke plébános idejében jött a községbe. Számára 26 pontba foglalt érdekes utmutatást állított össze, amelyből kitűnik, hogy nem hiába volt korábban a tanító-képző intézet tanára.

Ehben elsősorban a kántori teendők helyes végzésére ad utmutatást. Előírja, hogy az iskolában hogyan tanítsa a gyermekeket az énekelésre. "Ne szokjanak erőltetett és természetellenes ordításhoz."

"Az orgonával hiábavaló üres trillákat ne játsszék, hanem az időnek legkisebb részét is a nép ájtatosságának előmozdítására fordítsa."

A 13. pontban ezt írja: "Legfőbb törekvését és igyekezetét az iskolára fordítsa."

14. A nevelés és oktatás legfőbb céljául tekintse az isteni félelmet és vallásosságot a gyermekek szívébe szóval és példával becsepegtetni. Innét nemcsak szidalmazó, de megbecstelenítő és egyéb durva szavaktól is óvakodjék, valamint a főbe-hátba-nyakonveréstől, térdelptetéstől. Ha valamely gyermek nagyobb vétést követne el, nekem jelentse be. Legnagyobb büntetés legyen, mit a mester szabhat, az iskolában marasztalni azokat, kik p.o. leckéjüket meg nem tanulták, imnivalójukat tisztán és helyesen nem végezték.

16. A leckéidőt mással ne töltse soha, mint a tulajdonképpeni oktatással. Tehát ekkor lineázni, tollakat csinálni (akkor még ludtollal irtak! H.J./ nem fog, hanem előre elkészít mindent, ami szükséges.

17. Az iskolás gyermekeket soha semmi munkára nem fordítja leckéi idején. Iskola után mindazáltal az iskolát a nagyobbacska leányokkal kisértetheti.

25. Óvakodjék a mester, hogy a gyermekek által semmit a szülőknek ne üzenessen, ha talán valamiért azokra neheztelne.

26. Egyáltalán mind maga, mind neje őrizkedjék, hogy semmi mendemonda pletykákba ne ereszkedjék és se maguknak, se másoknak bekességét meg ne zavarják."

Valóban megszívlelendő bölcs utasítások, melyek arra utalnak, hogy hasonló intelmekre abban az időben szükség volt.

Még egy dologra szeretnénk itt utalni. Beke plébános tüstént az első pontban ezt írja: "Az imádságharangozás idejét este, reggel, pontosan megtartsa, a szerint, miképp azt a püspöki rendelet meghatározza, t.i. Sz. Mihálytól Sz. Györgyig este hét, reggel öt órakor, Sz. György naptól Sz. Mihályig este 8, reggel 4 órakor."

Amint tudjuk ez időben a legtöbb helyen az iskolamester volt a harangozó is. De a kormányzat ezt a szokást az 1850-es években meg akarta szüntetni. Ebből sok huzavona keletkezett a nép, a mester és a plébános között. Beke Kristóf egy feljegyzésben arról panaszkodik, hogy amikor a hiveket összehívta, hogy harangozót válasszanak, azt felelték, hogy ha a mester nem hajlandó tovább is harangozni, majd olyan mestert szereznek, aki megteszi ezt. A tanító kijelentette, hogy kellő külön díjazásért tovább-a is vállalja a harangozást.

A hivek erre sem voltak hajlandók, csak azt hajtogatták, hogy gondoskodni fognak olyan mesterről, aki ingyen harangoz. Hiába figyelmeztette őket a plébános, hogy nem az ő joguk az iskolamester választása, hiszen neki egy fillért sem fizetnek, mivel mindenről az urodalom gondoskodik.

"E nyilatkozatom következtében találtatott olyan is, ki azt mondta: hát ne harangozzanak sohasé, legyünk olyanok, mint a zsidók." /220./

Egy 1889-ből fennmaradt javadalmi jegyzék szerint:
A vörösbereányi kántortanítónak jövedelmei:

1. Késpénz az urodalomtól	63 Ft
2. Ferencz József alapítványból	24 Ft 50 kr
3. Stóla 6 évi középszámitással	
a./ kereszteleés	3 Ft 29 kr
b./ Temetés	6 Ft 71 kr
c./ Hirdető ódula	1 Ft 12 kr
d./ Misedij	1 Ft 50 kr
4. Tüzifa 20 méter	12 Ft 62 kr
5. Földek, különösen	40 Ft
a./ Szántóföld 13 hold 502 öl ²	
b./ legelő a közösből 1 hold	
1400 öl ² Ezekből tiszta jöv.	38 Ft 58 kr
Mindezt késpénzben számítva	<hr/> 178 Ft 70 kr

Megjegyzendő, hogy a vörösbereányi kántornak a tanításért, tehát külön, mint tanítónak késpénz fizetése s jövedelme nincs. /221./

Anger utóda Füzy János lett, akiről feljegyezték, hogy képezdét végzett közepes sikerrel, tanítási modora kielégítő, magaviselete pedig józan és példás. E jelentés szerint 1864-ben 32 tankötelesből csak 22 jár iskolába, 16 szorgalmasan, 6 hanyagul.

1872-ben Tomor Sándor lett Berény katolikus kántortanítója, aki 1875 év végén Surra távozott. Helyébe Bellavits Antal távoztott. Utóda Németh János lett, aki 1889 május 25-én meghalt. Ut követte Takács Imre, aki 1924-ig töltötte be tisztségét. A katolikus felekezeti iskola utolsó kántortanítója Csonka Ferenc lett, aki Seregélyesről került ide. Negyedszázados működése alatt rendkívül sokat tett a falu kulturális fejlődése érdekében. Már 1910-ben megalakították a vörösbereányiek a Katolikus Kört. Csonka Ferenc ennek keretében számtalan műkedvelő előadást rendezett, dalárdát alapított, kezében tartotta az iskolából kikerült fiatalok szellemi irányítását.

A tankötelesek számának növekedésével szükségessé vált a második tanterv rendszeresítése is.

Erre 1932-ben került sor, amikor Károlyi János lett a második tanító. 1933-tól 1938-ig Kollányi Karola töltötte be ezt az állást. Utóda Auer Imréné, majd Sövény Ida, akinek helyére 1939-ben Kovács Mária Ilona jött, egy rövid időre. Végül 1940-ben Süttő Mária lett az osztálytanító. 1848 június 16-án államosították a felekezeti iskolákat.

A falu népe

Izgalmas és nehéz feladat a százados levéltári akták tömegéből kihámozni egy falu birtoktörténetét, vagy vallástörténetét. De még izgalmasabb és még nehezebb feladat egy-egy falu népének történetét kiolvasni a sorok közül. Hiszen jól tudjuk, hogy a régi időkben jóformán kizárólag birtokjogi és peres iratok maradtak reánk. Ha a királyok, főpapok, főurak viselt dolgait meg is öröközték, de ki írta meg a falu egyszerű népének történetét, örömét, bánatát? Legfeljebb a regényírók vállalkoztak erre, de sokszor ők is inkább a maguk elképzelését vetítették vissza a letűnt századokba és gyakran hamis képet festettek hőseikről.

A veszprémi levéltár alapítólevél elmondja, hogy a kolostor alapítása idején 48 "fűst" és hat halász volt falunkban, tehát ötvennégy család. E kettős megjelölésből kitűnik, hogy a 48 jobbágycsalád földműveléssel, elsősorban szőlőműveléssel foglalkozott, a hat család pedig a balatoni halászáttal biztosította saját életfenntartását és egyben a földesur ellátását. A szakirodalom megállapítása szerint az az 54 család a X-XI. században már jelentős településnek számított, hiszen e korban - a fennmaradt igen gyér okleveles adat szerint - egy-egy falu átlagosan 36 háztartásból állt. Ha falunk 54 családját lélekszámmra akarjuk átváltani - ismét a X-XI. század viszonyait, a nagycsalád szerkezetét figyelembe véve - az ötös szorzószámot tartja a szakirodalom a legmegfelelőbbnek. /222./ Ezek szerint mintegy 270-350 lélekkel számolhatunk. Ez a népesség természetes szaporodása révén növekedett ugyan, de a pusztító háborúk, járványok, természeti csapások ugyanakkor apasztották is. A tatárjárás alatt szinte néptelenné vált az egész ország, az ismételten dühöngő pestis egész falvakat irtott ki. Az 1348-49 évi fekete halál után a század folyamán még öt, a XV. században pedig 21 pestises évet tudunk kimutatni. Különösen súlyos volt a nándorfehérvári táborban, 1456-ban kitört ragály, amely Hunyadi Jánost és Kapisztrán Sz. Jánost is elvitte s az egész országban széthurcolták a katbák. /223./

A török idők megpróbáltatásaira részben már utaltunk. Szekfű Gyula írja: "Balkáni utazók mindegyre találkoznak e korban magyar rabszolgakaravánokkal: Szerbiában ott hajtanak tizenöt balatonvidéki magyart Vörösbénytől, a fiatal parasztok gyalog mennek, nyakukon egymáshoz láncolva, az aszszonyok gyerekekkel, csecsemőkkel lovon, ezeket kosárban tartják maguk mellett." /224./

Azt meg sem kísérelhetjük, hogy a falu középkori népességét csak hozzávetőlegesen is megállapítsuk.

Csupán a XVII. századtól kezdve rendelkezünk többé-kevésbé pontos adatokkal.

Amikor a jezsuiták győri kollégiuma megkapja a gazdátlanná vált falut, csakhamar elkészül az első urbárium, amely szabályozza a földesur és a jobbágyok viszonyát. Az 1646-ban

készült és 1666-ban megújított dokumentum már név szerint felsorolja a szárberényi jobbágyságot csak úgy, mint azokat, akik a községben szőlőbirtokkal rendelkeznek.

Az egésztelkes jobbágyság a következők voltak:

Mecsérei Imre
 Rosos Mihály
 Kun Imre
 Tési Mihály
 Fodor Mihály
 Desű István
 Kolomári /Vagy Koloman H.J./ Mihály
 Olasz Mihály
 Totth Miklós
 Kenyeres Mihály
 Gerhoti Pál
 Olasz András
 Bali György
 Németh János
 Szabó András
 Nagy János
 Koncz János
 Illyés Mihály
 Szabó István
 Posta Mihály
 Olasz Balás
 Kuti Imre
 Keszi Mihály
 Totth István

Féltelkesek:

Maisai Ferenc
 Maisai György
 Tési Gyurkó
 Konacz Benedek
 Mészáros Pál
 Kolosvári István
 Laki Bálint
 Tési Istók
 Laki Pál
 Totth Mihály
 Szabó Pál
 Bala András

Összesen tehát 24 egész és 12 fél telkes.

E névsorból sajnos nem tudjuk megállapítani a falu népességét, mert egy-egy jobbágytelken több család is lakott, amint a későbbi összeírásokból kitűnik.

Először 1758-ban készült pontos összeírás a falu jobbágyságról és zsellereiről. Ekkor összesen 87 család lakott Vörösberegyben. Leggyakoribb név volt a Herczegh, 6 családot neveztek így, utánuk a Móry, Simon, Szabó és Tóth családnév volt képviselve 4-4 családdal. Az Ángyán, Olasz, Horváth, Berkes, Németh név 3-3, a Biró, Szentpétery, Téssy, Buzás, Molnár, Kis, Tasler, Jáka, Kun, Mészáros, és Lesetár 2-2 esetben fordul elő. Lőrinc, Istvánfi, Magyary, Gyeney, Kenyeres, Vörös, Szilágy, Kondor, Devecsery, Hegedűs, Asboldt, Szilágyi, Szalay, Mocsáry, Balogh, Abrók, Monas, Maróthy, Jenei, Szele, Somodory, Taszáry, Kovács, Jeges, Szökrényesi, Górr, Szűcs, Mórocz nevet csak 1-1 család viselt. /225./

Rendelkezésünkre áll egy másik összeírás 1757-ből, amely a falu katolikus lakóit sorolja fel név szerint, tehát nemcsak a jobbágyságot és zsellereket, hanem a családfőt, feleségét és gyermekeiket.

1. Kaminszky János intéző, Ujvári Julianna, Ignác, Ujvári Christina
2. Polák György, Rajcsányi Erzsébet, Éva
Belehorszky Anna szolgáló
Macsola Katalin szolgáló, Pál és Zsuzsanna gyermekivel
Kovács György szolga
3. Pulik Mihály urodalmi ispán, feleségével és négy gyermekével
Heiher /v. Fleiher/ József
Ortsi József, Margrott Mária Anna és két gyermekük, József és László
Dományi Julianna
Kanász Katalin
4. Marosi Mihály, Balázs Erzsébet, Mihály, István és Pál nevű fiaival
5. Horváth István és neje Kovács Katalin, István fiával.
6. Horváth János és neje Posgay Katalin
7. Primus István
8. Buday János és neje Takács Éva, István fiával
9. Vasztanyi István
10. Asbóth Mihály és neje Takács Éva, István fiával
11. Lesetár István és leánya Zsuzsanna
12. Szalay Pál - Szép Zsuzsanna, Julianna, Katalin, László
13. Szilágyi Mihály
14. Szilágyi István
15. Tasler Miklós - Nagy Éva, Zsuzsanna
16. Mészáros Ferenc - Kiss Erzsébet
17. Kiss János - Rosta Judit, Márton és Judit
18. Tóth János - Bali Erzsébet, Judit, Anna
19. Bali Pál - Mária, Jakab és János
20. Mészáros János - Horváth Zsuzsanna, egy fiu
21. Mészáros Éva, Horváth Miklós, Biró István
22. Rosta Márton - Takács Éva, János

Fűzfő pusztán:

23. Szeifrid János korcsmáros, felesége, Anna, Mária, Teréz és

Henrik gyermekeikkel.

Összesen tehát 81 lélek. /226./

Ezek jórésze a földesur házában és majorjában élt.

Mindössze a Horváth, Szilágyi - Szilády, Lesetár, Szalai, Tasler, Mészáros, Kiss, Tóth, és Biró család neve található az 1758-as összeírásban szereplő jobbágyok és zsellérek között.

Egy évtizeddel később, 1768 április 21-én készült a falu református vallású lakóinak pontos összeírása.

Ebben 113 család szerepel, 498 lélekkel. Közöttük 19 olyan családnév, szerepel, amelyik az 1758-as összeírásban még nem fordult elő. Barca, Berics, Bóka, Dobos, Fejér, Gál, Hollósy Isay, Kenyeres, Keresztes, Köredy, Papp, Pécseli, Rusás, Saári, Szőke, Szűcs, Végh, Zajda.

Átugorva egy jó századot, 1896-ban 191 család él falunkban, amelyből ekkor már kivált Almádi. E 191 családnak 101 féle neve van. A Herczegh nevet ekkor 19 család viselte. Hat Molnár, öt Biró, Kun és Németh család mellett négy Ébert, Károly, Lőrinc, Ott, Sella, Taszler, három Hegedűs, Hetes, Horváth, Istvánffy, Navratyl, Pap, Regényei, Sörény, Zelen-csik és két Barna, Berta, Boncz, Budai, Cseh, Draxler, Ehardt, Fejes, Huszár, Koszorus, Kovácsics, Lesetár, Máhl, Monos, Nagy, Simon, Schmid, Takács, Vadas, nevű család van. Hatvanként családnévet csak egy-egy család viselt.

Összevetve az 1777-58-as és az 1896-os jegyzéket, kitűnik, hogy e 140 év alatt a következő családnévek tűntek el falunkból: Abrók, Asboldt, Balogh, Berkes, Buzás, Devecsery, Gó, Gyeney, Jáka, Jenei, Jeges, Kiss, Kenyeres, Kovács, Magyar, Maróthy, Mórocz, Mory, Mocsay, Szalay, Szele, Szentpétery, Sökrényesi, Szűcs, Tésy, Taszáry, Vörös.

Am ez idő alatt újabb, részben ma is létező családnévek honosodtak meg:

Barna, Barcza, Berta, Bognár, Boncz, Budai, Bodai, Cseh, Csőgő, Csomai, Csonka, Csőre, Derecskei, Drexler, Dömös, Ébert, Fikert, Ehardt, Freund, Fehér, Fejes, Fenő, Földes, Galambos, Hardi, Hetes, Heizer, Huszár, Kántás, Kocsis, Koszorus, Kovácsics, Laposa, Máhl, Miklós, Mecsery, Nagy, Navratyl, Regényei, Reimond, Sella, Seidli, Sény, Schmid, Soós, Sörény, Sörös, Sperl, Szalmásy, Takács, Tarsó, Timár, Tihanyi, Toscani, Udvardy, Unger, Vadas, Varga, Végh, Völlain, Zelencsik, Zagara, Zánthó

Mint érdekességet, megjegyezzük, hogy az 1896-os családnév-jegyzékkel egyidőben az alispán elrendelte a keresztnévek gyakoriságának összeírását is. Ekkor 326 férfi 33 féle keresztnévet viselt. A leggyakoribb volt a József /48/, János/44/, Sándor /28/, Gábor /21/

A legritkébbak, melyek csak egy-egy esetben fordultak elő: Bálint, Antal, Dénes, Ádám, Boldizsár, Flórián.

A 367 nőnek 34 féle neve volt. 64 Mária, 50 Julianna, 37 Lida, 28 Erzsébet, Lizi, 23 Eszter, 18 Anna, 15 Katalin, 13 Rozália, 11 Karolin, 6 Margit nevű nő volt a faluban. De volt egy-egy Leontin, Janka, Hemina, Irén, Piroska, Matild és Apollónia is. /227./

A családnevek fluktuációjának feltétlenül oka volt az is, hogy az urodalom tisztviselői, alkalmazottai elég gyakran változtak s többségükben távolabbi országrészből kerültek ide. Alig van támpontunk a német nevű családok betelepülési idejének megállapításához. Minden bizonnyal a földesur, vagyis az urodalom, vagy a bérlők hozták őket a hiányzó munkáskéz kipótlására. A Tasler, Lesetár nevekkkel már az 1757-es összeírásban találkozunk. Sőt az 1750 március 1-én bejegyzett legelső berényi kereszteltnek anyját is Tasler Annának hívták. De korán, már az 1750-es évek vége felé jelentkeznek a szláv hangzású nevek is: Miklovics, Kostyán, Golián, Tekevics, Mráz, Pulics stb.

A református öslakosság tiszta magyar maradt mindvégig, de az 1850-60-as években a katolikusok már majdnem feles arányban német és szláv nevűek voltak. A kereszteltnek anyakönyve szerint 1757 és 1762 között magyar nevű családban 39 gyermek született, németben 33, szlávban 13.

1853 március 12-én a németek azzal a kéréssel fordulnak Rannold János veszprémi püspökhöz, hogy a szentmisén az evangéliumot német nyelven is olvassák fel, a jegyesoktatásban a saját nyelvükön részesüljenek, halottaik temetésekor németül énekeljenek s az iskolában is tanítsák a német nyelvet.

Sérelmezik, hogy a magyarok "gyütt-ment németnek, cudar svábnak" csufolják őket, fenyegetőznek: "Kivettjük a faluból a németeket".

Kérvényükhöz mellékelik a katolikus magyarok és németek összeírását. Eszerint a következő a magyar családok neve és lélekszáma:

1. Regenyei János és neje	4 gyermek
2. Borgáta István "	2 "
3. Borgáta József "	-
4. Serény József "	4 "
5. Özv. Olasz Pálné	3 "
6. Kovacsits József "	7 "
7. Fenyő Gergely "	1 "
8. Nemes István "	2 "
9. Lesetár János "	1 "
10. Elentsik József "	3 "
11. Özv. Istenesné	2 "
12. Takáts József "	-
13. Horváth Mátyás "	1 "
14. Szabó János "	3 "
15. Gubernat Mihály "	1 "
16. Dravetz Mihály "	4 "
17. Kovacsits János "	3 "
18. Gats Mihály "	2 "
19. Benkő József "	2 "
20. Somodori József "	-

21. Kovacsics Sándor és neje	2 gyermek
22. özv. Unger Jánosné	1 "
23. Benkő István	2 "
24. Taszler István	4 "
25. Szabó János	3 "
26. Lesetár György	2 "
27. Kotsis János	-
28. Duretz János	4 "
29. Szabó Sándor	1 "
30. özv. Dömös Lászlóné	2 "
31. özv. Benkőné	-
32. özv. Elentsik Jánosné	-
33. özv. Regenyeiné	-

Összesen 26 férfi, 33 nő, és 66 gyermek = 125 lélek.

A német családok a következők voltak:

1. Geiszt József, felesége	Markstein Mária	3 gyermek
2. özv. Geiszt M. Anna		
3. Ebert Mihály	Anger Terézia	2 "
4. Vudi István	Holczhauser Gertrud	
5. Holczhauser János özvegy		2 "
6. Heizer János	Anger Éva	1 "
7. Schmid József	Hofman Gertrud	1 "
8. Schmid Mátyás	Erschin M. Anna	2 "
9. Ott József	Schellner Eliza	3 "
10. Geiszt Ádám	Velk Barbara	1 "
11. Bauer János	Rendler Katalin	
12. Bauer Sebestyén	Mayer Magdolna	1 "
13. Ott János	Schmid Mária	3 "
14. Thunnecker János	Lindinger Éva	2 "
/Az anyakönyvekben Tanhekkernek és Domhekkernek is írják/		
15. Pantl József	Schnell Mária	3 "
16. Freund Márton	Schmid Katalin	1 "
17. Scheller János	Brenner Mária	3 "
18. özv. Scheller Magdolna		2 "
19. Fertig Antal	Scheller Éva	1 "
20. Ehard Ferenc	Hermann Gertrud	2 "
21. Albert József	Erlinger Margit	4 "
22. Erlinger Lőrinc	Bartl Eliza	3 "
23. Drexler Ferenc	Geiszt Teréz	3 "
24. Hamszeg Ignác	Regenei Teréz	1 "
25. Anger Ádám özvegy		1 "
26. Anger János	Istenes Katalin	
27. Anger József	Bauer Eliza	
28. Ebert István	Holczhauser Apollónia	
29. özv. Ebert Margit		2 "
30. Schöning József	Klein Katalin	1 "

31. Vudi András, felesége Benkő Éva
 32. Albert István Bauer Mária

3 gyermek

Összesen 29 férfi, 30 nő és 51 gyermek = 110 lélek.

A keresztnéveket természetesen németesen írták.

S ami megjegyzendő, három esetben már összeházasodás is előfordult, német férfinek magyar felesége volt.

A kérvényhez mellékeltek még az iskolásgyermekek névsorát is. 11 fiu és 6 leány neve szerepel. /225./

Beke Kristóf plébános a magyar hívek nevében a következő érvekkel harcol a kizárólagos magyar istentiszteleti nyelv mellett: Amikor a templom épület, még egyetlen egy német sem volt a faluban, egy marék homokkal sem járultak hozzá az építkezéshez. Kizárólag a magyarok kezemunkájával készült. Ugyanis német polgáraink csak ezelőtt mintegy 15-20 évvel kezdtek hozzáuk bevándorolni különféle német falvakból.

Ha annyira igénylik az Isten igéjének német nyelvű hirdetését, miért költöztek magyar faluba?

Ha a gyermekeiket oly nagyon óhajtják a német nyelvben taníttatni, miért nem szorították akkor azokat a német nyelv tanulására, midőn plébános urunk a közelebbi forradalom előtt már önként szerzett német könyveket azokat számára, akik azokból tanulni kívántak?

És a nemzetiséghez ragaszkodó buzgalom miért nem birta arra őket, hogy hetenkint legalább egypár garast ajánlottak volna az iskolamesternek fáradtságáért? Mivel ez a német nyelvbeni oktatást csak a rendes leckék végezte után tarthatta volna a német születési gyermekek miatt, akik öten-hatan voltak, a tanulók nagyobb számát, a leckék rendes idejétől nem lehetvén megfosztani.

Mit éreznek szívükben német polgártársaink, azt ők tudják.

Annyit állíthatunk bizonyosan, mert tőlük halljuk, hogy a csicsói német rokonaik példája csábította őket az utánzásnak megkísértésére.

Am a csicsói és a vörösberényi németek megtelepedése között nagy a különbség. Hozzájuk képest a vörösberényiek csak tegnapiak.

Beke plébánosnak a legnagyobb érve az, hogy a németek valamennyien tisztán beszélnek és értik a magyar nyelvet, kivétel legfeljebb az a három nő és egy férfi, aki csak most jött a faluba. Ugyanakkor egyetlen magyar sem tud egy szót sem németül. Így a magyarokat érme a sérelem, ha németül tartanak az istentiszteleteket.

"Egyébként azt is bátorzkodunk jó lélekkel állítani, hogy megmagyarosodott német társaink között nem fog találatni csak 5-6 se, ki a tiszta német és nem az utcai ugy nevezett sváb nyelven előadandó prédikációt megértené, amit egyik másik nyíltan meg is vall." /229./

A püspök 1853. április 16-i leiratában úgy rendelkezett, hogy a vasár- és ünnepnap szentmisén az evangéliumot német nyelven

is fel kell olvasni, jegyesoktatáskor, gyónáskor németül beszéljen a német hivekkel a plébános. Temetéseik alkalmával ugyancsak énekelhetnek német temetési énekeket. Az iskolames-ter pedig adjon lehetőséget a német gyerekek oktatására is.

A nyugtalanság ezek után is tovább tartott, mert június lo-én a püspök újabb rendelkezésben pontosan előírja, hogy a mi-se előtt először magyarul, majd németül kell felolvasni az evangéliumot, ezután következik a magyar nyelvű szentbeszéd, majd a szentmise.

A németek még a következő évben is küldöttséget menesztettek a püspökhöz, de az 1854 november 30-i leiratában a korábbi rendelkezések betartására utasította a plébánost. /230./

A halotti anyakönyvből ki tudjuk olvasni egyik-másik német bevándorló származási helyét, sajnos azonban ezt csak 1857-től jegyezték fel az anyakönyvben. Ebből kitűnik, hogy községünkbe többségükben a környékbeli német telepesfalvakból jöttek ide. Így például: Örvényes, Hidegkut, Lókut, Bánd, Márkó, Fajsz, Nagysztergár, Bakonysárkány, Tótvázsony, Sóly, Bakonyháza, Nagyvázsóny, Olaszfalu, Porva, Bakonybél, stb. Egy adatot találtunk, mely szerint fber Sebestyén kőfaragó külföldön, Sommereinben született.

Sok nehézséget okozott a német csaláadnevek ejtése ugy a német, mint a magyar lakosság számára.

A mindent írásba foglaló Bellaágh plébános erről a már említett Családkönyv bevezetőjében így ír: "Ami a csaláadnevek írását illeti, tudjuk, hogy az anyakönyveket magyarul kell vezetni, a magyar pedig általában amint beszél, úgy is ír, vagyis minden egyes hangnak kiejtésére van külön betűje, je-gye. Nem szorul tehát arra, hogy több betűt összetéve jelölje az írásbetűnek mikénti hangoztatását és az összecsoportosított betűknek egy hang általi kimondását. Irom tehát Seller, Snid, Sönig, és nem Scheller, Schmied, vagy Schönig. A többi haszontalanul és egészen más hangú betűkből összevett neveket is hang és kimondás után irom így: Frájd, Klájn, Rájkhard, nem pedig Freund, Klein, Reichart.

Sok keletlenéget okoztak a német családi nevek, melyeket maguk az illetők sem tudtak kellően hangoztatni, értelmesen kiejteni, mert a német a b betűt p-nek mondja, a t betűt d-nek, és viszont, továbbá az ü betűt i-nek s a vég el-ből az e betűt egyszerűen kiharapja. Innét van azután az a zavar a bejegyzéseknél és fordul elő más és más néven ugyanazon egy családnév, mint pl. Pirpaul, Piribauer, Birnbauer, Dornhekker, Tanhekker, Büttel, Pidli, Piedl, Pili ... és mivel némelyek neveiket a németből magyarra áttették, vagy mások után a magyaros nevet elfogadták és magukat azonképp nevezték, ezen visszás és helytelen önkényes elnevezés azt eredményezte, hogy neveik az anyakönyvbe majd így, majd amúgy jegyeztettek be.

Pl. Bartl, ezt elnevezték Betának, Müllert Molárnak, Dornhekker még Tüske néven is fordul elő. Én szigorúan kifütem az igazi családi neveket és meghagytam, az illetőknek, hogy magukat másként neveztetni és iratni nem merészeljék./231/

Bellaágh plébános meglehetősen önkényes eljárása távolról sem oldotta meg a családnevek egységes írásának problémáját.

Az anyakönyvekben továbbra is meglehetősen zűrzavaros a nevek beírása. A XX. században végül is több német nyelvű család hivatalosan is megmagyarosította nevét.

Kiséreljük meg most felvázolni a falu lélekszámának növekedését a statisztika tükrében.

Amint láttuk 1747-ben az egyházlátogatási jegyzőkönyv 77 katolikus hívőt számlált össze, tíz évvel később pedig 81 lélek van név szerint felsorolva.

A reformátusok 1768-ban 498-an voltak.

A következő időkben az össznépesség száma így alakult:

1785	679	
1824	652	
1910	1017	
1930	2279	
1941	3743	
1949	3322	
1960	1372	/232./

A harmincas évek robbanásszerű fejlődését a fűzfői gyár létesítése és Almádi fejlődése idézte elő.

Vörösberény és Almádi fejlődését az egyházmegyei névtárak a alapján tudjuk nyomonkövetni.

1812-ben Vörösberényben 130 katolikus élt, Fűzfőn 5, Pinkoltzon 4. A reformátusok száma 405, a zsidóké 4.

1841-ben Vörösberényben 258 katolikus, 418 református élt.

Pinkócon 12, Fűzfőn 7. Almádinak 23 katolikus lakosa volt.

Tíz év múlva a katolikusok száma 388-ra növekszik.

Ebből Almádiban 58-an élnek, a pinkóci csárdában hárman, az Öreg-Almádi, vagy Tor-Gyöp-i csárdában heten.

1869-ben a katolikusok összlétszáma 462.

1891-ben 472 katolikkal szemben 414 a reformátusok lélekszáma. Századok óta ekkor multa felül először a katolikusok

száma a reformátusokét. Ekkor Almádiban már 142-en laktak.

Egy évtizeddel később 566 katolikkal szemben 475 református van. Almádi lakóinak száma 180-ra emelkedett.

1918-ban a vörösberényi plébánia területén 1100 katolikus és 507 protestáns él. Almádi 654 lelket számlál.

1926-ban megindul a fűzfői építkezés, gyártelepítés, bár ekkor még csak 100 állandó lakosa van. Almádinak azonban már 829 lakosa van.

1938-ban a vörösberényi plébániából kivált az ujonnan szervezett Balatonalmádi és Fűzfőgyártelep plébániája. Ekkor Vörösberényben 800 katolikus mellett 462 református és 25 evangélikus maradt. Almádiban 1275 katolikus, 295 református és 33 evangélikus van, Fűzfőn pedig 924 katolikus, 135 református és 67 evangélikus. Így mindkét hajdani leányegyház elke-

rülte lélekszámban az Ősi anyaegyházat. Almádi a Balatonnak, Füzfő az ipari létesítménynek köszönhetette rohamos fejlődését.

Meg kell jegyeznünk, hogy a fenti számadatok nem egyeznek feltétlenül a hivatalos népszámlálási adatokkal, mert ezek nem álltak mindenkor rendelkezésére az egyházmegyei névtár szerkesztőinek, vagy az adatokat szolgáltató lelkészeknek. Az 1967-es népszámlálás idején Balatonalmádi népessége már 4356-ra növekedett, Vörösberényé pedig 1371-re. A legutóbbi, 1973-as népszámláláskor Vörösberényt és Káptalanfüredet már beolvasztották Balatonalmádiba és így az összlakosság 6636 lelket tett ki.

A lakosság lélekszámával kapcsolatban szólnunk kell a nagy háborús pusztításokról és járványokról, amikor tömegesen haltak meg az emberek. Ezekről fentebb már részben megemlékeztünk.

A legutóbbi nagy kolerajárvány 1831-ben és 1839-ben volt. Az előbbi alkalommal egy hónap alatt 33 református és 25 katolikus halt meg. Akkor a falunak 597 lakosa volt, tehát 8,4 %-a esett áldozatul a ragálynak.

A megyei zárójelentésben olvassuk, hogy "Az Egyházi javak, a Tanulmányi Alap kegyes rendeltetéseknek tellyes megelégedéssel megfelelték. A betegek számára több akó borok kimérettek, az uraság költségén dörgölő és felvigyázó személyek állíttattak. /233./

A második járvány ugyancsak egy hónapig dühöngött. Ennek 27 katolikus hívő esett áldozatul. 12 gyermek, 3 ifju, és 12 felnőtt. /222./

Tovább lehetne és kellene is bogozgatni falunk népének történetét. Szólni kellene tagosítással a szőlőket kiirtó filoxéra pusztításával kapcsolatos változásokról és megrázkódtatásokról.

A két világháború s a tanácsköztársaság helyi eseményeiről, a környék rohamos iparosodásával járó átalakulásokról, a földreform robbanásszerű átfomláló hatásáról.

Még igen sok kutató munkára volna szükség, sok homályos kérdés megvilágítása érdekében. De sajnos münckerre most nincs időnk.

Amint az előszóban jeleztük, a kerek jubileumra szeretnénk a falu népének kezébe adni e szerény művet. S amikor e záró sorokat írjuk, mindössze két hét választ el ettől.

De szeretnénk tovább folytatni a munkát és talán mód lesz rá, hogy annak eredményét is közkinccsé tegyük.

F Ü G G E L É K

A vöröserényi urodalom hegyközségi törvényei

1771 május 25-én Veszprémben tartott uriszéki gyűlésen a földesur és a szőlőbirtokosok észrevételei alapján módosították és ujaszróvegezték az 1762 április 26-i uriszéki gyűlésen kidolgozott hegyközségi törvényeket, a következőképpen.

Első Articulus

Mindhogy minden jó Rend Tartásnak Feje és Fundamentuma az Isteni Félelem és tisztesség, kihez képest szükség, hogy magokat mindnyájon az Helységbeliek ahhoz alkalmaztassák - Hegy Mestereket, Birákat és eskütteket, Jámbor, Istenfélő embereket az külsők közül is választásnak, hogy azok vigyázásokkal mind az Isteni Félelem, és tisztólet, mind a Szőlő Hegy kár nélkül meg tartasson és ugyan azért Hegy Mester, Birák és Esküttek választására minyájon a Szőlős Gazdák Szent György nap tájban bizonyos napra öszve jöjjenek, Hegy Mestert, vagy Birót és tizenkét Eskütteket, kik közül egy fő Eskütt, vagy Vice Hegy Mester legyen, váloszanak, mely válosztáson ha földes Uraság közöttök nem lészen, vagy annak Tiszte, minek előtte a válosztott személyeket hivatalokra föl esküttesék, bé jelencsek és ha valaki a szerint Helységétül válosztatván a Hivatalt föl nem akarná venni, helyes ok nélkül, négy forintra büntetődjék, melynek háma az Uraságé, egy forintya pedig az Helységé legyen.

Hiteles Notariust is jó értelmes embert fogadjanak és tartsanak. És ugyan a mennyire lehet, Szőlő Pásztorok, vagy mint Némely Helyeken nevezik Hegy Mesterek egész esztendőre föl fogadtassanak, kiknek kötelelességek legyen nem tsak nyári időben a Szőlőkre, hanem Tavasszal és Télen is az Hajlékokra vigyázni, hogy Tolvajok és egyéb gonosz emberek által a szőlős gazdáknak kára ne következzen, ugy szintén Kóborlókat, Tolvajokat meg fogni. Hegybéli, vagy közellebb levő falu, vagy Városbéli elől járóknak, s ugy hozván a dolognak értelmes magával az Uraságnak, vagy Magisztrátusnak hatalma alá assingálni vagy is bé vinni.

Második Articulus

Biráknak és Eskütteknak első gondgyok legyen, hogy a Gypüket megjárják, akinek rosz Gypüje találtatik megcsinálásra intsék. Hogy ha valaki azon intéstül fogva tizenöt nap mulván meg nem igazittatná, négy forétra büntessék, melynek két része az uraságé, Harmadik az Hegységé legyen. Azonkívül ha azon rosz gypün valamely marha a szőlőben mégyen és kárt téssen, a kárt is megfizesse. Szőlős, vagyik mellyék gypütt az Helység intézése szerint akire mennyi esik, tartani és tsinálni tartozik. Mivel pedig illetén büntetés gyakran szegény embert érhetnek, aki kész pénzbeli büntetés által nagyon fogyatkozna és közönséges terheknek viselésében gyöngöttetne, annak a föllyebb irt négy forintot tizenkét pálcza ellszenvetésével szabad legyen megváltani, és egyedül tsak Nemes, vagy értékes Paraszt emberen lehessen pénzbeli büntetést megvenni.

Hogy pedig helyes ok és érdeme nélkül senki testében ne sanyar-

gattasson, abéli ítéletét a Helység minek előtte büntetés által végben vigye, ha a büntetendő személy kívánnya, Földes Uraság vagy Tiszte, avagy hol az nem volna N. Vármegye Birája elejben bővebb vizsgálásra nézve ell küldgye s annak rendölését telyesétse bé.

Harmadik Articulus

Utat és Kaput ne légyen szabad kinek kinek teczése szerént tartani, hanem hol és merre az Helység elintézi annak tsináltatásában fönt irt büntetés alatt segítségül lenni a maga szöllejében, ugy alljában lévő utat jó szerben tartani kiki tartozik.

Negyedik Articulus

Valaki Szöllő Hegyen káromkodik, Nemes Ember ugyan annyiszor, amennyiszor hallatik négy forintra, paraszt ember pedig tizenkét pálcza ütessel büntetessék, de szabad légyen paraszt Emberek is anyi pénzen a pálczától meg menteni. Efféle pénzek három része az Egyház szükségére, negyedik az Helységé lészen. De itt is, valamint az második Articulusban testbéli büntetésnek előtte Törvény tételét az Hegység Földes Uraság vagy N. Vármegye Tisztye eleiben a sulosétott embernek kívánságára elküldgye.

Ötödik Articulus

Vasárnapokon és az Anya Szent Egyháztul rendöltetett Ünnepe Napokon, valaki gyeptűn belül, akár szölleiben, a kár azon kívül dolgozni tapasztaltatik, hasonlóképpen, mint a káromkodó 4 Forintra büntetessék és ezen büntetésnek is három része az Hegységé légyen, értvén itt azt is, hogy Vasárnap és Ünnepe napokon szent Mise előtt gyümölcsöt szedni vagy rázni anyival inkább bort vonni, vagy szekéren vinni azon büntetés alatt szabad nem lészen. Többnyire fogadott Ünnepek az Anya Szentegyház által foly szabadétva lévén, azoknak megtartására nem köteleztetnek az Helységbéliek.

Hatodik Articulus

Esztendőnkint egyszer Minden szentek napja táján minden szölős Gazda Ember belső és külső lakos, valaki tudni illik az Helységhez tartozandó funduson szőlőt bir, az Hegyemester Házához tartozik bé menni, és akkor jó lelkiismeret szerint, vagy / ha szükségesnek találtatik / hit szerént meg vallani, ha esztendőnek ell folyása alatt valahol valakit káros helyen, szölleiben vagy annak alyában, vagy gyümölcs szedésben látott-e? Holott valaki azon vallásra bé nem menne, elegendő okát ell maradásának nem adhatván, két forint vagy hat pálcza büntetése lészen, mely pénzbeli bírság magoknak az Eskütteknek járván, nálók eránta kedvet kereshetnek, az olyatán büntetés alá való személyek s azok is engedelmességgel lehetnek, hol ott valaki magát meg keményítvén, azon reá esett bírságot fi-

zetni vagy eránta alkudni nem akarna bé jelentvén azt előbb Földes Uraságnak, vagy Tisztyének, annak ereje által minden engedelem nélkül megvehessék az Esküttek, mind az által érdemes Nemes személy inkább fő embernek személye nem paraszt Biróság hatalma alá való lévén, azok bé menetelre, hit letételére ne kényszerítettessenek és parasztságok is önön magok ellen vallani ne tartozzanak.

Hetedik Articulus

Sok féle utak igen károssak a szőlőknek, azért minden ember az ő régi uttyán járjon szöllejéhez, úgy az hová szükséges menetele onnéd se jobbra, se balra ne térjen, hanem ha Hegy Mestert, vagy Esküttet látna s véle dolga volna megszóllettván, azokhoz szabad minden jámbornak menni. Holott egyéb erént ok nélkül maga szabad akarattyával szokott járásbul ki térne, és az által az utat más kárával más felé venné, s az el nem akarván szenvedni, kinek szőlője táján lett a ki térés, Hegységnek tudtára adván és eránta azok ki térő szemre birattatván és méltán okoztatván, birsága lészen egy forint, vagy négy pácza ütés a paraszt emberen

Nyolczadik Articulus

Ha valamely Paraszt szőlős Gazda Hegyen Gyümölcs, vagy egyéb aprólékos lopásban tapasztaltatik, négy foréntra, vagy tizenkét páczára, holott hordókat vagy más eszközöket vagyis egyebeket 12 forént érőig lopna, hat forintra, avagy 18 páczára büntetessen, ha pedig valaki pintzét törne, vagy más olyan nagyobb avagy több izbéli lopást elkövetne, mely törvényes ítéletet érdemelne, fogattasson meg és ha földes Uraságnak Törvényes hatalma vagyon, hasonló gonosz tévők büntetésére, annak Tömlőczében, egyéb eránt a N. Vármegye fogságában küldetessék. Ha ellenben a Lopás vagy valamely Szőlős gazdának tselédje által történne, vagy lopott porportéka valaki pinczéje körül találtatna, magát ugyan a Szőlős Gazda hitének letételével ártatlansága erént meg mentheti, tselédje mindazonáltal, kire a lopás bizonyodik a Tolvajáságnak kissebb, vagy nagyobb mivoltához képest alább irtt módon, az orgazda pedig két annyiban a kárnak meg térrítésén kívül mind a Tolvaj büntetessék, mely pénzbeli büntetésnek is két része az Uraságé, harmadig Hegység fog lenni. Ha paráznság az Hegyben történik, akár szabad, akár házos személyek között és olyasok gonosz tételekben, vagy botránkoztató társosságokban tapasztaltatnak, és paraszt személyek lesznek, azonnal meg fogattatván Földes Urasághoz, kinek jobbágyi vagy földén lakosok vezetessenek, érdemlett büntetésre nézve, ha pedig olyasban nem tapasztaltatnának /de méltó gonoszszággal terhelytetnek, a botránkozás eltiltására s távoztatására nézve bé jelentessenek földes Uraságnak, vagy hogy ez nem volna, N. Vármegye Tisztyének. Illyetén bűnösök meg fogásáért jár az Hegybélieknek minden személytől egy forént. Azokban akár tolvajság, akár parázno-

ság esetében a Nemes Személyeknek büntetése Hegységet nem illetvén, azoknak birságlásában ne avatkozzanak, hanem közlelőbb lévő N. Vármegye Birájának bejelentésék, hogy Törvényes Magistrátus által érdemessen büntettessenek.

Kilenczedik Articulus

Ha idegen embert vagy dolog idején tsavargót találnak a szőlőben, vagy gyümölcsön, szabadon megfoghassák és a Hegy Mester Esküttekkel együtt egy foréntot vehessen rajta, vagy négy pálcza ütessel büntethesse. Ha ki láttya a Gyümölcs vagy Szőlő lopót s maga nem bírván véle valakit az Hegybéliek közül lát és hij, segítségére, az pedig ell nem megy, annak birsága 4 forént, vagy ha szegény ember attul magát akarja megváltani, 12 pálcza ütése. Ugy nem különben, ha valamely bujkálló paraszt személyeket az Hegyen tapasztalnak, az Hegy mesterek megfogván, ha ebeik vannak, löjék agyon, fegyvereket vagy puskájakat vegyék ell és adják a földes Uraság, vagy annak Tisztjekezehez. Ezen Articulus a szőlő pásztorokra is terjesztetik s nem tsak ezeknek és vincelléreknek, hanem áltollában mindeneknek Szent Gergely naptul fogva, szüretnek végiig az vadásztot tilalmaztatik fegyverek elvesztése alatt.

Tizedik Articulus

Senki semminémi marháját szőlő föliben vagy allában a gyeptün belül Szent György naptul fogva Sz. Márton napig ne őrizze, ha ki ott talál s.v. sörtvélest és valamiképpen be lehet hajtani, Hegy Mester keze alá adja, ki azt három napig tarcsa s ha pedig magát érette nem jelenti Gazdájá, hirllele az Hegymester a szomszéd Helységekben és ha tizenötöd napig sem jelenti magát az kinek tulajdona az említett marha, az után öllýék le és husából a kárvallott embert elégettsék, többít az Hegy Mester és bé hajtó magok között osszák el.

Holott éppen bé nem lehetne hajtani, az olyas egy vagy két sörtvélyest és nem ismernék kié légyen, a kár tételben agyon lövethetik s e föbb irt módon magokra oszthattýák, de ha ismériik Gazdáját, azon vegyék meg a kárt és marhájának lövésétül magokat megtartóztassák. Ha öreg Marha ugymint Ökör, Ló, Tehén, vagy más szarvas Marha, vagy Juh, Kecske találtatnak kárban, bé hajtván mindenikétül a Hegy Mester 20 pénzt vehessen a Marhas Emberen, azon kívül a káros embert böcsü szerént elégetse meg s mind addig Hegy Mester a Marhát ki ne adja, Sz. Márton nap után is Sz. György napig ha temő szőlőben akárminémi Marhát tapasztalnak, előbbi módon bé hajtásák Hegy Mesterhez, aki is mindenikére tíz pénzt vethessen, de csupán szaladás képpen a Pásztornak vétke nélkül történik marháknak kár tétele, csak a kárt vallott embert kell meglégéttetni más büntetése nem lészen. Ellemen ha valaki szánt szándékkal Marháját szőlőben botsáttýa és kárt tétett, bé hajtván marháját 4 frtra vagy Paraszt embert 12 pálcza ütessel büntessék, vagy föllebb említett hajtó pénzt és okozott kárt megfizettessék a Hegy Mesternek. Ha valaki

pedig ellent állván a kárban talált marháját bé hajtani nem engedí, vagy már bé hajtott Baumát erőszakossan, vagyis loppal ki eresztí, a Nemes Vármegye Birájának bé jelentvén és az történt dolgot meg vizsgálván s úgy tapasztalván, ha paraszt lesz az ollyatén személy kötözve a Nemes Vármegye Tömlöczében küldi, ha pedig Nemes Ember, Törvényszékre ítéltessek.

Tizenegyedik Articulus

Nemessek Törvénynek, Jobbágyok pedig és külső Nemtelen szőlőt Biró Gazdák is azok Hegybéli Földes Uroknak hatalma és büntetése alá vettette lévén, illyetin személybéli tselekedetek eránt ezeknek büntetésében ne avassa magát az Hegység, hanem Nemes Vármegye Tisztének, vagy Földes Uraságnak bé jelentse. De ha szabados Parasztok szőlő Hegyen egymást szidalmazzák, vagy gyalázzák, azok közül aki vétkes léssen, ugy szintén aki mást meg ver, avagy rajta vért ereszt, négy forintra vagy 12 pálczára bűnhődjék, azon kívül a megveretettnek Teste fájdolomáért méltó elégtételre kényszeritessék, az Hegy Mester és Esküttek által. Há valaki szőlő Hegyben más ellen mezételen kardot, vagy pus-kát fog ellenséges képpen, avagy verekedés közben veszedelmesen megsebesitti felebaráttját, ott azon Helyen, avagy attul fogva kergetvén, akár hol is fel szentelt Helyen kívül megfogattassék és Nemes Vármegye, vagy földes Uraság Tisztéhez vezetessék, hogy érdemlett büntetését elvegye.

Tizenkettődik Articulus

Megye szegésnek négy forént, vagy 12 pálcza ütés légyen büntetése, melynek is meg vizsgálására az Hegy Mester Esküttekkel ki menvén, aki vétkesnek találtatik, azt büntessék, aprólékos megye igazittásért és megtekéntésért a vétkes személy 24 pénzti fizessen, Esküttek fárodtságáért általában.

Tizenharmadik Articulus

Mikor gyümölcs érik és az Uraság abbul magának gazdálkodtatni kíván, akkor Hegy Mestereknek és Biráknak megengedtetik, azon módjával való gazdálkodást tenni, de egyébaránt az Hegy Mestereknek, Biráknak, ugy szőlő pásztoroknak nem szabad fákot rázni, vagyis renden kívül Tarisznyával, Kosárral házhoz gyümölcsöt, vagy szőlőt hordani, hanem kötelességek azt szőlős gazdáknak jó vigyázással meg tartani. Nem különben tiltatik edgyik szomszédnak az másik szöllejen által menni, szöllejét, gyümölcsét le szakasztani, vagy föl venni 4 forént vagy 12 pálcza büntetés alatt.

Tizen Negyedik Articulus

Ha valaki szöllejének gyepűjét, vagy reá mért kaput meg nem csinálja, s azon tsinálatlan gyepün, vagy kapun marha kárban megyen, arra kinek gyepűjén által ment böcsültesen akár, melynek és még három forént birságnak megfizetésére, vagy kilencz

pálcza ütés ellszenvadására a Hegy Mester által kényszerítettessen.

Tizen ötödik Articulus

Hogy ha valaki szöllejének igaz gyepűjét rendőlt határnál kil-lebb teszi, azt Földes Uraságnak megjelenteni tartozik, az Hegy Mester és ha bé foglalt fundus haszon vétele eránt Földes Ura-ságnak engedelmet nem fogja nyerni, a szőlős Gazda gyepűjét előbbi Helyére vissza állítani köteleztetik.

Tizenhatodik Articulus

Valaki tüzet tsinál szőlők között és gondviseletlensége miatt az által más szőlős gazdának gyepűjében, oltványiban, szölle-jében, vagy épületében kár következik, az Uraság számára négy, az Hegy Biráinak részére pedig két forintban büntetődik, ezen kívül a káros embernek Hegység bötsüje szerént kárát megtérít-teni tartozik.

Tizenhetedik Articulus

Hogy távul lévő szőlős gazdák kárt ne valyanak, tartozni fog-nak az Hegy Birák naponként vagy bizonyosan hetenkint szőlő Hegyet meg jární és ha valamely vincellért, vagy szőlő mivest káros munka tételben tapasztalnak, annyiszor a mennyiszer 12 pénzre büntetessék, ha pedig eőket nagyobb kár tételben ta-pasztalnak, kötelességek a szőlős gazdáknak és Hegységnek ide-jén hirül adni. Amenyire lehet férfiu szőlő pásztorokat tart-sanak, nem is lészen szabad rosz életü asszonyokat 4 forint, vagy 12 pálcza büntetés alatt tartani. Miöön pedig bé álléttat-nak a szőlő pásztorok, és vincellérek, eleikbe adják a Hegy Mesternek az Hegy igazságát, tuni illik: Hogy nem lészen nekik szabad föl fogadott szőlőn kívül jární jeles ok és arra való idő nélkül, ugyan azon szőlőben is sok bitangolást tenni, elsőben egy forint, vagy három pálcza büntetés alatt, az után mi kár esik, reá fog böcsültetni, mindezeket, ugy más történhe-tő rosz tselekedeteket is az Hegy mesterek és Birák följegyez-vén, az Uraság Tisztyének Hegy vám szedéskor bé mondani tar-toznak, holott az Hegy Birák, vagy szőlő pásztorok az eő köte-lességeknek végben vitelében resteknek tapasztaltatnak, hivata-lokbul és szolgálattykbul le tétessenek és helyetek alkalma-tossabbak rendőltessenek.

Tizennyolczadik Articulus

Nemes Vármegye Limitációján fölül, senki akár mi nemü munkássá-nak napi Bérét négy forint büntetés alatt ne merészellye fizet-ni, ha pedig valaki másnak megfogadott munkását allattomban, vagy többet igérvén néki, vagy akár mi más fortéllal el tsalla, az Munkást az Hegység foglalja ell, s az ollyatén gazdát minden ell tsalt munkásért ötven pénzre büntesse.

Tizen Kilencedik Articulus

Minek előtte szokás szerént az Uraság, vagy hol több Földes Urak vannak, Közönségessen föll nem szabadétták a szüretet, mind addig senkinek se szabad négy forént, vagy 12 Pálcza büntetés alatt szedni, szüret után pedig valameddig az kilenczedet, vagy tizedet, ahol mi szokot lenni az Uraság számára ki nem adja, sem az más Hegyen vett, vagy termet Borait az pin-czéjéhez vinni akolás előtt sem az maga Borait az Hegyrül ell vinni azon büntetés alatt szabad nem lészen.

Huszadik Articulus

Valaki Földes Urának tartozó igazságát egy esztendeig maga roszasága, nem a Termésnek fogyatkozásából ki nem adja, ugy szintén aki szöllejét szánt szándékkal egy esztendő alatt nem dolgoztatván, pusztára hadgya, vagy ha több esztendőkben is dolgoztatva ugyan, de csak felében, hamadában, ugy hogy a szőlő pusztulásra jutna, az ollyan szőlőt szabad az Uraságnak ingyel ell venni és kezét reá tenni, az épületnek árát mindazon által becsü szerént le tenni. Ha pedig szőlős gazdának éppen Bora nem teremne, melyből csak az Hegyvámot is meg adhatná s ezért vagy telyességgel, vagy rész szerint Földes Uraságot meg nem elégéthetné, következő esztendőbeli Termésből tartozik fogyatkozását helyre hozni, de pénzlel hegy vámot meg váltani nem köteles, ha csak maga szabad akarattyal nem cselekszi, annyival inkább midőn Bora vagyon, nem kel az helyet pénzt fizetni.

Huszonededik Articulus

Hegyvám szedés előtt valaki Borát vízzel, alma vagy körtve lével öszve keveri és Hegy vámban vagy Dézmában ugy adja, vagy más hegyre viszi, minek előtte Földes Uraságnak igazságát ki adja, nem különben ha oly kevert Bort tiszta gyanánt ell ad, vagy más Hegyre visz, az Uraságh számára nyolcz, Hegység részére négy forintokra vagy mindenestül 25 pálczára büntettesék. Ezen kívül mind az Uraságnak Hegy vámban jó bort adni, mind a vevő embert kára eránt meg elégétteni köteleztessen.

Huszonkettődik Articulus

Kinek az Uraság, vagy annak engedelmevel az Hegység pusztá parlag szőlőt ad föll, azt meg épétvén, ha az után vérág találatna is hozzá semmiképpen ell ne vehesse tőle, hanem az épéttő birhassa, mint örökjét, csak Földes Uraságnak attul járandó igazságát meg adja.

Huszon Harmadik Articulus

Pöröknek eltávoztatására nézve, és hiteles Bizonyyságnak okáért is senkinek az Hegy Mester és Esküttek hire nélkül alattomban

szőlőt vásárolni négy forént, vagy 12 pálcza büntetés és az ell adásnak semmisége alatt /ha szomszéd, vagy atyafi azon szőlőt meg akarná tartani/ szabad ne légyen, hanem az Hegy Mester, vagy Esküttyei által először Földes Uraságnak, azután mind vér szerint való Atyafiaknak, mind megyés szomszédinak hirévé adattasson az elladó féll, azoknak is akarattyával és Bizonyosságával készüillyön meg az ell adás. Nem csak jelen légyen, de föll vallólevelet keze kereszt vonyásával is erősítve az elladó, mely levél az Uraság könyvében bé irattasson és improtocoláltassék, melynek Taxája egy forént fog lenni és ez egyedül az Uraságot illeti.

Huszon Negyedik Articulus

Ha valaki szomszédi, vagy vérági jussal és igassággal vagy más hasonló okok alatt szőlő eladásnak ellene akar mondani, vagy attul a megvévőt tilalmaztatni, ezeket az ell adástul számlálván egy esztendő s egy nap alatt vigye véghez, másképpen azon idő mulván keresetért el vesztí és többé az ell adott szőlőhez nem juthat, mert Törvénytelen dolog volna, hogy minek utána meg vásárlott szőlő több esztendők forgása alatt, másnak sörénységével és költségével megjobbított, rajta tett iparkodásának megtérítése nélkül, a szerint, mind elladatott, vetetődjön vissza mindazonáltal ha valamely vérág, vagy egyéb törvényes successor, avagy szomszéd távul lévén és az ell adást meg nem tudván, emléttett üdö alatt meg nem jelenhetne, ugy az árva, ki gyermekie sorsban maradt, maga igasságát ell nem vesztí, hanem az ell adott szőlőt, ha tapasztalható jobbítás, vagy ház léssen benne, becsú szerint, ha pedig se ház, se jobbítás nem léssen rajta, tsak azon áron, mint Hegységbéli fel valló Levél, vagy alkuban jelen volt hiteles személyek vallása szerint ell adatott, meg nyerheti, kinek az jelentett okok meg bizonyéttásával minden hosszas pör nélkül meg ítéltessek minden hozzátartozandóival együtt az Uraság álta, ugyan azért az Földes Uraság minden szőlőbéli elladást könyvében irattasson, ki által és kinek mely napon és Esztendőben adatott ell, hogy azután idővel midőn szükség hozza magával, minden szőlőnek ell adása világosságra jöhessen.

Huszon Ötödik Articulus

Midőn Atyafi, szomszéd, vagy adóséttő Ember valamely szőlőből részt, Törvényt, vagy elégtételt kíván, tartozik előbb az Uraságnál vagy annak Tisztinél, kinek Földe Uri hatalma és bírása alatt vagyon azon szőlő Hegy Birákra commissiót /megbízást H.J./ venni, mely mellett azok a Feleknek tizen ötöd napot rendöllenek és az Uraság eleiben citállyák, az Uraság pedig mind a két felet elegendőképpen meg halgatni, köztök igazságos intézést tenni, Executiót, vagy is foglalást rendölni köteles léssen, nem illetvén Hegybéli Birákat illetin dolgoknak ell intézése. Ezt azomban csak Hegy vám, vagy egyéb Földes Uraknak járandó adomány alatt lévő szőlőkrül értvén

mivel Nemes, vagy föl szabadított szőlők Törvény szerént rendeltetett Biróságok illetnek, nem hegybéli ítélet alá valók.

Huszonhatodik Articulus

Akár mely Atyafi szomszéd, vagy adósságot kereső Ember valamely szőlős gazdának szöllejéből részt vagy szöllejét foglaltatni kíványa, annak Törvényes foglaltatása szüretnek végezetétől fogva Szent Gergely napig meg engedtetik, de annak utánna szőlő munkája magát elől adván, hasonló Törvény tétel és foglalás szüretig tiltatik. Melyre nézve azon idő alatt Hegység tartassék, ha szükség többször is öszve jöjjenek, Hegy Mester és Esküttek az olyatén pörlekedőket elégségessen meg halgatván kereseteket, feleleteket, bizonytétásokat és Tanuk vallását a Notarius igazán érthető képpen föl írja, s azokból minémű ítéletett tész az Hegység egymás után papirosra jegyezze, melyett ha valamelyik fél nem elégszik, szabad appellálni, vagyis ell vinni Földes Urához minden Törvény tételét is a Nemes Vármegyére Hazánk Törvénye szerint.

Huszon Hetedik Articulus

Aki Törvénybe idéztetvén meg nem jelenik, az Uraság előtt egy forint meg átalkodás büntetésen marasztaltasson, és a kereső félnek keresete azonnal meg ítéltesse. Szabad legyen mindazon által pörét vesztő embernek a megirt büntetés le tétele és a keresett jószágának tőle el foglalása után a Földes Uraság előtt uj Törvényt kezdeni s ügyét igazítani.

Huszon Nyolcadik Articulus

Valaki azért szőlő öröksége, vagy Hegy vám alatt lévő irtás földek, vagy rétek eránt pört akar kezdeni, az olyasnak gazdáját szüret után az Uraság Commissiojából akár mely napon, Hegység Birája, vagy Esküttye által meg inteni, egyszersmind azon szőlőtől, földtől vagy réttől ell tiltani, az intő és tiltó Esküttnak fáradságáért 12 pénzt fizetni, annak utánna az Uraság által rendölendő és keresett alá vettetett embernek tudtára adandó tizen ötöd napra dolgát az Uraság eleiben adni, arra az alperest szóval, vagy írással felelni, mint két részrül magok feleletét, vagy hiteles Levelekkel, vagy meg esküdtetett Bizonyságokkal világossíttatni, azokat rend szerént írásban foglalni és végezetével az feleleteknek, azokra az Uraság igaz Törvényt tenni, ha azzal valamelyik fél meg nem elégedne az Vármegye eleiben az egész Törvényt, valamint folyt, ell küldeni tartozzon.

Huszon Kilenczedik Articulus

Hogy ha valaki feslett nyelvességéből a szőlő Hegyen igasságot szolgáltató Hegy Mestert és Eskütteket meghamisollja, vagy szidja, tehát Hegy Mester ellen négy, Esküt ellen két forint. Holott az egész Hegy népét a Törvény tételkor meg motskolla,

12 frt birságon maradjon, melynek fele földes Uraságé, hason fele pedig az Hegységé, mert nem illik s nem szabad akármely törvényes igazéttásokban ha szintén véttenének is az Birákat és Eskütteket gyalázni, vagy hazuttolni, hanem Törvényeket, ha nem teczik, böcsületessen tartozik engedelmességgel meg követni, ugy a Földes Uraság, vagy Nemes Vármegye eleiben appellálni. Fáradságokért pedig lészen az Biráknak és Eskütteknek asztal pénz 40 és az üdőzését minden napra az egész Hegybéli Törvénytevőknek együtt általlában tizenként, Bötstüért 40, megye igazéttásért mindenstül, akár hány követ tesznek le 24 pénz. És ugyan az asztal és üdőzésért való pénzt, aki vétkesnek találtatik. Bévalló Levélnek ki adásátul és Hegy Könyvében irásátul összességgel 50 pénzt, felére a vevő, felére az ell adó fizesse, Intésért pedig és tilalomért 12 pénzt.

Haminczadik Articulus

Böcsűben illy rendet tarcsanak az Esküttek: hogy szálló tőnek akartva, vagy gondviseletlenség miatt lett kitorését 20 pénzre és egy esztendő jó áltványnak ell rontását hat garasra becsülhetik, de az üdőbb oltoványoknak ell rontásában és tellyességgel való kitorésében, mind a gyümölcs fának indulattját, mind annak mivoltát s minémiségét szükséges tekénteni, mert a jó indulatu két vagy három esztendő oltvány többet ér az esztendőnél és egy porgamol vagy torsátlan körtvély tiz korpa körtvélnél és azért fáját is többre becsülhetni és ezen böcsű a kártételben mintegy büntetés helyet is tartasson. Általlában való szállók böcsülésében pedig nem azon módot kövessék, hanem a szállónek és oltott fáknak mivoltához és érdemekhez képest jó Lélek isméretek és letett hitek szerént, minden emberi tekéntett félre tételével Istenessen végezzék a böcsüt.

Haminczegyedik Articulus

Mivel pedig némely Hegységek ellen sok féle panaszok adták elől magokat, hogy gyakorta helytelen Itéleteket tettek mégis olyakat, ambár az felek közül egyikinek, vagy másikának nem esett kedvére executioban, vagyis foglalásban vették, Földes Uraság eleiben bővebb vizsgállásra nézve vinni nem engedték, sőt némelykor, ha ki ez eránt ellenek szállott, azt meg hurczolták, testében, vagy erszényében büntették, olly dologban is ereszkedtek, mely szállót, vagy gyepűn belül való jószágot nem illetett, mely helytelenségek néha attul is történhettek, hogy bor ital közben folytatták a dolgot, annak okáért, hogy mind helyessebben, mind csendessebben follyanak az Hegység Dolgai, regvel józanon tartassanak Hegységek, vagy is gyülekezetek, étel s ital után semminémű Törvényt ne lássanak, senkit se büntessenek, és hogy ezen gyülekezetek miatt Isteni szolgálatott, ugy mint Sz. Misét, és Lelki Tanittást ell ne mulassák az Hegybéliak, vasámap és ünnepnapokon Hegység tellyességgel ne tartasson. Semmit a mi gyepűn kívül való Hegy Birák magok eleibe

ne vegyenek, semminémi Törvényt, akármely pörlekedő fél kérésére is ahoell Földes Uraság vagyon, annak, vagy Tisztyének Commissioja nélkül ne tegyenek, a mely itéletett tesznek pedig mint föllebb is meg iratott /minek előtte Földes Uraság, vagy Tisztye meg nem vizsgálja és helyben nem hadgya, Executióban, vagy is foglalásban ne vegyék szokot büntetések meg vételében mértékletessek legyenek és ha valaki magát meg keményítván Birák ellen ezen Articulusok szerint érdemlett büntetést magán meg venni nem engedné, az olyannak is személyét ne báncsák, ne kalodázzák, ne lácsolják, hanem Földes Uraságnak, vagy hol az nincsen, közelebb lakozó Nemes Vármegye Birájának adgyák bé, úgy annak segítségével az Articulusokban rendölt büntetést, mind előbbi vétkéért, mind az ellen állásért vegyék meg, egy szóval /ki vévén az Isten ellen káromkodókat, idegen kőborlókát és kiket lopáson, veszedelmes verekedésen, vagy paráznságon éppen rajta kapnának paraszt Embereket / senkinek másnak az helybeliek közül személyéhez ne nyullanak, hanem mind büntetést, vagy Birságot, mind Törvénynek súlyosságát gyepűn belől való jószágokból exequállyák vagy is tellyesétsék bé, hanem akik testekben szenvedendő büntetésre itéltetnek, előbb irtt módon, azok eránt lett Törvénye az Helységnek Földes Uraság, Nemes Vármegye Tiszte által helyben hagyattatván az után foghattyk meg és szabot büntetést személyeken végben vihetik, de tovább ne tartóztassák az Hegybeliek, egy szóval az Hegy Birák és Esküttek semmi olyas dolgokban, melyek azt fönt irtt mód szerént az Uraságot illetik és az eő Hatalmokat föllül hadlják, ne avassák magokat.

Hamincz-Kettődik Articulus

Nem láttatik ugyan helyes oka lenni az ellen állásnak, midőn valaki előbb irtt Articulusok értelme szerént megmarasztatván exequáltatik, de ha mégis történne, azon ellen álló mindgyárt adja okát tselekedetének, mely ha az Földes Uraság által elégségesnek nem találattik, előbbi megmarasztásán föllül négy forintra, vagy 12 pálczára és a másik félnek okozott költség megfizetésében büntetődjön és együtt exequáltasson, az ellen álló, mely pénzbeli büntetés az Uraságot és az kik az Executióban fáradoznak fogja illetni. Aminémi büntetésekből ezen Articulusokhoz képest az Uraságnak része járna, tartoznak Hegy vám vagy Dézma szedéskor az Hegy Mesterek az Földes Uraságnak, vagy Tisztyének számot adni, hogy a mi Sz. Egyházot illeti oda fordéttasson, a mi Földes Uraságnak járandó pedig bé szolgáltatasson, a holl pedig olyan Hegyek vagy szőlők találattának, ahol a Földes Uraságnak hatalma nem volna, az Fellyebb irtt mód szerént az Nemes Vármegye Magistratusa által büntetessenek annak rendi és módgya szerint az által hágók.

Felolvastattak és megmagyaráztattak Illésy Miklós Nemes Veszprém Vármegye jegyzője által P.H.
1787. október 6. napján a Nemes Veszprém Vármegyébe bekebelezett Vörös-Berény községben a maguk módján kihirdettettek: Beniczky Antal szolgabíró által.

J E G Y Z E T E K

1. Pais Dezső: A veszprémvölgyi apácák görög oklevele, mint nyelvemlék. /Sz. István Emlékkönyv, Budapest, 1938. II. 261./
2. Veszprém megyei Régészeti Topográfiája. A veszprémi járás, Budapest, 1969.
3. Hóman Szekfű: Magyar Történet. Budapest, 1939. I. 121.
4. Gutheil Jenő: Magyarország és kereszténység Sz. István előtt. /Vigilia, 1960. augusztus 459.1./
5. Gutheil: I.M.
6. Moravcsik Gyula: Görögnyelvű monostorok Sz. István korában. /Sz. István Emlékkönyv, Budapest, 1938. I. 387./
7. U.o. 421.
8. Katolikus Szemle 1924. 395 s. köv.
9. Dr. Hóman Bálint: A veszprémvölgyi 1109 évi oklevél hitelessége. /Különlenyomat a "Turul" 1911 évi 3 és 4 füzetéből./ Budapest, 1912. 14.
10. Gyomlai Gyula: Sz. István veszprémvölgyi donációjának görög szövegéről. Bp. 1901.
Czebe Gyula: A veszprémvölgyi oklevél görög szövege. Bp. 1916.
11. Szentpétery Imre: Sz. István király oklevelei /Sz. István Emlékkönyv Bp, 1938. II. 192./
12. A veszprémi egyházmegye papságának névtára Veszprém, 1975. 5.
13. Györffy György: István király és műve. Bp. 1977. 177.
14. Szentpétery Imre I. m. 135.
15. Balogh Albin: A veszprémvölgyi görög monostor alapítása. /Regnum 1944/46 21. s. köv.
16. Gutheil Jenő: Az Árpád-kori Veszprém, Veszprém, 1977.
17. Konjáthy Miklós: A veszprémvölgyi alapítólevél kibocsátójáról. /Különlenyomat a Levéltári Közlemények XLII. évfolyamából./ Bp. 1973.

18. Hóman Bálint: Sz. István görök oklevele. /Történetírás és forráskritika./ Bp. 1938. 619. 1.
19. Szentpétery Imre: I. m. 196-198.
20. Komjáthy: I. m. 44.
21. Györffy: I. m. 321-322.
22. Moravcsik: I. m. 421.
23. Magyar Országos Levéltár a következőkben: OL.
E. 152. Acta Jesuitica. 28. doboz 19 fasc. 262.
24. Sczütz Antal: Szentek élete. Bp. 1933. II. 142 s köv.
25. Balanyi György: Sz. István, mint a magyar keresztény egyház megalapítója és szervezője. /Sz. István emlékv. I. 355./
26. Schütz: I. m. II. 144.
27. Krajnyák Gábor: Sz. István veszprémi püspöki donatiojának görög egyházi vonatkozásai. /Századok 1925-26. 489, 505, 506.
28. Hóman: I. m. 12.
29. Lukcsics Josephus: Series episcoporum Vesprimiensium Bp. 1907. 6.
30. Fejér: Cod. dipl. V./1. 321.
31. U.o. III./1. 103.
32. U.o. V./3. 514.
33. Hóman: I. m. 18.
34. Fejér: I. m. VI./2. 93.
35. Hazai Okmánytár VII. 10.
36. U.o. VII.12.
37. U.o. VII. 10.
38. Fejér: Cod. dipl. V./1. 321.
39. Hazai Okmánytár I. 37.
40. Fejér: Cod. dipl. V./ 228.
41. U. o. 394.

42. U. o. I. 448.
43. Kunorovitz L. Bernát: Veszprémi regeszták Bp. 1953. 8.
44. Fejér: Cod. Dipl. VII./1. 209.
45. Hazai Okmt. VI. 41.
46. Fejér: I. m. IV./2. 403.
47. Hazai Okmt. I. 57.
48. Veszprémi püspöki levéltár. A következőkben Vplt. Antalfa 1.
49. U.az. Antalfa 3.
50. Cseresnyés József remetevölgyi lakos közlése.
51. Vplt. Zöllös. 1.
52. Vplt. Veszprém, Oppidum 16.
53. OL. Dl. 2511.
54. Vplt. Sárberény 4-5.
55. U. o. 6.
56. U. o. 6.
57. U. o. 10.
58. Vplt. Veszpr. eccl. et. capit. 22./A.
59. U. o. Sárberény 13.
60. OL. D.l. 6742.
61. Vplt. Sárberény 13.
62. U. o. 15.
63. Zsigmondkori Okmánytár II. 5364.
64. U. o. II./2. 7286.
65. Vplt. Kisberény 15.
66. Egyháztörténeti Emlékek a Hitujítás korából. Bpl. 1904. III. 35-36
67. Hárigh János: A veszprémvölgyi apácakolostor birtokainak története. Pécs. 1928. 6-8.

68. Erdélyi Gyula: Veszprém város története a török alatt. Veszprém, 1913. 89.
69. U. o. 34.
70. OL. E. 152. 31. doboz 31. fasc. 222.
71. Hárigh: I. m. 14.
72. U. o. 9.
- 72/a. OL. E. 152. 25. doboz
73. Acsay Ferenc : A győri kath. főgimnázium története. Győrött. 1901.
74. Győri Káptalan Magánlevéltára Th. XXVII. Num. 3816. és 3840.
75. Hárigh: I. m. 12.
76. Ila B. - Kovacsics J.: Veszprém e megye helytörténeti lexikona. Bp.. 1964. 414.
77. Hárigh: I. m. 18.
78. OL. E. 152. Acta Jaur. 28. doboz 19 fasc. 213.
79. Vp1p. Urbarium Bonorum Collegii Jaurinensis. S.J. Anno 1648 fact. Auctum et Reformatum Anno 1666.
80. OL. E. 152. Acta Jes. 27. doboz 18. fasc. 213.
81. U. o. Acta Coll. Jaur. Irreg. 11. tétel
82. U. o. E. 152. Fasc. 36 pag. 158-160.
83. Hárigh: I. m. 19.
84. OL. E. 152. 30. doboz 27. fasc. 163.
85. U. o. Acta Coll. Jaur. Irreg. 11. tétel.
86. Hárigh: I. m. 20.
87. O.L. E. 152. Fasc. 35. 435.
88. U. o. Acta Jesuit. Irreg. 6. tétel.
89. Hárigh. I. me. 21-26. OL. 152. Fach. 35. 48c.
- 89./a. EO. E. 152. 27. doboz 18. fasc. 213.
90. U. o. 26. doboz 7. fasc. 184.
91. U. o. 20. fasc. 159.

92. U.o. 26. doboz 205.
93. U. o. E. 151. Acta Jes Irreg. Győri Koll. 6. tétel.
94. U. o. Acta Jes. 27. doboz 18. fasc. 212.
95. U. o. R. 293. 42-50.
96. U. o. 12.
97. Veszprém Megyei Levéltár. A továbbiakban Veml. Urbéri iratok. Vörösberény
98. OL. E. 152. 27. doboz 17. fasc. 534-541.
99. U. o. 26. doboz 7. fasc 187.
100. U.o. 190.
101. OL. E. 152. 18. fasc. 142.
102. U. o. Acta jes. irreg. Győri koll. 7. tétel
103. U. o. 28. doboz 19. fasc. 263.
104. U.o. 293.
105. U. o. 36. fasc. 331.
106. U. o. R. 293.
107. Gyenis András: A jezsuita rend generálisai. Bp. 1935. 50. s köv.
108. OL. E. 152. 36. fasc. 331.
109. U. o. 450.
110. U. o. E. 65. Acta jes. seu, Fundi Stud. s Sessio 16.
111. OL. E. 65. 86. cs. 524.
112. A két jegyzőkönyvet Süle Sándor ny. ig. tanító volt szives iratgyűjteményéből rendelkezésünkre bocsátani.
113. A vörösberényi róm. kat. plébánia történeti feljegyzése.
A következőkben: H.D. /Historia Domus/ I. kötet 21.
114. Fiáth Ferenc: Életem és élményeim. Bp. 1879. 105-6.
115. U. o. 109.
116. U. o. 186.
117. Pesty Frigyes: Helységnévtár 1864. Kézirat az Országos Széchenyi

Könyvtár Kézirattárában. Fol.Hung. 1114. LX. 5o5-6.

118. Malonyai Dezső: A magyar nép művészete Bp. 1912. IV. 189.
119. Vplt.: Acta Paroch. Distr. Palota Fasc. III. 27.
120. Dr. Jankó János: A Balaton-melléki lakosság néprajza. Bp. 1902. 49.
121. Fehér: Cod Dipl. VI/2. 93.
122. Schönerné Pusztai Ilona, Földesi Csongor: A vörösberényi református templom feltárása és helyreállítása. Kézirat.
/Átengedéséért itt mondok köszönetet a szerzőnek./
123. Mon. Ep. Veszpr. II. 65, 73.
124. U. o. V. 91.
125. Dr. Pfeiffer János: A veszprémi egyházmegye legrégibb egyházlátogatása. Veszprém, 1947. 8-9.
126. Egyháztörténelmi Emlékek. V. 454.-62.
127. Thury Etele: A dunántúli ref. egyházkerület története I. Pápa, 1901. 7.
128. Révész Imre: A magyarországi protestantizmus története, Bpl. 1925. 12.
129. I. m. 9.
130. Az Ut. Országos Református Hetilap 1951. augusztus 19-25.
131. I. m. 12-14.
132. Egyháztörténelmi emlékek. V. 460.
133. Thury Etele: A veszprémi református egyház története. Bp. 1893.
134. Thury E.: A dunántúli ref. egyházkerület tört. 227.
135. U. o. 260.
136. U. o. 293.
137. U. o. 303.
138. U. o. 311.
139. U. o. 338.

140. Hóman, Szekfű: Magyar történet. Bp. 1938. IV. 92.
141. Lukcsics- Pfeiffer: A veszprémi püspöki vár a katolikus retauráció korában. Veszprém, 1933. 57.
142. Pannonhalmi Könyvtár, 118. E. 41. Pag. 385.
143. U. o. Pag. 387.
144. OL. E. 152. 25. doboz 1736. okt. 2.
145. Hóman-Szekfű: III. 286.
146. U. o. IV. 95.
147. Vpl. Acta Paroch. 1743. Distr. Palota Fasc. III. 22.
OL. E. 152. Acta Jes. Irreg. 3o. doboz 26. fasc. 666.
148. U. o. 11. tétel.
149. Esztergomi Főegyházmegyei kvtár Palkovits féle kézirat Mss.
II. 511. 51. /Dr. Pfeiffer János szíves közlése
nyomán./
150. OL. E. 152. fasc. 35. 395.
151. U. o. 25. doboz
152. Padányi Biró Márton Naplója, Közli Br. Hornig Károly Veszprém,
1903. 362.
153. OL. E. 152. 3o. doboz 27. fasc. 185.
154. U. o.
155. Thaly Kálmán: Dunántuli hadjárat 1707-ben. Bp. 1880. 493 s köv.
156. OL. E. 152. Acta Jes. Irreg. Győri Koll. 7. tétel.
157. U. o. Vagyonjogi és peres iratok 1575-1771.
158. U. o. 25. doboz
159. U. o. Magyar Kamarai Lt. 6. tétel.
160. U. o. Helytartótanács Acta Relig. Lad. H. fasc. 4.
161. Vpl. Acta R Paroch. Distr. Palotaensis Fasc. III. N. 27.
162. U. o. A. 8/6. Pag. 388.
163. Vörösberényi Rk. Plébánia keresztelési anyakönyve I.
164. O.L. E. 152. Fasc. 33. Pag. 21.

165. Kunucz György vörösberényi ref. lelkész előadása a restaurált templom ünnepélyes átadása alkalmával. Kézirat.
166. OL. E. 152. Acta Jes. Vagyonjogi és peres iratok. 1575-1771.
167. U. o. E. 152. Fasc. 33. Pag. 36.
168. A pesti Commisiót az 1715. 3o. tc. alapján állították fel az előforduló vallási sérelmek vagy vitás esetek gyors kiegyenlítése céljából. Tagjait egyháziakból és világiakból nevezték ki.
169. OL. E. 152. 3o. doboz Fasc. 26. 676.
170. U. o. 685.
171. Veml. Megyei közgyűlés jegyzőkönyve. Pag. 687.
172. Vpl. Acta Paroch. Distr. Palota. Fasc. III. N. 17.
173. Veml. Hitéleti iratok 1768.
174. OL. E. 152. Acta Jes. 3o. doboz Fasc. 26. 717.
175. U. o. Helytartótanács Acta Relig. Lad. H. fasc. 4.
176. Vpl. Acta Parochialia 2/106.
177. Gombocz Endre: Diaria Itenerum Pauli Kitaibelii. Bpl. 1945. 347-50.
178. I. m.
179. U. o. 116. old.
180. Vörösberényi Pleb. Lt. Visita Canonica 1779
181. Magyar Műemlékvédelem. 1969.-70. Bp. 172. 425.
182. Prof. Dr. Johannes Feiner Zürich szíves utánjárása nyomán.
183. Veszprémi Sz. Mihály főplébánia halotti anyakönyve. 1811-
184. Dr. Darnay-Dornyai - Dr. Zákonyi: A gyöngyösi csárda. 1967. 72.
185. Szent Márk Evangéliuma 16. fejezet.
186. Jablonkay Gábor: Loyolai Sz. Ignác élete és működése. Bp. 1921. I. 260.
187. Schütz Antal: Szentek élete. Bp. 1933. II. 181.
188. Schoen Arnold: Paumgartner és Buffleur. /Székesfehérvári Szemle. 1932. jan. márc. 16.

189. A korábbi századokban egy meghatározott javadalom szolgálatára "titulus"-ára lehetett csak valakit pappá szentelni. Esetünkben egy család "házi káplánjának" szentelték Csepelát. Az új egyházjog szerint egy egyházmegye, vagy szerzet szolgálatára szentelik a papokat /Codex. Iuris Canonici III. canon./
190. Esztergomi Primási Levéltár Fasc. XV. Lib. 64. Pag. 14-79.
191. OL. E. 152. 36. fasc. 331. s köv.
- 191./a. Vörösberényi Pleb. Lt. Canonica Visitatio 179.
192. Vpl. Acta Paroch. 6/206.
193. Vörösberényi Pl. Keresztelési anyakönyv Verso 1.
194. Vörösberényi Pleb. Lt. Canonica Visitatio 1846.
195. Vb. Pl. H. D. I. 38.
196. A vörösberényi ref. egyház irattárából Kurucz György lelkész szíves engedelmével.
197. H.D. I. 53.
198. Vb. Pleb. Irattár Okiratok I. 5.
199. A vörösberényi róm. kat. hitközség száz gyalog napszámának örök-váltáságára vonatkozó okmányok. Veszprém 1884.
200. Bv. Pleb. Irattár 1950. aug. 3.
201. OL. 1774. 2. Jegyzőkönyv Sessio 72.
202. Vpl. Acta Paroch. XII./204.
203. Vb. Pleb. Okiratok I.8.
204. H.D. I. 51.
205. Dr. Szikay János: Veszprém város az irodalomban és művészetben. Celldömölk, 1932. 232.
206. Pannonhalmi Könyvtár 119. C/4./3. Catalogus Personarum Coll. Jaur. S. J. 1767.
207. H. D. I. 26.
208. U. o. 27.
209. U. o. 28.
210. U. o. 29.

211. U. o. 30.
212. Szikay: I. m. 218.
213. H. D. 31.
214. H. D. 32.
215. H. D. 33.
216. H. D. Első lapja.
217. Békefi Remig: A népoktatás története Magyarországon, 1540-ig. Bp. 1906.
218. Vb. Ref. lelkészi irattár: A Veres-Berényi Reformáta Szent Eklezsia Inventáriuma és Jegyző Könyve. Oláh Mihály predikátor-ságában és Idősb. Nemes Bartza István curátorságában az 1813. esztendőben.
219. Veml. Nagyvázsonyi urodalom iratai. Vörösbereány. 1796-1804.
220. Vb. Pleb. Irattár. Okiratok II. Vegyesek.
221. U. o.
222. Szabó István: A falurendszer kialakulása Magyarországon. Bp. 1971. 76, 78.
223. U.az: Jobbágyok, parasztok. Bpl. 1976. 178.
224. Hóman-Szekfü: I. m. III. 404.
225. OL. R. 293.
226. U. o. E, 152. Acta Jes. 30. doboz. 26. fasc. 690.
227. Bakonyi Muzeum Veszprém, Régészeti adattár 2170./4.
228. Vplt. Acta Dioec. 272/1853.
229. Vb. Pleb. Irattár. Okiratok. I. Germanisatio.
230. U. o.
231. Vb. Pleb. Irattár Családi Névtár 1826-tól.
232. Ila-Kovacsics: I. m. Vörösbereány
233. Veml. Zárójelentés a koleráról. 1832.
234. Vb. Pleb. Halálozási anyakönyv. II.

T A R T A L O M J E G Y Z É K

Előszó	3
A község fekvése, neve, római kori emlékek	4
Honfoglalás és a magyar kereszténység kezdetei	7
A veszprémi apáca kolostor alapítása és rövid története	9
A veszprémi káptalan berényi birtokai.	
Birtokperek az apácák és a káptalan között	17
Vörösberény a jezsuiták birtokában	25
Vörösberény a Tanulmányi Alap birtokában	53
Vallásügy. Templomok	62
Harangok. Orgona. Temető	103
Keresztek és szobrok	104
Az egyházi vagyon	106
A község lelkipásztorai	110
Tanügy	119
A falu népe	124
Függelék: A vörösberényi urodalom hegyközségi törvényei	134
Jegyzetek	146

Lektorálta:

Dr. Sági Károly
 Dr. Vörös Károly
 Dr. Zákonyi Ferenc

Mozirota Veszprém, 392/79. 1500 pl.
 Engedélyszám: 48937
 F.k.: Horváth József